

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH

ISTANBUL

universalconference.us

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-1

Editor in Chief

Dr. Rajeev Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

[Sunita Sarawagi](#) - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

[Dr Manjunatha LH](#) - Professor, REVA University, INDIA

[Asish Bera](#) - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

[Dr Sunildro LS Akojjam](#) - Assistant Professor of Management, North Eastern Hill University, India

[Madan Mohan Singh](#) - Professor of Mathematics, North-Eastern Hill University, Shillong, India

[Dr. Anupam Singh](#) - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University Dehradun, India

[Dr. Sargam Bahl Walia](#) - School of Management, Graphic Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

[Narayan Pradhan](#) - Indian Association for the Cultivation of Science

[Ashok Kumar](#) - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of Technology. Hamirpur, India.

[Anjali Pal](#) - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology Kharagpur - 721302, India.

[Rajnish Joshi](#) - Professor of Medicine, All India Institute of Medical Sciences, Bhopal, India

[Mukul Kumar](#) - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd.
(India)

[Prof. Kuruvilla Joseph](#) - Indian Institute of Space Science and
Technology(IIST)

[Prof. Yogesh C. Sharma](#) - D.Sc., FRSC, FBRS, FIAPS; FISEES, Department
of Chemistry, Indian Institute of Technology

[Professor Indra Mani Mishra](#) -Indian Institute of Technology (Indian School
of Mines), Dhanbad; Formerly at India

CREATIVE METHOD OF TEACHING AS A SPORTS SCIENCE

Namozov Sherzod Nasimovich
dzyodo - sports trainer

ABSTRACT

This research program participants by scientific concepts work exit learns sports scientific principles through context as apply through to learn special has been creative diversity research to do can Sports car through students not only of sports main principles they learn and science with sports engage in to mechanics included , but they scientific They are also learning the principles , learning for psycho-social-creative-emotional contact in the environment there is .

Key Keywords : STEM, science, sports, girls , minority youth , psycho-social-creative education , city schools .

I. INTRODUCTION

Ours our research from sports use through to learn special has been creative diversity seeing it turns out , scientific principles learning possible has been of context car through sports, not only students major in science principles they learn, but with sports engage in mechanics , as well as they scientific principles with psycho-social-creative-emotional contact own into received environment they are learning . For example , students diary in their lives bicycle to drive , to throw they learn They are this activity competitive didn't happen and academic in terms of risk infertile in the environment they learn They are didn't know thing is this this activity done in increasing loaded scientific and mathematics principles have Primary class students this scientific and mathematician principles in context learn their diary to experiences a stranger not to be it is necessary They are golf balls trajectory they learn it principle golf ball to hit real practice with without binding.

This research direction academic and diary experiences with separate stands , students science and mathematics learning mechanism as from sports of use creative process through bridge to do can Sports learning for creative tool as to use scientific and mathematician principles , that is on the ground described program to the call answer gives , advanced from technologies use enable giver innovative and creative programs Create science literacy for increase strategies have

Persons information how again their performance and the meaning to build about present appearance offer does , information again of work one how much independent forms , that's it including logic-mathematics ; linguistic , musical ,

spatial , creative , physical kinesthetic , interpersonal and personal personality (Gardner, 1993). People to himself in the characteristic " mind " profile difference to do possible due to , education content and format in terms of different to be need instruction . Creativity human being of intelligence in the center . Development encourage creativity of education important aspect as more and more more confession (Wyse and Ferrari , 205; Collard and Looney, 2014). Creativity development to be possible , environments , physical artifacts and study activities design through is developed , of students interests and playful to research focus with separate stands (Donaldson, 2016; Davies et al others , 2013). Creative education environment flow experience is another effective science, technology , engineering and mathematics programs - training activities of students skills to adapt dependent ; talents and interests (Rathunde and Csikszentmihalyi , 2005; National research Council , 2011).

2. METHOD

Sports program for 6-8 graders intended from sports to use directed science learning for is a tool . Program practical , on request based sports present to the students experiences repertoire to develop possibility giving scientific activity after scientific concepts learning for basis as is used . A total of 8 sports existing science modules in life , on earth and science in mathematics and mathematics concepts directed . Every one module 5 weeks continue is enough Sports are golf, tennis, fencing , basketball , athletics athletics , volleyball , fitness and football health with depend Program to components school program , from school next program , teachers preparation , family enters

This group inside time series experimental in a study (Creswell, 2012), medium school students skill and concepts own into received individually in advance and next tests handed over , they in sports face came science and mathematics concepts is typical .

University Faculty of Science tools work came out Students the answers content creative that they understand to express enable giver open was Sample to questions the following examples includes : Speed the word what means ? What this speed ? Shell what ? Trajectory what ? Every one question right or was evaluated as incorrect. Every one training for four question there is was Every one's points about report in giving four question right or wrong grouped as concept. Every one module of activity At the beginning of pretests and posttests transferred, module activity At the end of managed . In advance and next one different tools tests it has been . Theirs scientific in achievements some kind of achievements there is or that there is no

determination for year was also compared. Also parents of their children in the program participation from reaching before and after from the survey was conducted . Their sports and science and mathematics between from dependence awareness to see can

3. CONCLUSION

Students' concepts of science of understanding significant level to increase is based, through sports , sports students facilitate creative method provides. Concepts of science cognitive understand That's it with together, to justice directed programs science and mathematics according to all students for success news not as a sport use science and to mathematics interest and to achievements reach possible has been tool achieved is unique . This approach to science included concepts in application is a bridge and from mathematics sports perform to mechanics. Sport is unique and provides education in the process to students friendly in the environment reach for innovative approach concepts, usually theylimited experience because of to understand for very abstract and playing risk

This of the project again one to himself special feature medium school science attention and mathematics . This is the state in their schools this to the degree of attention lack of it answer will give and fills belongs to in the literature gap (Meyer, 2011). Medium school students most of the time organization of ability lack of and study conditions adaptation difficulty because of of grades fall one how many of teachers requirements through science and mathematics principles learning with sports engage in to students this transition stage help will give and reduces " cracks through falling " is likely . Devoted teachers , coaches or of bachelors one collection by itself the work or medium from school next most of the time negative course change it can't future scientists or mathematicians for previously described professionally education literature . But this of the project Beginning clearly Permanent , active participation students themselves important science and mathematics skills to teach it is possible one of time in itself early transition awareness through new horizons to expand take will come .

REFERENCES:

1. Putin . V. V. Judo : history , theory , practice / V. V. Putin , V. B. Shestakov , A. G. Levitsky . Arkhangelsk : Dom " SK " , 2000. - 154 p .
2. Pismenskyi.I.A ., Koblev.Ya.K , Sytnik . V.I. Mnogoletnyaya podgotovka judoistov. M., Fizkultura i sport, 1982. 382 p .
3. Kerimov FA Sports wrestling theory and method T., 2004.

4. L.P. Matveev . Theory and methodology of physical culture. Moscow, "Fizkultura i sport", 1991. 428 p.
5. Issurin V. Block periodization. Breakthrough in Sports Training. Michigan USA : Ultimate Athletes Concepts ; 2008; p . 23.
6. Eregina.S.V . Sovremennye podkhody k obucheniyu tekhnike dvigatelnykh deistviy (na primere judo): Uchebnye posobie / S.V. Eregina . - Yuzhno-Sakhalinsk: Izd-vo SaxGU , 2015. 144 pages.
7. Shulika Yu.A., Koblev Ya.K., Nevzorov V.M., Skhalyakho Yu.M. Judo .S istema i borba: Uchebnik dlya SDUSHOR, sportfakov vuzov i third Olympic reserve. Rostov N / D : Phoenix , 2006.- 800 p .
8. Razokovna , OM (2023). WAYS OF CHOOSING VOCABULARY IN ONLINE MUSIC AND DANCE TERMS DICTIONARIES. *Innovative Society : Problems , Analysis oath Development Prospects (Spain)* , 10-13.

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUV METODLARI

Ergasheva Sarvinoz Ulug'bek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2 – bosqich talabasi

mail: ergashevasarvinoz72@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayon murakkab, shu bilan birga rangbarangdir. Ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishishda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil qilish lozim. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, va ularning samaradorligi haqida bayon qilingan

Kalit so'zlar: ta'lim tarbiya, zamonaviy texnologiyalar, innovatsiyalar, innovatsion ta'lim texnologiyalari, kontseptuallik,

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. A.I. Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faoliyatidir.[1]

Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

- Zamonaviy, yaxshi tuzilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeliklariga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi kompetentsiyadir. mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o'z ichiga oladi.

- Zamonaviy, innovatsion o'qitish usullarini qo'llash. Bunday usullar bolajak mutaxassisning kompetensiyalarini rivojlantirishga, oquvchilarni faol bilim va amaliy faoliyatga jalb etishga, bilish jarayonida tashabbuskorlikni namoyon etishga yonaltirilgan bolishi kerak. Ta'lim dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

- Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U o'qitishning yangi shakl va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo'llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak.[2]

Maktabgacha ta'lim mutaxassislari ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy bolalar bog'chasini rivojlantirish uchun zaruriy

shartdir degan fikrga kelishib olishadi. Moliyalashtirish yuzasidan davlat muassasalari "Maktabgacha tarbiyachiga pul ketayotganda" innovatsion tashkiliy echimlarining kundalik tartibida kiradigan innovatsion tashkiliy echimlarning kunlik tartibiga kiritilishi institutning obro'sini sezilarli darajada oshiradi va rivojlanishning keyingi yo'nalishlarini belgilab beradi. O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish psixofizik yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, maktabgacha tarbiyachilar tomonidan har doim ijobiy seziladi, ular faoliyatni osongina o'zgartiradilar.[3] O'z navbatida, tashabbus pedagogik kompozitsiya Ota-ona jamoatchiligi, bolalar bog'chasini o'quvchilarning oilalari bilan o'zaro ta'siri mexanizmlarini takomillashtirish zarurati, shuningdek, muhim ahamiyatga ega. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, shtatlardagi innovatsion texnologiyalar nafaqat mumkin, balki ehtiyoj ham. Biroq, buni yodda tutish kerak pedagogik texnologiyalar maktabgacha bolalarning o'quv jarayonida qo'llanilishi mumkin, bir nechta qat'iy talablar berildi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Kontseptuallik, o'quv jarayoni ma'lum ilmiy tushunchaga asoslanishi kerakligini anglatadi.

- Tizimga tegishli texnologiyalar, bu texnologiyalar tizimga xos bo'lgan barcha belgilarga ega bo'lishi kerak. Ya'ni, ular yaxlit, mantiqiy va ularning elementlarining tarkibiy qismlari bo'lishi kerak - o'zaro bog'liq.

- Ishlov berish - pedagogik jamoa muayyan maqsadlarni belgilash, o'quv jarayonini rejalashtirish, ish jarayonida, bir yoki boshqa lahzalarni tuzatish imkoniyatini tushunish kerak.

- Reprodikuvchanlik – bu talabga nisbatan qo'llaniladigan o'qituvchi shaxsidan qat'i nazar, texnologiyani teng darajada samarali bo'lishi kerak.[4]

Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilishning rasmiy belgilari – bu maktabgacha ta'limning barcha bo'g'inlarini modernizatsiya qilishga imkon beradigan huquqiy, ma'muriy, iqtisodiy sharoitlarni o'zgartiradigan yangi me'yoriy hujjatlardir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim tarbiya jarayonining tashkil etilishining o'z formatini topishga, shaxsiy modelini tadbiiq etishga imkon beradigan yangi ta'lim shakllaridan foydalanishga qiziqish ortib bormoqda. Yaqin vaqtgacha maktabgacha ta'lim muassasalarining odatiy bir hil yo'nalishdagi faoliyati, yangi texnologiyalarni joriy etish vositasida hilma –hillik kasb eta boshladi. "Ta'lim muassasasi" tushunchasi yangi "ta'lim tashkiloti" tushunchasi bilan almashtirildi. Zamonaviy hayot bizga buyurgan talablar, shuningdek maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat Standartiga ko'ra ta'lim va tarbiya jarayonlarini sifatli tashkil etish har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti oldidagi oliy maqsadidir. Davlat

standartining maqsadi maktabgacha ta'lim tizimini zamonaviy talablarga asoslangan holda tashkil etish, bolalarni sog'lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazish hisoblanadi. Uning vazifalari qatorida ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etish hamda ta'lim-tarbiya jarayonining hajmiga, mazmuniga va sifatiga doir majburiy minimum talablarni joriy etish va nazoratini tashkil etish ham bor.[5]

O'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyasi biror nazariya va maqsad asosida ishlab chiqiladi. Pedagogik tizimning amalga oshishi, uning moslanuvchanligi hamda talabanin shaxsiy xususiyatlari, ulaming texnologik va individual me'yorlari bilan bog'langan. Bunda ushbu texnologiyalarning moslashuvchanligi, ulchaming variativligi, talaba xatti-harakatlarining bosqichlilik muhim ahamiyat kasb etadi. O'qitish texnologiyasi sathida o'quv jarayonining barcha komponentlari yoritiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan texnologiya asosida talabalarning intellektual va emotsional-motivatsion rivojlanishi, bilim va kasbiy malakalar shakllanishi, ta'lim jarayoniga qadriyat sifatida yondashish munosabatini ta'minlash, faollikni oshirish, o'z-o'zini anglash va mustaqilligini shakllantirish yotadi.[6]

XULOSA

Yuqoridagilarni sarhisob qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, XXI - asrning asosiy "ko'nikmalarini" o'zlashtirib, maktabgacha yoshdagi bolaning shaxs sifatida shakllanishi va o'sishi jarayonida, keyingi hayotda muhim bo'lgan fundamental ko'nikma va malakalarni o'rganish osonroq bo'ladi. Texnologik yondashuv, ya'ni innovatsion pedagogik texnologiyalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda keng tadbiq etish, maktabgacha yoshdagi bolaning yutuqlarini kafolatlaydi va kelajakda ularning maktabda muvaffaqiyatli o'qishiga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim tizimidagi istalgan pedagog va tarbiyachi, avvaldan ma'lum, hamda keng qo'llanilgan mashxur metod va texnologiyalarni o'z faoliyatida qo'llab ham, texnologiyaning yaratuvchisiga aylana oladi. Chunki xar bir texnologiya moxir pedagog va tarbiyachilar qo'lida yanada sayqallanib, o'zigagina xos jilo bilan nur sochadi. Zeroki xar qanday texnologiya – bu yaratuvchanlik va ijodkorlikdir. Yangi pedagogik texnologiyalar vositasida ishlashni o'rgangan pedagog va tarbiyachining oliy maqsadi bolaning rivojlanish paytidagi kognitiv jarayonni to'g'ri tashkil etish bo'lib qoladi. Hamma narsa bizning qo'limizda, muhimi fursatni va tashabbusni boy bermaslikdir.

Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni. yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos

boʻlgan talablar va maqsadlarni oʻz ichiga olgan tamoyillar. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga qatʼiy mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular oʻquvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, oʻz-oʻzini oʻrganish va oʻz-oʻzini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, oʻquv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda oʻzlashtirishga qaratilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Usmanov Asqar Abdullayevich. “Ilm-fan muammolari yosh tadqiqotchilar talqinida”
2. Azizxoʻjayeva N. N. pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.y
3. Ziyamammedov, Boʻri, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnologiya-zamonaviy oʻzbek milliy modeli. Toshkent. 2009.y
4. Xosiyat Xusniddinova Aliyeva. Maktabgacha taʼlim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish. scientific progress volume 3 | issue 3 | 2022 issn: 2181-1601 www.scientificprogress.uz
5. R.G.Qodirov(2005).Yosh davrlari va pedagogik psixologiya T.: (6-7).
6. “Maktabgacha taʼlim tizimida zamonaviy innovatsion texnologiyalar” <https://doi.org/10.5281/zenodo.6386729> Fayzullayeva Iroda Baxtiyorovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALARNING IJTIMOIY MUHITGA MOSLASHUVI

Ergasheva Sarvinoz Ulug'bek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2 – bosqich talabasi

mail: ergashevasarvinoz72@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida asosiy muammolardan biri bo'lib kelayotgan bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirish ularni jamiyat bilan o'za chambarchas bog'lash bilan olib borilgan tadqiqotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiyalar, xulq-atvor, adekvat munosabatlar, ijtimoiy moslashish muammosi, komil shaxs

Innovatsiyalar pedagogik faoliyatning o'ziga xos turi hisoblanadi. Maktabgacha ta'limga qo'yilayotgan hozirgi zamonaviy talablardan kelib chiqib maktabgacha ta'lim tashkilotlarini sifatli o'zgartirishning asosiy sharti – innovatsion texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tarbiyaviy ishlarida bola shaxsini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa tarbiyaviy jarayonlarda yaxshi natijalarga erishish mumkin. Bola shaxsini shakllantirish, uning ijtimoiy hayotga kirishidagi muammolarga to'g'ri va izchil yondashish bolaning ijtimoiy moslashuvida muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy moslashuv bolaning tengdoshlar guruhiga (ijtimoiy guruhga) kirishi, jamiyatda mavjud bo'lgan me'yorlar, xulq-atvor qoidalarini qabul qilish, yashash sharoitlariga moslashish, bunda o'zini anglash va rolli xatti-harakatlar, o'z-o'zini boshqarish qobiliyati, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, boshqalar bilan adekvat munosabatlar shakllanadi.

Ijtimoiy moslashuv “sotsiallashuv” tushunchasining kengroq va mazmunli shakllanishi shartidir. Ijtimoiylashtirish – bolaning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish jarayoni va natijasidir. Ijtimoiylashuv natijasida bolaga madaniyatli, bilimli shaxsga aylanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiylashuvining natijasi bolaning maktabga tayyorgarligi hisoblanadi. Ijtimoiy moslashish muammosi butun o'quv yili davomida dolzarb hisoblanadi. Masalan, avgust-sentabr oylarida bolalar otaonalari va boshqa oila a'zolari bilan o'tkazgan yozgi ta'tildan keyin katta yoshdagi guruhga o'tadi yokimaktabgacha ta'lim tashkilotiga kelishadi. Yosh guruhlarda yuqori kasallanish ustunlik qiladi va shuning uchun ba'zi bolalar uchun

ko'pincha yangi sharoitlarga moslashish qiyin - sotsializatsiya jarayoni cheksiz vaqtga cho'ziladi.[1]

Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotiga borishning boshlanishi boladan yangi ijtimoiy muhitga moslashishni, kattalar va tengdoshlar bilan aloqalarni o'rnatishni, xatti-harakatlarning moslashuvchanligini va moslashuvchan mexanizmlarini rivojlantirishni talab qiladi. Kundalik tartib, talablar va majburiyatlar bola uchun kutilmagan holga aylanadi va shu bilan birga uni stressli holatga keltiradi. Ba'zi bolalar uchun qiyin shart-bu guruh xonasining katta maydoni, jihozlari va odatdagi uy sharoitidan sezilarli darajada farq qiladi. Bunday holda, bolani xavfsizlik tuyg'usidan mahrum qilmaslik uchun uni kattalarga yaqinroq, cheklanganroq joyga qo'yish yaxshiroqdir.[2] Bu, shuningdek, pedagogni moslashish davrida bolalarni kattalar bilan hissiy aloqada bo'lgan o'ta keskin ehtiyojini qondirishga majbur qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy moslashtirishga qaratilgan dastlabki tayyorgarlikning yetishmasligi nevrologik reaksiyalarga olib kelishi mumkin:

- Emotsional holatning buzilishi;
- Uyqu va ishtahaning yomonlashishi;
- Maktabgacha ta'lim tashkiloti qo'rquvini rivojlanlantirish;
- Kasallikning kuchayishi;

Bolaning ijtimoiy-psixologik moslashuvi turli yo'llar bilan sodir bo'ladi va bevosita bolaning yoshiga, sog'lig'ining holatiga, yuqori asabiy faoliyat turiga, oiladagi tarbiya uslubiga va uning a'zolari o'rtasidagi munosabatlarga, o'yin ko'nikmalarining rivojlanish darajasiga bog'liq. Ko'p jihatdan, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvi ota-onalarning bolani bo'lajak o'zgarishlarga qanday axloqiy va jismoniy tayyorlanganiga, shuningdek, bolaning individual tipologik xususiyatlariga bog'liq xolerik va sangvinik odamlar flegmatik melanxoliklarga qaraganda tezroq moslashadi.[3] Bolalarning ijtimoiy moslashuvini yengillashtirish uchun ota-onalar farzandlariga yoshligidan tengdoshlarva kattalar bilan muloqot qilish san'atini o'rgatishlari, to'g'ri kun tartibiga rioya qilishlari kerak. Bolaning eng kichik yoshidanoq uning mustaqilligini rag'batlantirish kerak, keyin u sog'lom va komil shaxs bo'lib o'sadi. Bolaning moslashgan birinchi belgilari;

- tinch uyqu;
- boshqa bolalar bilan tayyor muloqot;
- pedagogning har qanday taklifiga adekvat javob berish;
- normal hissiy holat;

Masaru Ibukaning fikricha: “Uch yoshgacha bo‘lgan bolaga ota-ona “majburlashi” va yod olish (tushunmasdan yodlash) mos keladi, shu bois ota-onalar bolalarni yo‘naltirishi va yaxshilikka o‘rgatishi zarur. Bu yoshda bola ko‘p narsalarni anglamay, faqatgina takrorlab bilib olishi mumkin. Bu davrda bolaning miyasi tanqidiy va tahliliy qobiliyatlarga ega emas, u huddi yozilmagan oq qog‘ozga o‘xshaydi. Ma’lumotni qabul qilish uchun uni tushunishi yoki anglashi zarur emas. Ammo bu paytda bola o‘z holiga tashlab qo‘yilsa, u ajratmasdan faqatgina yaxshi ma’lumotni emas, balki yomon ma’lumotni ham qabul qiladi va bu uning shaxsi shakllanishida asos bo‘ladi.[5] Shu bois ota-onalar doimiy ravishda o‘zlari to‘g‘ri deb bilgan xatti-harakat usulini mustaqil ravishda nima yaxshi, nima yomonligini bilmaydigan yosh bolaning miyasiga singdirib borishlari shart. Bunga esa ota-onaning “majburlashi” ham mos keladi”

Bola jamiyatga ijtimoiy moslashishida avvalo, ota-onaning o‘rni yuqoridir. Agar ota-ona yoki yaqinlar bolani kamsitsa, masxara qilsa unda yomon odatlar shakllanishi, bolada jamoaga qo‘shila olmaslik, uyatchanlik, tortinchoqlik sifatlarini keltirib chiqarishi mumkin.[6]

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, biz farzandimizni kelajakda qanday ko‘rishni istasak, tug‘ilganidan boshlab to‘g‘ri tarbiya qila olishimiz kerak. To‘g‘ri tarbiya qilishda kerak bo‘lsa, qattiqqo‘llik ham foyda beradi, faqat bola o‘z “meni”ni taniguncha bu usul foyda beradi. “Men” tuyg‘usi shakllangan bolaga qattiqqo‘llik qilishni zararli taraflari ko‘p. Masalan, bunday holatda bolada “Men yaxshi bola emasman” degan tasavvur paydo bo‘ladi, hamda bubir qator jiddiy salbiy sifatlar(o‘ziga bo‘lgan bahoning pastligi, ko‘p narsalardan hadiksirash, kayfiyatning beqarorligi, o‘zini aybdor deb hisoblashning yuqoriligi va shu kabilar)ning paydo bo‘lishiga olib keladi. To‘g‘ri tarbiya qilingan bola esa jamoaga ham, jamiyatga ham tezda moslashadi.

Umuman olganda ijtimoiy moslashuv sog‘lom bola uchun ham, nogiron bola uchun ham murakkab jarayondir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari xodimlari, oilalar va butun jamiyat har qanday bolaning jamiyatga kirib kelishi va uning to‘laqonli ishtirokchisiga aylanishi uchun barcha zarur choralarini ko‘rishi zarur. Yosh avlodning kelajagi bolalarning ijtimoiy moslashuviga qaratilgan kattalar faoliyatining maqsadga muvofiqligi va izchilligiga bog‘liq

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Амонов У. С. Научный подход А. Фитрата к пословицам // Современные тенденции развития науки и технологий. – 2016. – С. 5
2. Rakhmonovich, Adizov Bakhtiyor, and Adizova Nodira Bakhtiyorovna. "Microtoponyms formed on Different bases in Bukhara District." Middle European Scientific Bulletin 10 (2021)
3. Дустова Д. С. и др. О педагогическом мастерстве // european research. – 2020. – С. 132-134.
4. Safarov F. S. et al. Effect of a tissue biostimulator on the embryonic and post-embryonic development of lambs // Ucen. Zap. Azerbajdzan. sel'skohoz. Inst., Ser. vet. – 1969. – №. 4. – С. 69-72.
5. Saidova M. J. Methods and Importance of Using Innovative Technologies in Learning Concenter "Decimal" at Teaching Process of Math in Primary Schools // www. auris-verlag. de. – 2017.
6. Zohidova S. R. Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini oshirish muammolari: innovatsiya, raqamli texnologiya, xalqaro tajriba.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6567658>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHLARIDA IZOHLI LUG'ATDAN FOYDALANISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Xolmurodova Nilufar Bobomurod qizi

Buxoro davlat pedagogika institute Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Abstract

One of the most basic dictionaries for elementary school students is an explanatory dictionary. The main task of this dictionary is to increase students' vocabulary. This dictionary also serves as a foundation in higher classes.

Key words: vocabulary, abstract word, precision, antonym, synonym, synonymy, vocabulary, polysemy, formativeness

Annotatsiya

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng tayanch lug'atlardan biri bu izohli lug'atdir. Bu lug'atning asosiy vazifasi o'quvchilarning so'z boyligini oshirishdan iborat. Yuqori sinflarda ham bu lug'at poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: lug'at, mavhum so'z, aniqlik, antonim, sinonim, ma'nodoshlik, so'z boyligi, ko'p ma'nolilik, shakldoshlik

Boshlang'ich sinflarda foydalaniladigan asosiy lug'atlardan biri izohli lug'atdir. Izohli lug'at bilan ishlashning asosiy vazifasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishdir. Ma'lumki, 6-7 yoshli bolaning so'z boyligi katta emas. Ular odatda ko'p so'zlarning faqat bitta, o'z ma'nosini biladi. Ularning nutqida aniq ma'noli (narsa-buyumni bildiruvchi) so'zlar ko'pchilikni tashkil qiladi, mavhum ma'noli so'zlar esa (masalan, *do'stlik, tinchlik, baxt*) ancha kam. Izohli lug'at bilan ishlashda lug'at ishining quyidagi umumiy metodik tamoyillariga rioya qilish kerak:

1. O'quvchilar lug'atini boyitish, ya'ni yangi so'zlarni, shuningdek, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangi ma'nolarini o'zlashtirish. Ona tilining lug'at boyligini bilib olish uchun o'quvchi o'z lug'atiga har kuni 8 –10 ta yangi so'zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4 – 6 so'zni qo'shishi, ya'ni shu so'zlar ma'nosini o'zlashtirishi lozim.

2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bu o'z ichiga quyidagilarni oladi:
1) o'quvchi puxta o'zlashtirmagan so'zlarning ma'nosini to'liq o'zlashtirish, ya'ni shu so'zlarni matnga kiritish, ma'nosi yaqin so'zlarga qiyoslash, antonim tanlash

yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish; 2) so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish; 3) so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarining ma'no qirralarini o'zlashtirish; 4) ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

3. Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutqiy faoliyatida ishlatmaydigan nafaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atiga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi va gaplar tuziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi.

3. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nafaol lug'atiga o'tkazish. Bunday so'zlarga bolalarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan sodda so'z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi.

Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarida F. Safarov va S. Safarov tomonidan tuzilgan "Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun izohli lug'at"dan [9] foydalanish maqsadga muvofiq. Bu lug'atda boshlang'ich sinf ona tili va o'qish kitobi darsliklaridagi o'quvchilar uchun tushunarsiz bo'lgan 2000 dan ortiq so'z o'quvchiga mos tarzda izohlab berilgan.

1-sinfda izohli lug'at bilan ishlashning vazifasi o'quvchida lug'atdan kerakli so'zni topish va lug'at maqolasining tuzilishini tushunish (asosan bir ma'noli so'zlarda) ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Lug'at maqolasini topish va sahifa raqamini aytish musobaqa, o'yin shaklida amalga oshiriladi.

Bolalarning lug'at maqolasini o'zlashtirish jarayoni alohida ahamiyatga ega. Masalan, *yalpiz* so'zini o'rganishda quyidagi savol va topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Lug'atda *yalpiz* so'zi qanday izohlangan?
2. Izohdan keyin berilgan gaplarni o'qing. Bu gaplardagi *yalpiz* so'zining ma'nosi izohga to'g'ri keladimi?
3. *Yalpiz hidi gupurdi* gapining ma'nosini izohlang.
4. *Yalpiz* so'zini *hid*, *barg*, *termoq*, *xushbo'y* so'zlari bilan bog'lang (*yalpiz hidi*, *yalpiz bargi*, *yalpiz termoq*, *xushbo'y yalpiz*).

2-sinfda izohli lug'at bilan ishlashning vazifasi o'quvchida lug'at maqolasining tuzilishi tushunish, ko'p ma'noli va shakldosh so'zlarni ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Shuni qayd qilish kerakki, izohli lug'at bilan ishlashni ham so'z darajasida, ham so'z birikmasi, gap va matn darajasida tashkil qilish lozim.

Misol uchun, soʻz darajasida ishlaganda soʻz maʼnosini aniqlashtirishga qara-tilgan topshiriqlarni berish mumkin.

1-topshiriq. Lugʻatdan *randa, ufurmoq, hashamatli* soʻzlarini topib, lugʻat maqolasiga qarab har birining maʼnosini izohlang.

Izohlai lugʻat bilan ishlashda oʻquvchilarni soʻz maʼnosini izohlashning turli usullariga oʻrgatish mumkin. Izohli lugʻatda soʻz maʼnosi quyidagi usullarda izoh

lanadi:

- 1) jins maʼnosini bildiruvchi soʻz va tur belgilarini bildiruvchi soʻzlar orqali;
- 2) maʼnodosh soʻz keltirish orqali.

Koʻpchilik soʻzning maʼnosi jins maʼnosini bildiruvchi soʻz va tur belgilarini bildiruvchi soʻzlar orqali izohlanadi. Masalan, beqasam soʻzi lugʻatda shunday izohlanadi: *Ipakdan toʻqiladigan yoʻl-yoʻl gulli pishiq gazlama* [9,19]. Bu izohdagi *gazlama* soʻzi beqasamning qaysi jinsga kirishini, *ipakdan toʻqiladigan yoʻl-yoʻl gulli pishiq* soʻzlari bu gazlamaning oʻziga xos belgilarini anglatadi. Shuning uchun topshiriqlar izohdagi jins maʼnosini bildiruvchi yoki asosiy, umumlashtiruvchi va tur belgisini bildiruvchi yoki ikkinchi darajali soʻzlarni aniqlashga qaratilishi lozim. Buning uchun quyidagi topshiriqdan foydalanish mumkin:

2-topshiriq. Soʻzning izohini oʻqing. Izohdagi asosiy va ikkinchi darajali soʻzlarni topib, tagiga chizing.

Shundan soʻng mustaqil ravishda soʻz maʼnosini izohlashga oʻrgatishga oʻtish mumkin. Buning uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

3-topshiriq. (Oʻquvchilarga ayrim soʻzlar yozdiriladi.) Soʻzlarni izohlang. Izo-hingizdagi asosiy soʻz va ikkinchi darajali belgilarni ayting. Izohingizni lugʻatdan tekshiring.

4-topshiriq. Lugʻatdan soʻzlarning izohini oʻqing. Namunaga qarab berilgan soʻzlarning izohini yozing.

a) Obod – koʻrkam binolar, chiroyli koʻchalar, bog-u rogʻlar bilan goʻzallashgan. (Sarishta – ...)

b) Sumalak – undirib yanchilgan bugʻdoy va undan tayyorlanadigan holvaytar-simon ovqat. (Lagʻmon – ...).

d) Doʻl – yumaloq muz hoida yogʻadigan yogʻin. (Jala – ...).

5-topshiriq. Soʻzning maʼnosini maʼnodosh soʻz orqali izohlang. Yozganingizni lugʻatdan tekshiring. Masalan, armugʻon [9, 11], baxil [9, 16], betinim [9, 19]. Bunda maʼnodoshi boʻlgan har qanday soʻzni aytish mumkin.

Lugʻat bilan gap darjasida ishlaganda koʻp maʼnoli soʻzlar ishtirok etgan gaplarni tanlash kerak.

6-topshiriq. Quyida berilgan gaplarni *mol* soʻzi maʼnolarining lugʻatda berilgan tartibiga koʻra yozing.

Mol (lugʻat)

1. Yirik shoxli uy hayvoni. Qoramol.
2. Bisotdagi buyum, boylik.
3. Sotiladigan narsa, buyum, tovar.

Gaplar:

1. Yigit moli yoʻlida. (Maqol)
2. Bu doʻkonda oziq-ovqat mollari sotiladi.
3. Nodir mollarga oʻt terib keldi.

7-topshiriq. *Oʻlja* soʻzi ishtirokida uning lugʻatda berilgan maʼnolari tartibiga koʻra gaplar tuzing.

Oʻlja (lugʻat)

1. Dushman ustidan gʻalaba qilish tufayli qoʻlga kiritilgan narsa.
2. Ovda qoʻlga tushiriladigan, tutib yoki otib olinadigan narsa.

3 – 4-sinflarda oʻquvchilarni lugʻat bilan mustaqil ishlashga oʻrgatuvchi topshi-riqlardan foydalanish lozim.

Bunday topshiriqlarni bajarish orqali oʻquvchida izohli lugʻat bilan mustaqil ishlash koʻnikmasi shakllanadi.

Izohli lugʻatdan faqat soʻz maʼnosini aniqlash emas, oʻquvchi lugʻatini faollashtirish maqsadida ham foydalanish mumkin. Bunda oʻquvchilarga maʼnosi izohlangan soʻz ishtirokida soʻz birikmasi va gap tuzdiriladi.

2-topshiriq. (3-sinf “Ona tili” darsligidagi 40-mashqqa) *Maʼnaviyat, maʼrifat, daʼvogʻar, taʼsirchan, maʼmurchilik, masʼuliyat, taʼminot, eʼtiqod, maʼyuslanmoq* soʻzlarining maʼnosini lugʻatdan foydalanib izohlang. Shu soʻzlardan foydalanib gap tuzing.

Mashqda berilgan mazkur soʻzlar maʼnosini 3-sinf oʻquvchisi bilmaydi. Bu soʻzlar ustida lugʻat ishi oʻtkazilmasa, ular hatto oʻquvchining nafaol lugʻatiga ham kirmay qoladi.

3-topshiriq. 3-sinf “Ona tili” darsligidagi 42-mashqqa. Lugʻatdan foydalanib *qurʻon, qoʻrgʻon, moʻjiza, daʼvat, soʻna, masʼul, meʼmor, qitʼa, soʻgal, saʼva, toʻngʻiz* soʻzlarining maʼnosini izohlang.

Shu soʻzlar ishtirokida soʻz birikmasi tuzing. Foydalanish uchun soʻzlar: *mustahkam, tabiat, hushyorlik, shaxs, oʻqimoq, bino, olti, gʻadir-budur, mitti, ovlamoq.*

Xulosa sifatida quyidagilarni aytish mumkin.

Kuzatishlarimiz koʻrsatadiki hozirgi kunda boshlangʻich va yuqori sinflardagi ona tili va adabiyot darslarida lugʻatlardan foydalanish darajasi juda past. Bunday hodisaning sabablaridan biri oʻquvchilarda bolalikdan lugʻatdan foydalanish ehtiyoji va koʻnikmasi shakllantirilmaganligidir. Shuning uchun lugʻatlar bilan ishlashni boshlangʻich sinfdan boshlash lozim.

Oʻqituvchilar tajribasini oʻrganish natijasida ona tili darslarida lugʻat ishi yetak-chi oʻrin egallamogʻi lozim degan xulosaga kelish mumkin. Bu ishning samaradorligi oʻqituvchining kasbiy mahoratiga bogʻliq. Yangi texnologiyalardan foydalanish bolalarning darsga qiziqishini oshiradi. Lugʻat bilan ishlash esa – ona tilini oʻrgatishdagi yangi texnologiyalardan biri – madaniyatni oʻstirish texnologiyasidir. Oʻquvchilarda lugʻatning barcha turidan foydalanish koʻnikmasini shakllantirish lozim. Bu shubhasiz ularning madaniy va nutqiy saviyasini oshiradi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchisida u yoki bu lugʻatga (muammoga bogʻliq ravishda) murojaat qilish odat tusiga kirsam, lingvistik masalalarni oʻz oldiga qoʻyib, ularga ongli ravishda javob topishga tayyor boʻlgan va bu ishni qila oladigan madaniyatli odamni tarbiyalashga asos yaratildi deb hisoblash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karima Qosimova, S. Matchonov, X. Gʻulomova, Sh. Yoʻldosheva, Sh. Sariyev ``Lugʻat ustida ishlash metodikasi``
2. Bobojonov Sh., Islomov I. Oʻzbek tilining soʻzlar darajalanishi oʻquv lugʻati (maktab oʻquvchilari uchun). Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007 – 51 b.
3. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili 3-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «Oʻqituvchi», 2012. – 144 b.
4. Hamrayeva Y. Oʻzbek tilining oʻzlashma soʻzlar oʻquv izohli lugʻati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 104 b.
5. Ikromova R., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «Oʻqituvchi», 2013. – 192 b.
6. Mengliyev B, Xudoyberdiyeva M, Boymatova O. Oʻzbek tili iboralarining oʻquv izohli lugʻati. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2007. – 39 b.

7. Qosimova K., Fuzailov S., Ne`matova A. Ona tili. 2-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «Cho‘lpon», 2008. – 128 b.
8. Rahmatullayev Sh., Hojiyev A. O‘zbek tilining imlo lug‘ati. – Toshkent: «O‘qituvchi», 1995. – 192 b.
9. Rizayev S. Imlo va talaffuz lug‘ati (boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun). – Toshkent: «O‘qituvchi», 1998. – 80 b.
10. Safarov F., Safarov S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun izohli lug‘at. – Toshkent: «Fan», 2012. – 218 b.
11. To‘rayeva U., Shodmonova D. O‘zbek tilining zid ma’noli so‘zlari o‘quv lug‘ati. – Toshkent:«Yangi asr avlodi», 2007. – 38 b.
12. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O‘qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. – Toshkent:«O‘zbekiston», 2012. – 224 b.
13. Shukurov O., Boymatova B. O‘zbek tilining ma’nodosh so‘zlar o‘quv lug‘ati. – Toshkent:«Yangi asr avlodi», 2007. – 49 b.

PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISHDA ZAMONAVIY TEXNALOGIYALARNING AHAMIYATI

Quchqorova Ruhshona Sirojiddin qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1- kurs

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quv jarayonida axborot texnologiyalarni qo'llashda ta'lim metodlarini oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonida kompyuter texnologiyalari imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, o'qituvchilarning axborot texnologiya asosida o'quvchilar bilmini nazorat qilish, pedagog qanday holada va qanday ishinchli manbalar asosida ma'lumotlar to'play olish qobiliyatini, o'qituvchilarning zamonaviy axborot texnologiya imkoniyatlaridan foydalanish malakasini shakillantirish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik mahorat, zamonaviy axborot texnologiyalar, immitatsiya, gipermatin, multimedia, ma'lumotlar bazasi.

Annotation: *In this article, the improvement of educational methods in the application of information technologies in the educational process, the rational use of computer technologies in the educational process, the control of students' knowledge by teachers based on information technology, what is the situation of the pedagogue and what are the effective sources the ability to collect data, the ability of teachers to use the possibilities of modern information technology are discussed.*

Key words: *Pedagogical skills, modern information technologies, imitation, hypermath, multimedia, database.*

KIRISH

Pedagogika tarixiga nazar tashlasak bu orqali dastlabki madrasalar, oliy o'quv yurtlari, universitetlarning ta'lim jarayoni va o'qitish sifati, o'quv rejalari o'tgan

zamon davriga mos bo'lgan. Tarbiyaning ilk bosqichlari ibtidoiy jamiyat davridayoq paydo bo'lgan.

Uzoq va boy tarixiga ega Markaziy Osiyo xalqlari o'zining ta'lim tarbiyaga boy merosini yaratib, rivojlantirib, kelajak avlodni ilimparvarlik, insinparvarlik, ochiq ko'ngillilik va umuminsoniy fazilarlar ruhida tarbiyalamoqda. Shu bilan birga hozirga zamon asrida texnika va texnologiya ta'limning bir bo'lagi. Zamonlar almashinuvi ta'limga o'z ta'sirini ko'rsatadi va ta'lim zamonga moslashadi.

Hozirgi ta'lim muassasasida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini takomillashtirish va ta'lim jarayonida bunday texnologiyalarni eng muhim ko'rsatgichlaridan biri hozir sanab o'tiladigan qarorlar. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va o'qituvchilarning ko'nikma va malakalarini oshirish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining jamoat ta'lim axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risida"gi 2005-yil 28-sentabr PQ-191sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining "Kampyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2002-yil 6-iyundagi 200-sonli, "O'qituvchi kadrlarni qayta tayyotlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 2006-yil 16-fevral 25-sonli shu kabi qarorlarning qabul qilinishi davlatning ustuvor yo'nalishi sifatida e'tibor qaratilayotganligidan dalolatdir.

Insonlarning o'qish jarayoni faqatgina maktabgacha ta'lim, umumta'lim maktablari, akademik litseylar, oliy ta'lim muassasalari bilan cheklanmaydi. Inson umri davomida ta'lim olishi zarur ya'ni ta'lim uzluksizdir. Zero zamonaviy axborot texnologiyalariga bo'lgan extiyoj yanada rivojlanishi shubhasiz. Jamiyatning har qanay a'zosi kundalik faoliyatida kun-u tun uzluksiz ravishda turli axborot resurslaridan foydalanadi. Kunsain ortib borayotgan axborotlar hajmi jamiyatda intellektual salohiyatga boy insonlarning yetishib chiqishiga xizmat qiladi. Shunday

ekan o'qituvchi ham o'z kasbiy mahoratini va pedagogik mahoratini axborot texnologiyalari asosida bilimlarini oshirib borishi davr talabi ekanligi sir mas.

XXI asr- axborot texnologiya asrida ta'limni axborotlashtirish har bir ta'lim muassasasidan:

- o'qitish va tehsil olish jarayinining;
- ta'lim muassasasi boshqarilishining;
- ta'lim muassasasi bo'linmalarining;
- ta'lim muassasasi boshqaruv muhitining axborotlashtirishini talab qiladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qituvchining pedagogik faoliyatida ta'limning texnologik asosini zamon talablari darajasiga olib chiqish bilan bir qatorda murakkab jarayonni yengillashtirish. Dars jarayonida zamonaviy texnik vositalardan foydalanib tashkil etish uchun maxsus ko'nikma va malakani shakillantirish lozim. O'quvchining mustaqil izlanish faoliyati takomillashadi va dars jarayonidagi muhit o'qituvchidan o'quvchiga ko'chadi. Zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asosida o'qituvchi pedagogik faoliyatida har bir o'quvchi bilan ishlash, turli xil testlar, fanga doir rivojlantiruvchi mashqlarni qo'llash mumkin.

U.SH.Begimqulov zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida erishilayotgan yutuqlarni inobatga olib kompyuter texnologiyasini quyidagi jihatlarda ta'lim muassasalari pedagogic faoliyati jarayonlarida qo'llash samarali bo'lishini ta'kidlaydi. Pedagogik faoliyada axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan dars jadvallarini yurishda, o'quvchilarning ma'lumotlarini kiritish va shakillantirishda, o'quvchilar bilan masofaviy ma'lumotlar almashishni osonlashtirishga ko'mak beradi va undan foydalanish ko'nikmasini shakillantiradi. Tashkil etilgan muhim jarayonlarni interfaol telekonfirensiya , vertula majlislar, muhim axbotorlarni o'qituvchi kamyuteri orqali tez tashkil etishlari mumkin. Ta'lim boshqarmalariga yoxud boshqa mutasaddi tashkilotlarga elektron pochta orqali ma'lumotlarni jo'natish va bog'lanish imkoniyatiniyaratadi. Uzoq masofaga

ega chet el muassasalari bilan ijodiy uchrashuvlarni tashkil etish zamonaviy axborot texnologiyalar bilan yanada oson.

Hozirgi zamon ta'lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini rivojlantirish, ta'limda bunday texnologiyalarni qo'llash eng muhim jarayonlardan biri ekanligi pedagog olimlar tomonidan tasdiqlangan. Jumladan, U.SH.Begimqulov ta'limda kompyuter axborot muhitini zamon talabiga mos keladigan darajadagi axborot bazasini yaratish kerakligini, gipermatn va multimedia, kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirishni, zarur axborotlarni kompyuter yordamida kiritish, tizimlashtirish, saqlash va foydalanish uchun tavsiya qiladigan ma'lumotlar bazasini yaratishni tashkil etadi. Shu ba'sdan o'qituvchi kadrlarning zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan samarali foydalanib bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish maqsadida shu bilan birga o'qituvchilar pedagogik mahoratini zamon talabi asosida takomillashtirishga mo'ljallangan masofaviy malaka oshirish kurslarini tashkil etish tashabbusi bilan chiqadi.

Kompyuter texnologiyalari yordamida turli xildagi axborotlarni, o'quv materiallarini keng doirada izlash va boy imkoniyatlardan foydalanish imkonini beradi. Bir ma'lumotni kiritamiz va qisqa vaqtichida ko'pgina ma'lumotlarni turli yo'nalishda taqdim etadi. Foydali texnologiyalar orqali ta'limda sezilarli ijobiy yutuqlarga erishib, fan doirasida mana shunday texnologiyalarni sinovdan o'tkazsak ta'lim rivojida muhim ro'l o'ynaydi. Kompyuterning yana bir xususiyati, u ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida, o'quv materiallarini yanada ushinishga, takrorlashda, jamlashda, ma'lum fan bo'yicha erishgan bilim, malaka, va ko'nikmalarni tekshirishda namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'qituvchi pedagog kompyuterning o'quvchi uchun turli mashg'ulotlarni, xususan o'qituvchilik, ishchi qurol, ta'lim obyekti, o'zaro muloqot kabi funksiyalarni qanday qilish kerak ekanligini bilishi kerak. Bunda o'qituvchining vazifasi dars mobaynida o'quvchilarni kompyuterdan to'g'ri foydalanishlarini nazorat qilishdan iborat.

Kompyuterning o'qituvchilik vazifasini bajarishi quyidagi jarayonlarda namoyon bo'ladi:

- o'quv axborotining manbai (o'qituvchini yoki darslikni qisman, ba'zan to'la o'rmini bosuvchi sifatida);
- ko'rsatmali qo'llanmalar (multimedia-telekommunikatsiya imkoniyati bo'lgan yangi sifat darajasida);
- individual axborot yaratilganligi;
- o'quvchi bilimi, ko'nikma va malakasi tashxisi va nazorati muhiti.

Ishchi qurol sifatida kompyuter quyidagi vazifalarni bajaradi:

- matnlarni saqlash va tayyorlash muhiti;
- matnlar muharriri;
- grafiklar quruvchi va ularning muharriri;
- keng imkoniyatli hisobotlar mashinasi (olingan natijalarni turli ko'rinishda ifoda etuvchi);
- modellashtirish vositasi.

Kompyuterning yuqorida keltirilgan ta'lim obyekti sifatidagi vositachilik vazifasi, jumladan bular:

- dasturlashtirish (vazifali jarayonlar bo'yicha kompyuter yordamida o'qitish);
- dasturiy mahsulotlarni yaratish;
- turli axborot muhitidan foydalanish.

Kompyuter va internet bilan birga keng jamoa bilan bog'lanish va uning natijasi sifatida o'zaro muloqotlanuvchi jamoa muhiti yaratiladi. Kompyuter texnologiyalari asosida o'qituvchi o'zining kasbiy mahoratini oshirish uchun mustaqil faoliyatid quyida ko'rsatilgan vazifalarni bajarishi lozim:

1. O'quv mashg'ulotini bir butun jamoa va bir butun fan yani o'quv jarayonining grafigi, tashqi tasgxis, joriy, oraliq va yakuniy nazorat sifatida tashkil etish.

2. O'quv jarayonida faollashtirish va rag'batlantirish, ish jarayonini taqsimlash, ko'rsatmalar, guruh ichida boshqarish va boshqalar.

3. O'quvchilarning har birini kuzatish, ularga yotdam ko'rsatish, har biri bilan o'zaro fikr almashib muloqot olib borish.

Ma'lumotlar muhitini tashkil etuvchi (shaxsiy kompyuter, o'quv va ko'rgazmali qurollarning har xil turlari, dasturiy vositalar va tizimlar, o'quv – metodik ko'rsatmalar, qo'llanmalar va boshqalar) ma'lum o'quv jarayonining mazmuni bilan bog'liq asosda tayyorlanadi.

Ta'limni yanada kengroq yoyishda axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonining samaradorligining jadallashishini oshiradi. Bunda, o'qituvchilar, ilmiy xodimlar jahonning eng sara ilmiy, metodik adabiyotlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Har qanday holatda turli mavzularda videokonferensiyalarni, o'qituvchilarning o'zaro seminar va treninglarini tashkil etish va amalga oshitishga erishiladi.

Foydalanuvchi adabiyotlar:

1. Madayev, O., Sobirov, A., Xolmanova, Z., Toshmirzayeva, S., Ziyodullayeva, G., & Shamsiyeva, M. O'zbekiston Respublikasi Oliy Va O'qituvchi Ta'lim Vazirligi.
2. Abdullayev B.S., Xoliqov A.A., Sodiqov H.M., Primov Sh.Q., Zarmasov Sh.R. Umumiy Pedagogika pedagogik mahorat – 2021. 216-228.
3. Abdullayev B.S., Xoliqov A.A., Farsaxonova S.V., Sheranova M.B. Umumiy Pedagogika pedagogika tarixi.
4. Begimqulov U.S.H. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyot. // Ped. Fanlari dokt. ilmiy dar. Uchun diss.- T.: 2007. 305 b.
5. qizi To'yeva, M. S. (2022, November). Yangi O'zbekiston Orifa Ayollari Va G'arb Ayollarining Jamiyatdagi Mavqeyi Va Ularning Huquqlari. In International Conferences (Vol. 1, No. 2, pp. 74-81).

6. Nurillaev, J. (2024, April). The Role of Cluster Education and Science in The Stable Development of Society. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 4, pp. 21-23).
7. Yarashevich, P. N. J. (2023). Factors for Choosing a Marketing Strategy in Tourism Development.
8. Bekzodovna, J. M., & Abdullayevna, R. N. Organization Of Modern Educational Processes In The Education System.
9. Jumayeva, M. B., & Usmanovna, S. M. (2022). Practical Methods of Culture-Based Language Teaching in English Classes. Science and innovation, 1(Special Issue 2), 612-615.
10. Нуриллаев, Р., & Нуриллаев, Ш. (2023). Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.
11. Xolmanova, Z., & Shamsiyeva, M. Bolada bilingvizmni shakllantirishda ona tilining ahamiyati. O 'zbekiston, 6.
12. Нуриллаев, Ж. Я., Нуриллаев, Х. Ж., Бердимуродова, Ф. П., & Мухамадиев, Н. К. (2023). Оценка Лечебных И Метафилактических Мероприятий При Мочекаменной Болезни В Зависимости От Состава Камня. Медицинский вестник Башкортостана, 18(1 (103)), 24-28.

ЛОЙИХАНИ БОШҚАРИШНИНГ САМАРАЛИ УСУЛЛАРИ

Каримова Зарифа Комиловна

**Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси 2-босқич
магистранти**

Аннотация: Мақола давлат бошқаруви тизимида лойиҳаларни бошқаришни самарали усулда амалга оширишда эришиладиган натижар. Жумладан: жамоа самарадорлигини ва мутахассиларнинг билим савияси даражасини ошириш, тўғри одамларга тўғри вазифаларни белгилаш, узлуксиз мониторинг кузатув тизимини йўлга қўйиш, хафларни муаммога айланишидан олдин аниқлаш, Agile ва Scrum методологияларидан фойдаланган ҳолда лойиҳани амалга оширишда қандай натижаларга эришиши мумкинлигига алоҳида тўхталиб ўтилди.

Калит сўзлар: *Лойиҳавий бошқарув тизими, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият, яратиш ва модернизация қилиш, хатарларни самарали бошқариш, стратегия, самарали ва сифатли, ҳаражат ва чекловлар, бюджет харажатлари, Agile ва Scrum.*

Лойиҳаларни бошқаришда асосийси, давлат муассасаси ёки лойиҳанинг барқарорлиги эмас, балки ички ва ташқи шароитларни ўрганиш билан боғлиқ ҳаракатлар ва ўзгаришларни узлуксизлигидир. Ҳозирги кунда мамлакат тараққиётининг замонавий босқичида кенг кўламли ислохотларнинг муваффақиятли амалга оширилиши давоми сифатида «Ўзбекистон-2030» Стратегиясининг мақсадларига эришиш давлат бошқарувининг мутлақо янги, самарали ва сифатли фаолият юритувчи тизимини яратишни, давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг уйғун фаолиятини ташкил этишни талаб қилади.

Лойиҳаларни бошқариш нима? Бу лойиҳани бошлаш, режалаштириш, амалга ошириш, мониторинг қилиш ва ёпишни белгилайдиган ҳаётий интизом ҳисобланади.

Бу вақт, ҳаражатлар ва чекловларга эътибор қаратган ҳолда ресурслардан самарали фойдаланиш стратегик мақсадларга мувофиқлигини таъминлайди. Лойиҳаларни самарали бошқариш аниқ режалаштириш, ишончли ижро этиш, доимий мониторинг, ресурслар ва ҳаражатларни стратегик бошқариш ва барча манфаатдор томонлар билан эҳтиёткорлик билан боғланишни ўз ичига олади. Бундан ташқари операцияларни оптималлаштирадиган ресурслардан фойдаланишни

максимал даражага кўтаради, жамоавий ҳамкорликда ишлаш қобилиятини оширади шу билан бирга қарорлар қабул қилиш жараёнларида барча томонларнинг ишларини енгиллаштиради. Раҳбарият томондан қўйилган стратегик мақсадларни амалга оширишда белгилаб қўйилган қаттиқ муддатлар

ва бюджет харажатлари доирасида лойиҳаларни самарали бошқариш орқали ушбу қийинчиликларни ўз вақтида енгиб ўтишга ва рақобатбардош бозорда давлат органлари учун маҳсулдорлик, яхши натижалар ва рентабелликни оширишга эга бўлишни таъминлайди.

Лойиҳаларни самарали бошқаришда аҳамият қаратилиши лозим бўлган масалалардан баъзи бирларига тўхталиб ўтсак. Булар:

- Биринчидан лойиҳани самарали бошқаришни давлат органларининг ўсишига таъсири, авваламбор **жамоа самарадорлигини ва мутахассиларнинг билим савияси даражасини ошириш** ҳамда лойиҳани самарали бошқаришда ҳар бир мутахассининг ўрни ва мажбуриятларини аниқ белгилаб бериш орқали иш фаолиятини сезиларли даражада яхшилади. Бу эса ўз навбатида ортда қолиш ва тушунмовчиликлар туфайли юзага келадиган хатоликларни бартараф этади, натижада лойиҳа сифати яхшиланади ва янада самарали яқунланади.
- Иккинчидан лойиҳани самарали бошқаришда қўйилаган мақсадларга ўз вақтида ва сифатли эришиш учун муҳим бўлган вазифалардан бири, бу: ўз малакаси ва тажрибаси асосида **тўғри одамларга тўғри вазифаларни белгилаш** орқали инсон ресурсларини оқилона бошқариш ва уларнинг иш фаолиятини максимал даражага ошириш учун самарали режалаштиришни ўз ичига олади, бу эса ўз навбатида кераксиз харажатларни камайтириб, ишлатилаган ресурсларнинг самарадорлигини ошириш орқали инвестициялар умумий даромадини оширади.
- Учинчидан лойиҳани **узлуксиз мониторинг кузатув тизимини йўлга қўйиш** орқали, лойиҳа раҳбарларининг реал вақт режимида иш жараёнларини кузатиш, ва муаммоларни аниқлаш имконини беради. Натижада ўз вақтида бартараф этилган муаммолар сабабли, ресурс ва маблағларнинг тежаб қолиш имконини оширади.
- Тўртинчидан, потенциал **хафларни муаммога айланишидан олдин аниқлаш** лойиҳани бошқаришда муҳим аҳамият касб этади. Хатарларни самарали бошқаришда учраши мумкин бўлган тузоқларни ёки кечикишларни баҳолашда юмшатиш стратегиясини

ишлаб чиқишни, ҳамда ўз вақтида қўшимча ишлаб чиқилган режалар орқали лойиҳаларни амалга оширишда катта аҳамият касб этади.

Лойиҳаларни бошқаришда лойиҳа раҳбарлари ва иштирокчилар бевосита манфаатдор томонлар билан ўзаро алоқада бўлишлари масалани ҳал қилишда уларнинг эҳтиёжлари ва кузланган мақсадларини самарали ва ортиқча ҳаражатларсиз амалга оширишга олиб келади. Олимларнинг фикрига кўра ананавий бошқарув методологиясига қараганда мослашувчанлик методологиялар орқали лойиҳаларни амалга ошириш тезкор қарорлар қабул қилиш, режаларни мослаштириш ва лойиҳа миқёсидаги ўзгаришлар ёки мақсадларга жавоб бериш учун мослашувчанликни таъминлаши мумкин. Ҳозирги кунда лойиҳаларни ўз вақтида ва самарали яқунлаш мақсадида *Agile* ва *Scrum* каби лойиҳаларни бошқариш методологияларидан кенг қўлланиб келинмоқда. Айниқса *Scrum* узинг мослашувчанлиги йўқори эканлиги ва спринтлар орқали интератив ривожланишга йўналтирилганлиги туфайли лойиҳаларни бошқаришда машҳур ҳисобланади. Ушбу методологиялар фикр-мулоҳазаларга ва узгарувчан шароитларга асосланган тезкор тузатишларга ёрдам беради, доимий такомиллаштириш ва мослашувчанликни таъминлайди шу билан бирга самарадорликни оширади.

Адабиётлар шарҳи

Қандай қилиб лойиҳаларни бошқаришда тизимни самарали жорий этиш, давлат бошқарув органлари ва компанияларнинг ўсишига жадал таъсир этиши мумкинлиги борасида олимларнинг фикрлари ўрганиб чиқилганда айниқса Клаус Шваб томонидан ёзилган “Тўртинчи саноат инқилоби технологиялари” китоби мақтовга сазовор деб ҳисоблаймиз. Бир қатор тадқиқотчи олимларнинг таърифига кўра, лойиҳа мақсадли, режалаштирилган ва олдиндан тараддуд кўрилган, моддий объектлар, технологик жараёнлар, улар учун техник ва ташкилий ҳужжатлар, моддий, молиявий, меҳнат ва бошқа турдаги ресурслар, шунингдек уларни амалга ошириш тўғрисидаги бошқарув қарорларини *яратиши ёки модернизация қилишдир*. Бошқа бир тадқиқот муаллифи эса лойиҳани муайян вазиятларни, мавжуд чекланган ресурсларни ҳисобга олган ҳолда, олдиндан ишлаб чиқилган ноёб ва мураккаб ҳаракатлар жараён ва процедуралар тўплами сифатида тавсифлайди. А.В.Тебеткин ва И.Л.Сурат сингари олимлар эса «лойиҳа» атамаси кўп маъноли тушунча бўлиб, инсон фаолиятининг кўплаб соҳаларининг турли жараёнларни тавсифлашда кенг қўлланилади, деб ҳисоблашади.

Кўпгина тадқиқотчи олимлар, лойиҳавий бошқарувни «Лойиҳанинг мақсадига самарали эришиш учун, бошқарувнинг замонавий усул, техника ва технологиялар тизимини қўллаш орқали лойиҳанинг бутун ҳаётини даври

давомида инсон ва моддий ресурсларни ташкиллаштириш, режалаштириш ва мувофиқлаштириш методологияси» сифатида тушунилиши лозим деб ҳисоблашади. Бундан ташқари, М.М.Кораблев «лойиҳаларни бошқаришнинг назарий ва услубий ёндошувларини ўрганиш илмий ҳамжамият вакилларида лойиҳавий бошқарувни аниқ бир натижага йўналтирилганлиги ҳақида аниқ тўхтамга келишларига имкон беради» дейди. Муайян лойиҳа учун ресурсларни тақсимлаш ва бошқарув тизимини барпо этиш натижаси учун бошқарувнинг юқори даражадаги жавобгарлигини юзага келишини англатади ва иерархик маъмуриятнинг асосланмаган босимини минималлаштиради. Ривожланган хорижий мамлакатларда давлат ҳокимияти органлари фаолиятида лойиҳавий ёндашув жуда фаол қўлланилади.

Лойиҳаларни бошқариш халқаро ассоциациясининг маълумотларига кўра, лойиҳаларни бошқариш учун замонавий методология ва воситалардан фойдаланиш вақтнинг 20-30 фоизини ҳамда лойиҳа ва дастурларга сарфланган маблағнинг

15-20 фоизини тежашга имкон беради. Бу бизга лойиҳавий бошқарув ҳам, дастурий-мақсадли бошқарув ҳам компания ва ташкилотларни ривожлантириш стратегиясини амалга ошириш учун самарали восита, деб ҳисоблашга имкон беради.

Хулоса:

Хулоса урнида шуни айтиш мумкинке, лойиҳаларни самарали бошқариш жадал риволанаётган бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай ташкилот ва корхоналарнинг ўсиши ва мувофақияти учун жуда муҳимдир. Бунда: ривожланган мамлакатлар экспертлари томонидан амалга оширилаётган тадқиқотларни ўрганиш, лойиҳа иши бўйича кадрлар тайёрлаш мақсадга мувофиқдир. Лойиҳани бошқаришда мақсадни аниқ белгилаб, стратегик режалаштириш ҳамда замонавий усулларда техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда лойиҳаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси қонунлари;
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017–2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси» ПФ-4749-сон фармони, 2017 йил 7 февраль;
3. Agile-методологии внедряются в работу госсектора. Электронный ресурс: <http://ac.gov.ru/events/08816.html> (дата обращения 18.06.2018 г.).

4. Ревин Д. Ю. Использование проектного подхода к управлению в России / Ревин Д. Ю., Зеленский П. С. // Актуальные проблемы авиации и космонавтики. – 2010 г. – Т. 2. – № 6. – стр. 120.

5. Зиядуллаев Н., Фридлянов М. Современныэ стандарты проектного управления //Стандарты и качество. Проектный менеджмент. — 2017 г. № 8 (962)

6. Клаус Шваб, Технология Четвертой промышленной революции. Бомбора, 2022 г.

METHODOLOGY FOR PREPARING ELEMENTARY STUDENTS FOR PIRLS INTERNATIONAL ASSESSMENT CONTROL

Akhmadaliyeva Gulkhayo Asqarali qizi

Asian International University

1st stage master

Abstract: This article examines the ways of preparing junior schoolchildren for PIRLS assignments in literary reading lessons in primary grades. The essence of the international research PIRLS, a comparative analysis of educational systems of different countries and the exchange of experience to improve the quality of reading and understanding of the text by junior schoolchildren of Uzbekistan are revealed. The article pays attention to the importance of developing reading skills, understanding the text and the specificity of mastering this skill by students for further education in high school.

Keywords: reading skill, recoding, technical and semantic side of reading, PIRLS, analysis, international research, information search, value judgment, PIRLS structure, interactive tasks, speech development.

Reading is one of the most important types of speech activity, closely related to both pronunciation and understanding of speech. Also, "reading" is the ability to perceive and understand information recorded (transmitted) in one way or another, it can be reproduced by technical devices. This is the process of recoding the signs seen and the ratio of its sound and understanding. In the process of reading, two sides can be identified: technical (the way of reading, correctness, expressiveness, speed (pace) of reading) and semantic (understanding and assimilation of the text). Between these two sides There is a close, inextricable connection between the reading process. Considering the above, the technical side of the reading skill includes articulatory development, and the main purpose of the reading process is demonstrated by its semantic side. It is the development of the skill of semantic understanding of the text that is an assessment of the acquisition of a full-fledged reading skill. The international PIRLS study was created to identify the development of the semantic and technical side of reading. But PIRLS puts more emphasis on the semantic side of the skill. The requirements and standards in education are increasing every day. To keep up with the over, time and with modern standards, many countries pay great attention to this factor. For example, the comparative analysis of PIRLS meets all the requirements of modern research on the skill of

reading and understanding text. PIRLS (Progress in International Reading Literature Study) is an international comparative study of the quality of reading and understanding of text for 4th grade students, which is conducted under the guidance of the International Association for the Assessment of Academic Achievements IEA. PIRLS considers two types of reading – reading is designed to achieve the skill of literary reading and reading for mastering and applying information. For control, students are given two works, one of which is a popular science text, and the second is an artistic one. The result of mastering the information is the students' answers to the submitted tasks related to the text. The tasks for the texts consider four skills - information retrieval, the ability to draw conclusions, explanation and synthesis of information, analysis and value judgment of the content, specificity the language structures of the text. In this study, knowledge is considered students graduating from the fourth grade of primary school, because, namely, the fourth year of study is a necessary stage in the development of children. Reading is a skill that is not only a narrow meaning of the manifestation of this meaning, but also a skill on which the well-being of children's education in other subjects depends.

The structure of PIRLS is that students are given 10 test alternatives as a task. These texts are intended for the comprehensive formation and development of the student's speech. In general, 4 literary texts were used in the study: "Inverted mice", "A piece of clay", "Flowers on the roof", "The Hare warns of an earthquake"; 3 popular science texts: "Leonardo da Vinci", "Nights of dead Ends", "Antarctica"; and the text "Along the route along rivers", which include various forms of information presentation. All test variants had the same

the structure and degree of difficulty. All types of the test consisted of two parts, each of which gave one text and from 11 to 14 tasks to the text. The work was given 80 minutes, 40 minutes for each part. The questions do not assume the standard appearance of the test, but with creative tasks and tests requiring a complete answer, in search of which the student must refer to the text every time and use logical thinking, memory and value judgment. This, in turn, develops skills such as identifying separately isolated information that is given in the text; the ability to do conclusions from the information received; to comment on and combine individual information of the text; the ability to assess the essence, the image of the language, the type of both the whole message and individual information. Tasks involve the development of speech and skills to draw an analogy, to contrast information obtained from the text, to practically use the knowledge and information obtained, the development of value judgment, that is, to determine the author's message, his

main theme of the work, the artistic means that the author used when creating his work, the assessment of the plausibility of the situation of the phenomena described. From all that has been said, the need to change the pedagogical position and pedagogical communication directly follows. Success does not depend so much on how well and interestingly the teacher presents the material. The main resource of development is the experience of reading, listening and discussing, the experience of one's own and others' mistakes and victories.

Pedagogical requirements of speech development through PIRLS tasks: orientation to ensuring the construction of the content of the educational subject, taking into account the orientation to self-knowledge, self-development of personality based on a competence-based approach, the implementation of which takes place through the main content component of the subject - an educational task aimed at forming the ability to solve standard educational tasks, as well as tasks of interaction with society based mainly on practice-oriented knowledge (data, information, scientific concepts, instructions, skills in working with tables, graphs, interpretation and collection of information). The use of innovative teaching technologies by a teacher to organize independent activities of students, initiating independence in determining goals, planning and awareness of their own actions.

REFERENCES

1. Azimov Y., Babaeva S. Use of innovative technologies in lessons of writing in primary classes //Bridge to science: research works. – 2019.
2. Baymuradovna B. S. et al. Pedagogical technologies for the development of cognitive creative abilities of students in the lessons of the Russian language //Journal of Critical Reviews. – 2020.
3. Babaeva Sh. B. The role of the media in teaching Russian in national groups //A young scientist. - 2018.
4. Babaeva Sh. B. The role of the media in teaching Russian in national schools, groups //A young scientist. - 2018.
5. H. Bakieva. Formation of literary analysis skills in 4th grade reading lessons. Educational-methodological manual. - T.: Nodirabegim. 2021.
6. M. Umarova and b. Reading book. Textbook for Grade 3. - T.: Teacher. 2019.

Sustainable Development of the Regional Economy in Uzbekistan

Yavmutov Dilshod Shoyimardonqulovich – Iqtisodiyot kafedrası i.f.n.dotsent
Bahronov Shaxriyov Shukrulloevich - Raqamli iqtisodiyot yo'nalishi 1-bosqich
magistranti

Buxoro davlat universiteti Iqtisodiyot va turizm fakul'teti

Abstract. This article examines the current state of regional economies across Uzbekistan, identifying key challenges and opportunities for sustainable growth. Through an analysis of governmental policies, economic data, and case studies, the article highlights strategies for fostering balanced regional development, enhancing economic diversification, and improving social welfare. The findings suggest that targeted investments in infrastructure, education, and green technologies are essential for promoting sustainable regional economies and reducing disparities among different areas of the country.

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston bo'ylab hududiy iqtisodiyotlarning hozirgi holatini o'rganadi, barqaror o'sish uchun asosiy muammolar va imkoniyatlarni aniqlaydi. Davlat siyosati, iqtisodiy ma'lumotlar va amaliy tadqiqotlar tahlili orqali maqola muvozanatli hududiy rivojlanishni, iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytirishni va ijtimoiy farovonlikni oshirish strategiyalarini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari infratuzilma, ta'lim va yashil texnologiyalarga yo'naltirilgan sarmoyalar hududiy iqtisodiyotlarning barqaror rivojlanishini va mamlakatning turli hududlari o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish uchun muhim ekanligini ko'rsatadi.

Keywords: Sustainable development, regional economy, economic diversification, infrastructure investment, social welfare, green technologies, government policies, economic growth, regional disparities.

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar, barqaror rivojlanish, hududiy iqtisodiyot, iqtisodiy diversifikatsiya, infratuzilma investitsiyalari, ijtimoiy farovonlik, yashil texnologiyalar, davlat siyosati, iqtisodiy o'sish, mintaqalararo tafovutlar.

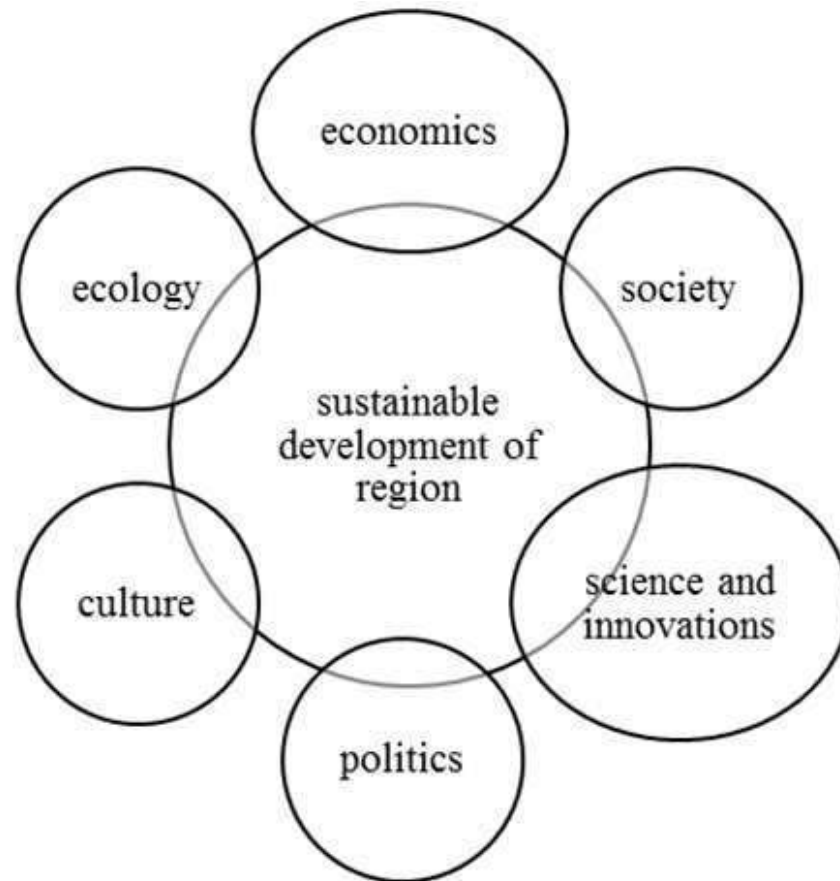
The main goal of all the reforms implemented in our country is to ensure human well-being and a decent standard of living. This, in turn, requires the state to create all conditions for effective employment of the population, including a favorable business environment for entrepreneurs, investment, tax policy, transparency, justice of the judicial system. depends on the factors.

Sustainable development is increasingly recognized as a critical goal for economies worldwide, ensuring that growth today does not compromise the ability of future generations to meet their needs. In Uzbekistan, a country with diverse regional characteristics and rich natural resources, sustainable development of the regional economy is pivotal for long-term prosperity and stability.¹

The fundamental reforms started in our country are based on the "Strategy of the Republic of Uzbekistan to Support the Employment of the Population in 2021-2030", the Law of the Republic of Uzbekistan "On Providing Employment to the Population", the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 Action strategy on five priority areas of development is formed, and the issue of employment of the population has a special place in it. Uzbekistan has traditionally relied heavily on agriculture and natural resources. However, recent efforts have focused on diversifying the economy to include manufacturing, tourism, and services. The establishment of free economic zones and incentives for foreign investors have been significant steps towards achieving this diversification. For instance, the Navoi Free Economic Zone has attracted various industries, from electronics to textiles, contributing to regional economic growth and job creation. Technology and innovation are at the forefront of Uzbekistan's strategy for sustainable development. The government has launched several initiatives to support startups and foster a culture of innovation. The Inha University in Tashkent, specializing in IT education, exemplifies efforts to build a skilled workforce capable of driving technological advancements.

¹ "Sustainable Development in Practice: Case Studies for Engineers and Scientists" by Adisa Azapagic and Slobodan Perdan

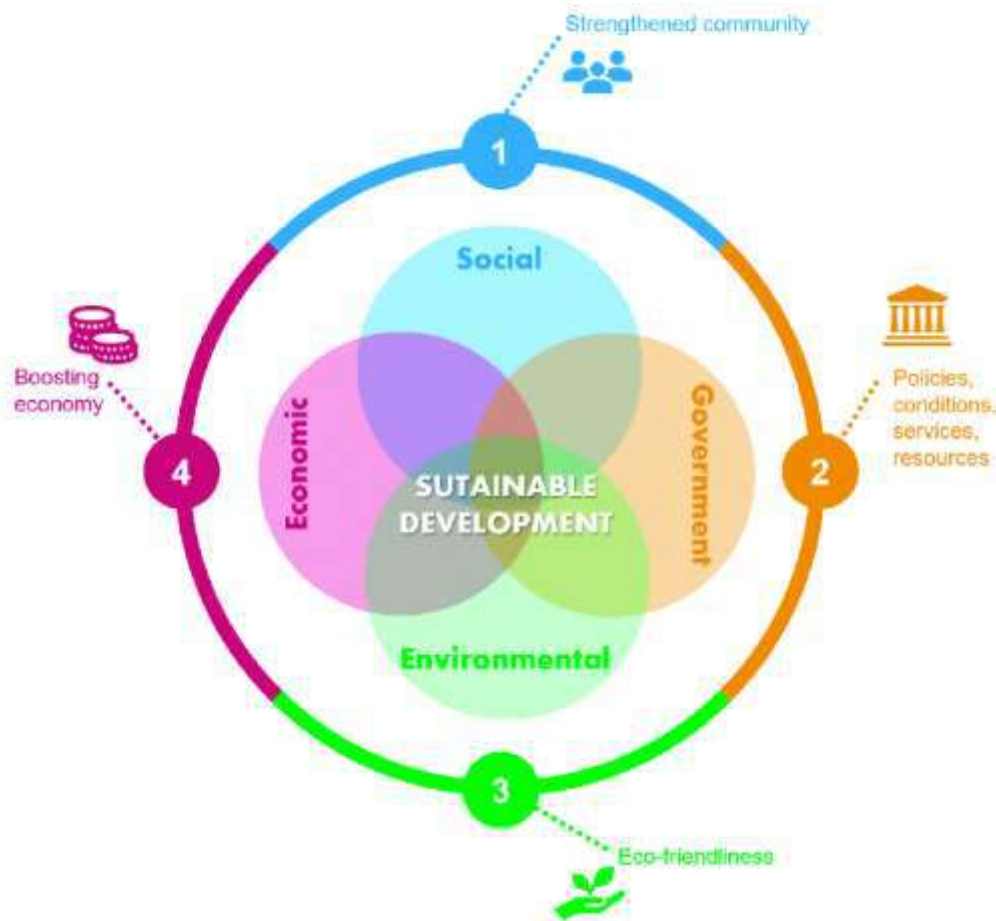
Source: Own research

1st diagram. Sustainable development factors.²

Such investments are crucial for enhancing productivity and ensuring sustainable economic growth.³ Uzbekistan's commitment to sustainable development is evident in its focus on renewable energy sources and environmental conservation. The country has embarked on ambitious projects to harness solar and wind energy, reducing reliance on fossil fuels and mitigating carbon emissions. Initiatives like the introduction of solar power plants and the promotion of energy-efficient technologies underscore Uzbekistan's dedication to environmental sustainability. Fostering partnerships with international organizations and fostering knowledge exchange play a vital role in Uzbekistan's sustainable development journey. Collaboration with entities such as the United Nations, World Bank, and Asian Development Bank facilitates access to expertise, resources, and best practices. By leveraging external support and expertise, Uzbekistan can accelerate progress towards achieving its national goals of sustainable development.

² Marketing Management of Sustainable Development by Irina I. Skorobogatykh University HSE

³ Abdusattarovich M.B. Calculating economic efficiency in the digital economy in Uzbekistan

2nd diagram. Sustainable development fields.⁴

Uzbekistan has vast potential for renewable energy, particularly solar and wind power. The government has set ambitious targets to increase the share of renewables in the energy mix. The Nur Navoi Solar Plant, one of the largest in Central Asia, is a testament to these efforts. These projects not only help reduce greenhouse gas emissions but also create jobs and drive regional development. Uzbekistan recognizes the importance of infrastructure development in supporting sustainable economic growth. Investment in transportation, telecommunications, and energy infrastructure is crucial for enhancing connectivity, promoting trade, and facilitating economic diversification. Projects such as the construction of highways, modernization of railways, and expansion of internet access contribute to improving the quality of life and fostering economic opportunities across regions. Uzbekistan's pursuit of sustainable development goals requires a comprehensive and coordinated approach encompassing economic, social, and environmental dimensions. By prioritizing inclusive growth, economic stability, social equity, and environmental

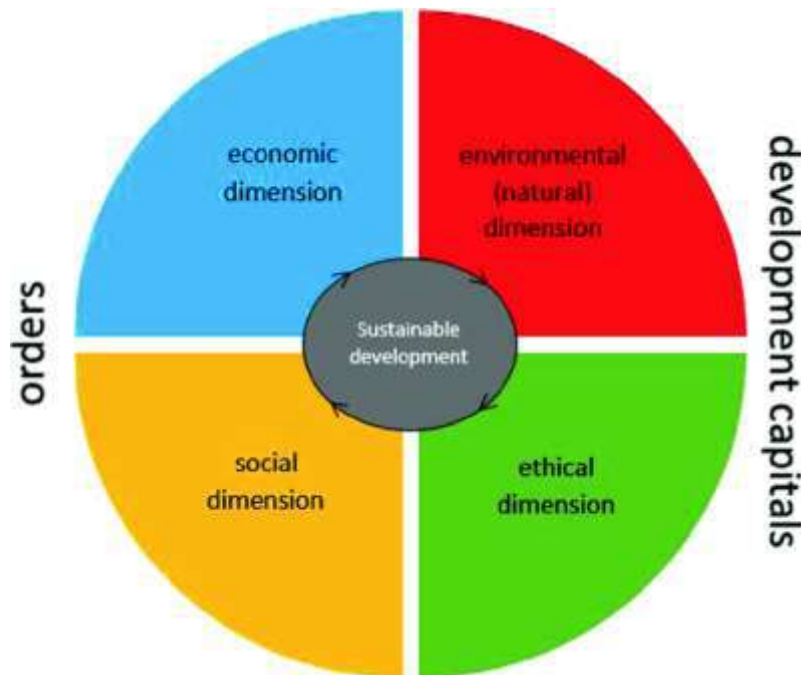
⁴ Sustainability, Sociocultural Challenges, and New Power of Capitalism by Rasikh Tariq Institute for the Future of Education.

preservation, Uzbekistan can overcome regional disparities and achieve long-term prosperity for all its citizens. Through strategic investments, technological innovation, and international cooperation, Uzbekistan is well-positioned to realize its vision of a sustainable and resilient economy.

Agriculture remains a cornerstone of Uzbekistan's economy, and transitioning to sustainable practices is essential. Techniques such as drip irrigation and crop rotation are being promoted to enhance water efficiency and soil health. Government programs supporting organic farming and the use of renewable energy in agriculture are also contributing to more sustainable food production systems. Uzbekistan is prioritizing education and human capital development to drive sustainable economic growth. Investments in education, vocational training, and lifelong learning programs are essential for building a skilled workforce capable of meeting the demands of a rapidly evolving economy. By equipping its citizens with the necessary knowledge and skills, Uzbekistan aims to foster⁵ innovation, entrepreneurship, and productivity across various sectors. Uzbekistan is actively engaging in international partnerships and collaborations to advance its sustainable development agenda. Participation in initiatives such as the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) and regional cooperation frameworks enhances Uzbekistan's capacity to address complex challenges and leverage global best practices. By sharing knowledge, resources, and experiences with international partners, Uzbekistan can accelerate progress towards its national goals of sustainable development. Uzbekistan's journey towards sustainable development in the regional economy is multifaceted and dynamic. By embracing innovation, investing in infrastructure, promoting renewable energy, and prioritizing education, Uzbekistan is laying the foundation for a more prosperous and resilient future. With concerted efforts from government, businesses, civil society, and international partners, Uzbekistan is poised to achieve its vision of sustainable and inclusive growth for all its citizens.

⁵ "Regional Development and Spatial Planning in an Enlarged European Union" edited by Ursula Baumgartner, Peter Nuninger, and Roger Stough

3rd diagram. Capital order of sustainable development.⁶

Education is a key driver of sustainable development. Uzbekistan is investing in education reforms to improve quality and accessibility. Programs aimed at vocational training and higher education are crucial for equipping the workforce with skills needed in a diversified economy. The Presidential Schools initiative, which aims to nurture talented students across the country, is an example of efforts to raise educational standards and foster innovation. Robust healthcare systems are essential for a sustainable economy. Uzbekistan has been enhancing healthcare infrastructure and services, particularly in rural areas. Initiatives like the Healthy Lifestyle program aim to improve public health outcomes, which in turn support a more productive workforce. Investments in healthcare are fundamental to ensuring long-term economic stability and growth. Uzbekistan is embracing digitalization to drive economic growth and innovation. The Digital Uzbekistan program aims to modernize infrastructure, promote e-government services, and expand internet access across the country. By harnessing the power of digital technologies, Uzbekistan seeks to enhance efficiency, transparency, and inclusivity in its economy. The development of digital skills and entrepreneurship is crucial for maximizing the benefits of digitalization and fostering a vibrant digital ecosystem. Sustainable development of the regional economy in Uzbekistan requires a comprehensive approach that addresses economic, social, and environmental dimensions. Through investments in education, healthcare, technology, and

⁶ © 2020 Springer Nature Switzerland AG

infrastructure, Uzbekistan is laying the groundwork for a more resilient and prosperous future. By fostering innovation, promoting inclusive growth, and leveraging international partnerships, Uzbekistan is poised to achieve its national goals of sustainable development and create a better quality of life for its citizens.⁷

Ensuring balanced development across regions is vital for national cohesion and prosperity. Policies aimed at reducing disparities between urban and rural areas include infrastructure development, support for small and medium enterprises (SMEs), and targeted social programs. Projects such as the construction of new roads and railways improve connectivity and economic integration, fostering regional development. Moreover, promoting tourism can drive economic growth and create opportunities for local communities. Uzbekistan's rich cultural heritage and historical landmarks offer immense potential for tourism development. Investments in tourism infrastructure, marketing campaigns, and cultural preservation efforts can attract tourists from around the world and generate revenue for local economies. Addressing environmental challenges is another crucial aspect of sustainable regional development. Uzbekistan is taking steps to mitigate environmental risks and preserve natural resources. Initiatives such as afforestation projects, water conservation measures, and pollution control regulations contribute to environmental sustainability and improve the quality of life for communities.

Sustainable development of the regional economy in Uzbekistan requires a holistic approach that integrates economic, social, and environmental considerations. By implementing tailored policies, investing in infrastructure and human capital, and leveraging its cultural and natural assets, Uzbekistan can achieve balanced and inclusive growth across its diverse regions.

Infrastructure is a backbone of economic activity. Uzbekistan is investing heavily in modernizing its transportation and communication networks.⁸ Projects like the new Tashkent-Andijan highway enhance regional connectivity, facilitating trade and movement. Improved infrastructure not only supports economic activities but also enhances access to education, healthcare, and other essential services. Investments in digital infrastructure are also crucial for promoting economic development and connectivity. Uzbekistan is expanding broadband coverage and investing in digital literacy programs to bridge the digital divide. Initiatives such as the Digital Uzbekistan program aim to modernize government services, promote e-commerce, and foster innovation in the digital economy. Fostering public-private

⁷ "Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy" by Hildebrand F. W. Study

⁸ "Sustainable Development: Principles, Frameworks, and Case Studies" by O.P. Dwivedi

partnerships (PPPs) can mobilize resources and expertise for regional development projects. Collaborations between government, businesses, and civil society organizations can accelerate progress towards sustainable development goals. PPPs in sectors such as energy, agriculture, and tourism can unlock investment opportunities and drive economic diversification. Sustainable development of the regional economy in Uzbekistan requires comprehensive strategies that address infrastructure, digitalization, and public-private collaboration. By prioritizing investments in critical infrastructure, enhancing digital connectivity, and fostering partnerships, Uzbekistan can unlock the full potential of its diverse regions and achieve lasting prosperity for all its citizens.

Despite progress, Uzbekistan faces challenges in achieving sustainable regional development. Economic dependence on a few sectors, environmental degradation, and regional disparities remain significant hurdles. Additionally, the need for continuous policy reforms and capacity building is critical to address these challenges effectively. To enhance sustainable development, Uzbekistan should focus on further diversifying its economy, investing in human capital, and strengthening environmental policies. Encouraging public-private partnerships and fostering international cooperation can provide additional support and resources. A long-term vision that integrates economic, social, and environmental goals is essential for a sustainable and prosperous future. In conclusion, Sustainable development of the regional economy in Uzbekistan requires a multifaceted approach that balances economic growth, environmental stewardship, and social inclusion. By implementing comprehensive strategies and policies, Uzbekistan can ensure that its regions develop in a way that is both equitable and sustainable, securing a better future for all its citizens. Projects such as renewable energy installations, eco-friendly transportation systems, and waste management initiatives can contribute to both economic growth and environmental sustainability.⁹

In conclusion, achieving sustainable development in Uzbekistan requires a holistic approach that integrates economic, social, and environmental considerations. By embracing innovation, promoting entrepreneurship, and investing in sustainable infrastructure, Uzbekistan can build a resilient and prosperous future for its regions and citizens.¹⁰ Through concerted efforts and

⁹ "Uzbekistan's Transition to the Market: A Strategy for Sustainable Growth" by World Bank Group

¹⁰ "The Uzbek Economy: Recent Trends and Structural Issues" by Benedict J. Clements, Sanjeev Gupta, and Gabriela Inchauste

collaboration, Uzbekistan can realize its vision of sustainable regional development and contribute to global sustainability goals.

References

1. Akramovich N.A. The priority of using innovative technologies in the agricultural education system // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022.
2. Abdusattarovich M.B. Calculating economic efficiency in the digital economy in Uzbekistan // Web of Scientist: International Scientific Research Journal.
3. "The Uzbek Economy: Recent Trends and Structural Issues" by Benedict J. Clements, Sanjeev Gupta, and Gabriela Inchauste
4. "Uzbekistan's Transition to the Market: A Strategy for Sustainable Growth" by World Bank Group
5. Global Green Growth Institute (GGGI). (2023). <https://ggi.org>
6. "Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy" by Hildebrand F. W. Study
7. USAID. (2023). Economic Reform Program in Uzbekistan. <https://www.usaid.gov>
8. Eurasian Development Bank (EDB). (2023). <https://eabr.org>
9. "Sustainable Development: Principles, Frameworks, and Case Studies" by O.P. Dwivedi
10. "Regional Development and Spatial Planning in an Enlarged European Union" edited by Ursula Baumgartner, Peter Nuninger, and Roger Stough
11. "Sustainable Development: Concepts, Rationalities, and Strategies" by Alberto R. Maturana and Antonio J. Duro
12. "Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy" by Hildebrand F. W. Study
13. "Sustainable Development in Practice: Case Studies for Engineers and Scientists" by Adisa Azapagic and Slobodan Perdan

Tabiiy geografiya kurslarini o'rganishda topishmoq, she'r va maqollardan foydalanish usullari

Madrimova Madinabonu Otabek qizi
Urganch davlat universiteti
Talaba

Yoshlarga ta'lim tarbiya berish jarayonini hoyatda masuliyatli bo'lib, bunda ta'lim muassasalarining o'рни va ahamiyati juda katta. Shuning uchun ham xalq ta'limi xodimlarining asosiy vazifasi vatanimizga munosib farzandlarini tarbiyalash, aniqrog'i bilimdon, vatanparvar, milliy iftixor tuyg'ulari jo'sh urib turgan, faoliyat ko'rsata oladigan yangi avlodni kamol toptirishdir. Bunga erishish uchun umumiy o'rta ta'limni takomillashtirishning eng yangi va samarador usul, shakl va metodlarini yaratish taqozo qilinadi. Barkamol shaxsni shakllantirishga imkon beruvchi o'quv-tarbiya jarayonini qayta qurishning muhim vazifasi maktab ta'limi samaradorligini oshirishdir. Ta'lim samaradorligi ta'lim mazmunining maqsadi va vazifalariga mosligi, uning ilmiy jihatdan asoslanganligi, izchilligi, turmush bilan bog'liqligi, shuningdek mazmunga mos metodlar, shakllar va vositalar majmuasining tanlanishi bilan ta'minlanadi. Ta'lim samaradorligini ta'minlovchi asosiy shart-sharoitlardan biri o'quvchilarning o'qishga ijobiy munosabatini rag'batlantirish va turli-tuman ta'lim vositalaridan foydalanish hisoblanadi. Bu vositalar ichida geografiya darslarida topishmoq, she'r va maqollardan to'g'ri foydalana olish muhim o'rin tutadi.

Maktab tabiiy geografiya kurslarining asosiy maqsadi o'quvchilarda tabiiy hududiy majmualar (THM) haqidagi ta'limot asosida geoeologik madaniyatni shakllantirishdan iboratdir. Vatanimiz tabiati, atrof-muhitiga hurmat, unga nisbatan masuliyatli, ehtiyotkorona munosabatda bo'lish kabi amaliy ko'nikma va malakalar o'quvchilarning shaxsiy fazilatiga aylanmog'i lozim. O'quvchilar atrofdagi geoeologik munosabatlar tizimidan tashqarida qolmasligi, geoeologik talim jarayoniga faol jalb etilishi lozim. Shundagina ekologik xavf-xatarlarni o'z amaliy faoliyatida oqilona bartaraf eta oladigan, atrof-muhitning yanada go'zal, musaffo va toza bo'lishini ta'minlaydigan ekologik ongli va madaniyatli o'quvchi shaxsini shakllantirish mumkin bo'ladi.

Shu bois mustaqillik yillarida maktab tabiiy geografiya ta'limi bo'yicha yangidan yaratilgan o'quv-meyoriy hujjatlarda geoeologik ta'limni tashkil qilish, uning samaradorligini ta'minlashga alohida etibor qaratilgan. Buning uchun

o'quvchilarda nafaqat ilmiy geokologik bilimlarni, balki bu bilimlardan yangi, notanish vaziyatlarda ijodiy foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantirish ham talab etiladi. Maktab tabiiy geografiya ta'limida bunday ko'nikma va malakalarni shakllantirish o'quvchining turli xil geografik axborot - bilim manbalari bilan ishlashga oid usullarni qay darajada o'zlashtirganiga bog'liq bo'ladi [4,20].

Demak, maktab tabiiy geografiya ta'limi jarayonida shunday metodlar va usullarni tanlash, rivojlantirish va takomillashtirish zarur. O'quvchilarni mustaqil tabiiy geografik bilim olishga undaydigan ish usullarini shakllantirishda maktab tabiiy geografiya kurslarining hissasi nihoyatda kattadir. Maktab tabiiy geografiya ta'limi jarayonida o'quvchilarga shunday ish usullarini singdirish kerakki, ular yordamida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini shakllantirish mumkin bo'lsin.

«Havoning namligi va yog'inlar» mavzusi bo'yicha bahs–munozarali dars

O'qituvchiga qo'yilgan talablar: sinfni guruhlariga ajratishda quyidagilarni hisobga olish:

-har bir guruh tarkibida turlicha mijozli o'quvchilar bo'lishini taminlash (bunday yondashuv muhokama jarayonini faollashtiradi);

-asosan teng sonli guruhlar tuzish.

Darsning (maqsadiga ko'ra) turi: yangi materialni o'rganish.

Darsning vazifalari:

Talimiy vazifasi: “Atmosfera yog'inlari” tushunchasini shakllantirish, ularning paydo bo'lish sabablarini ochish va ularning ahamiyatini tushunish.

Rivojlantiruvchi vazifasi: tabiiy geografiya darsligi bilan ishlash jarayonida muhimini ajratib ko'rsatish ko'nikmasini rivojlantirishni davom qildirish; bilishga qiziqish va qayg'udosh bo'lishni rag'batlantirish.

Tarbiyaviy vazifasi: yog'inlar miqdorining joyning dengiz va okeanlardan uzoq-yaqinligi, tog'lar hamda ko'p esadigan shamollarga bog'liqligi sabablarini ko'rsatish.

Darsning jhozlanishi: yarim sharlar tabiiy xaritasi, P. G'ulomov, R. Qurbonniyozovning V sinf uchun “Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi” darsligi [T.: “O'qituvchi”, 2013].

Darsning borishi va uning xususiyatlari:

1.O'qituvchi darsning boshida o'quvchilarga topishmoqlarning javobini topishni taklif kiladi:

A. Osmondan tushdi, yerga ketdi.

(Yomg'ir)

B. Oq choyshab, yerni yoqti yaxshilab.

(Qor)

V. Qishda ilitadi,

Bahorda uchadi,

Yozda o'ladi,

Kuzda tiriladi.

(Qor)

Bu topishmoqlar dars mavzusini aniqlashga imkon beradi.

Keyin o'qituvchi darsning **vazifalariga** to'xtaladi.

1. O'quvchilar suhbat jarayonida o'qituvchi rahbarligida «Atmosfera yog'inlari» tushunchasining o'ziga xos belgilarini o'zlashtiradilar.

2. O'quvchilar o'qituvchining atmosfera yog'inlari haqidagi hikoyasini tahlil qiladilar va yog'inlarning katta qismi bulutlardan yomg'ir tomchisi, qor, do'l ko'rinishida yog'ishi, yog'in miqdorini o'lchash, yog'in miqdoriga tasir ko'rsatuvchi sabablar haqida mustaqil xulosa chiqaradilar.

3. Atmosfera yog'inlarining ahamiyati haqidagi masalani qarab chiqish uchun o'qituvchi bahs-munozara tashkil qiladi.

Muhokama uchun savol: Qani, birgalikda o'ylaymiz: atmosfera yog'inlari - tabiatning nematimi yoki kulfatmi?

O'qituvchi o'quvchilarni "**Munozara qanday olib boriladi?**" esdaligi bilan tanishtiradi:

- bahsda ovozingni baland ko'tarma, o'rtog'ingni fikrini hurmat qil;
- munozaraga kirishishda bahs mavzusini tasavvur qilish lozim;
- aytilgan fikrlarni takrorlama;
- qarama-qarshi nuqtai nazarda bo'lgan o'rtoqlaring fikrini diqqat bilan tingla, ularning kuchli va kuchsiz tomonlarini top;
- ularning dalil - isbotlarini rad qil.

O'qituvchi savolning ikki jihatini muhokama qilish uchun sinfni 6 ta guruhga ajratadi: "atmosfera yog'inlari – bu tabiatning nemati" (3 ta guruh) va "atmosfera yog'inlari – bu tabiatning kulfati" (3 ta guruh).

Masala guruhlar ichida muhokama qilingach, o'qituvchi guruhlarning fikrini darslik mualliflari nuqtai nazari bilan taqqoslash maqsadida o'quvchilarga darslikdan mavzuni o'qishni va muayyan nuqtai nazarda qolish haqida qaror qabul qilishni taklif qiladi.

O'qituvchi masalaning birinchi qismini (atmosfera yog'inlari - bu tabiatning ne'mati) qarab chiqqan o'quvchilarga o'zlarining nuqtai nazarini aytishlarini so'raydi.

Ular quyidagi nuqtai nazarni keltiradilar:

1. Atmosfera yog'inlari katta ahamiyatga ega. Masalan, bahorda qorning erishidan paydo bo'lgan suv tuproqqa yengil sizib o'tadi va hatto yozda qurg'oqchilik bo'lsada, o'simliklar yaxshi rivojlanadi. Qalinligi 1 sm bo'lgan 1 ga maydondagi qorning erishidan 35 000 litr suv paydo bo'ladi).

2. Qor kuzgi ekinlarni sovuq urishidan saqlaydi (-30 darajali sovuqda qalinligi 50 sm. bo'lgan qor tagidagi tuproq harorati -3 darajaga teng bo'ladi).

3. Qor atmosfera havosini tozalaydi, yani u havodagi zararli va har xil moddalarni tortib oladi.

4. Qor qatlamining qalinligini o'lchash orqali bahorgi sersuvlikni oldindan aytish mumkin bo'ladi.

5. Yomg'ir madaniy ekinlarni nam bilan oziqlantiradi. Masalan, bitta kuchsiz yomg'ir 1-2 mm li suv qatlamini vujudga keltiradi. Bunday holda 1 ga ekin maydoni o'rtacha 900 chelak miqdorida suv oladi.

O'qituvchi keyingi 3 ta guruh qatnashchilariga quyidagi savol bilan murojaat qiladi: "Sizlar bu nuqtai nazarga qo'shilasizlarmi yoki boshqa fikrlaringiz bormi?"

Masalaning ikkinchi qismi (atmosfera yog'inlari – bu tabiatning kulfati) bo'yicha munozara qatnashchilari tomonidan bildirilgan nuqtai-nazar:

Atmosfera yog'inlari zarar keltirishi ham mumkin. No'xatdek kattalikdagi do'l kaptar tuxumidek shaklga ega bo'lishi mumkin. Qattiq do'l falokatga sabab bo'lishi (daryolar toshishi, shahar va qishloqlarni suv bosishi va hokazolar) mumkin. Do'l ekinlarga, chorva mollariga, daraxtlarning shox-shabbalariga katta zarar keltiradi. Sovuq nam havo-bulduruq tasirida daraxtlarda muz parchalari hosil bo'lib, ularga ziyon keltiradi.

O'qituvchi: Xulosa qilinglar. Atmosfera yog'inlarining ahamiyati nimalarda o'z ifodasini topadi?

O'quvchi: Atmosfera yog'inlari bir tomondan tuproqlar, o'simliklar, hayvonot dunyosi va inson faoliyatiga ijobiy tasir ko'rsatsa, ikkinchi tomondan – kulfat ham keltiradi. Shu sababli men uni ham ne'mat, ham kulfat deb hisoblagim keladi.

O'qituvchi o'quvchilar tomonidan bildirilgan xulosalarga qo'shimchalar qiladi: Kuchli qor yog'ishi yirik shaharlarda transport harakatini izdan chiqaradi. Qor tozalash ishlari esa katta harajatlarini talab qiladi. Qor daraxtlarning shox-

shabbalariga osilib, diametri 10-15 sm. bo'lgan novdalarni sindirishi mumkin. Ayrim holatlarda qor tufayli insonlar hayotdan ko'z yumadilar ham. Yog'inlarning yomg'ir ko'rinishida ortiqcha yog'ishi suv toshqinlarini keltirib chiqaradi, aholining yashash joylarini vayron qiladi, ekinlarni zararlaydi.

Hozirgi paytda odamlar atmosfera yog'inlari keltirib chiqaradigan zararlarni bartaraf qilishga intiladilar yoki uning oldini olishga qodirdirlar. Jumladan, samolyot yordamida bulutlarga karbonat kislota zarralarini sohib, ularning rivojlanishini sekinlashtiradi va natijada do'l emas, kuchsiz yog'in vujudga keladi. Umuman, hozirgi kunda bulutlarni tarqatib yuborish yoki suniy yomg'ir yogdirish mumkin.

Dars oxirida o'quvchilar bilishga oid qiziqishni va qayg'udosh bo'lishlik hissini rivojlantirishga imkon beruvchi topshiriqlar oladilar.

1. Darslikning 20 - paragrafi bo'yicha quyidagi shaklda:

- a) daftarda oddiy reja ko'rinishida;
- b) daftarda tasvirli (ifodali) reja ko'rinishida

bajarish mumkin bo'lgan reja tuzing.

2. Xalq maqollarini izohlang:

- a) "Qor ko'p - non ko'p";
- b) "Uchqundan - yong'in, yomg'irdan – toshqin".

3. "Men - qor uchquniman", "Men - do'l muzchasiman", "Men - yomg'ir tomchisiman" mavzularida hikoya yozing .

Demak, tabiiy geografiya darslarida o'quvchilar turli xil maqol va she'r, topishmoqlardan foydalanish tabiiy geografiya darslarida dars samaradorligi oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Soatov A., Abdulqosimov A., Mirakmalov M. Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi. Umumta'lim maktablari 6-sinf darsligi. – T.: "O'qituvchi" nashriyot . matbaa ijodiy uyi Toshkent-2017.
2. Yo'ldoshev J, Yo'ldosheva F., Yo'ldosheva G. Interfaol ta'lim – sifat kafolati. (Bolaga do'stona munosabatdagi ta'lim). -T.: 2008. -151b.

SEMANTIK RAQAMLI KUTUBXONALAR BILIMLAR BAZASINING ASOSI

Ziyodullaeva Gulchiroy Erkinovna
TATU, AKT kafedrası v.b.dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektron kutubxonalar va ularning zamonaviy shakllari, rivojlanayotgan IT texnologiyalari asosida foydalanuvchilarga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni takomillashtirish masalalari va semantik texnologiyalarga asoslangan avtomatlashtirilgan axborot-kutubxona tizimlari tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: elektron kutubxona, semantik texnologiya, semantik electron kutubxona, elektron kutubxonalar boshqarish tizimi.

Summary: This article discusses electronic libraries and their modern forms, the improvement of information-library services to users based on developing IT technologies, and an analysis of automated information-library systems based on semantic technologies.

Keywords: electronic library, semantic technology, semantic electronic library, electronic library management system.

Yaqin vaqtgacha raqamli kutubxonalar oddiy foydalanuvchilar tomonidan kutubxonaning jismoniy obyektlari (odatda kitoblar yoki boshqa bosma nashrlar) tavsiflarini o'z ichiga olgan an'anaviy kutubxona kataloglarining elektron versiyalari sifatida qabul qilingan.

Obyektlarning mavzusi, mazmuni va tuzilishini aniqlash bunday kutubxonalarning qo'shimcha, ammo ixtiyoriy funktsiyalari sifatida ko'rib chiqiladi va qabul qilinadi. Internet va semantik texnologiyalarning rivojlanishi o'z tuzatishlarini kiritadi va raqamli kutubxonalar tushunchasiga kengroq qarashga va yangi turdagi kutubxonalarni shakllantirish uchun turli xil bilim sohalarida axborot tizimlarini amalga oshirish bo'yicha to'plangan tajribani umumlashtirishga imkon beradi.

Internet tarmog'ining jadal rivojlanishi sharoitida kutubxona tushunchasining o'zi butunlay boshqacha ma'no kasb etadi va foydalanuvchining kutubxonalar taklif etayotgan jarayonlarga faol jalb etilishini bildiradi. Bunday kutubxona foydalanuvchilarning ushbu foydalanuvchi uchun zarur bo'lgan kutubxona kontentini yaratish, qidirish va tasniflash jarayonida ishtirok etishini o'z ichiga oladi.

Muammo: So'nggi o'n yilliklarda ko'chkiga o'xshash ma'lumotlar hajmi o'sib bormoqda va bu ilmiy sohalarga ham tegishli. Matematik kabi ilmiy fan sohalarining rasmiy modellarini yaratishga urinishlar davom etmoqda. Turli xil ma'lumotlar manbalari va ular taqdim etilgan formatlar soni ko'paymoqda. Kerakli ma'lumotlarni topish va ko'rib chiqish uchun zarur bo'lgan vaqt keskin oshdi. Ilmiy bilimlarning ma'lum bir soha uchun umumlashtirilgan taqdimotining tavsifini yaratishning asosiy vazifasi mutaxassislariga bilimlarni tashkil qilishda yordam berish va unga kirishni ta'minlashdir.

Shu bilan birga, bilimlarni tashkil etish vositasi juda universal bo'lishi va chuqur texnik bilimlarni talab qilmasligi kerak. Ixtiyoriy fan sohalari haqida ko'proq gapirganda, biz fanning turli sohalariga tegishli bo'lgan fan sohalarini, masalan, matematika, mikrobiologiya va boshqalarni nazarda tutamiz. Bunday fan sohalarining asosiy xususiyati shundaki, bunday sohalarning resurslari ro'yxati va tuzilishi tez-tez o'zgarib turadi.

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi, boshqa narsalar qatori, kutubxona kontenti tushunchasini takomillashtirishga undaydi, bu bosma nashrlarning an'anaviy tavsiflari emas, balki boshqa har qanday obyekt turlari ham bo'lishi mumkin. Masalan, multimedia obyektlari kontent sifatida ishlatilishi mumkin: video, ovoz, fotosuratlar, muzey eksponatlari, minerallar to'plamlari, arxiv materiallari va boshqalar. Masalan, taniqli rus va xorijiy olimlar va tadqiqotchilarning to'liq matnli ilmiy asarlari kutubxonasini yaratish loyihasi sifatida e'lon qilingan "Rossiyaning ilmiy merosi" elektron kutubxonasi, shuningdek, muzey eksponatlarining tavsiflarini ham o'z ichiga oladi, klassik kutubxonaning saqlanadigan manbalarining an'anaviy turlarini kengaytiradi.

Raqamli kutubxona kontenti va jismoniy obyektlarni turli yo'llar bilan bog'lash mumkinligini aniq bilish muhimdir. Buning sababi shundaki, jismoniy obyekt real dunyoda bir nusxada mavjud, ammo raqamli kutubxonada faqat uning tavsifi qo'llaniladi. Bunday holda, bir nechta tavsiflar bo'lishi mumkin, ular tuzilishi va ma'nosi jihatidan farq qilishi mumkin va har bir tavsif haqiqiy oy'ektga ishora qilib, o'ziga xos identifikatorga ega bo'lib, u obyektning o'ziga xos tavsifini havola bilan aniqlash imkonini beradi. Darhaqiqat, raqamli resursni bitta haqiqiy resursning turli xil tavsiflarining konglomerati sifatida ta'riflash mumkin, bu uning umumiy yagona modelini ifodalaydi.

Shu ma'noda Internetni o'z foydalanuvchilari tomonidan hech qanday ko'rinmas tartib yoki tuzilmasiz o'z-o'zidan to'ldiriladigan kutubxona sifatida ham ko'rish mumkin. Har bir sahifaning URL ko'rinishidagi o'z identifikatori bor va u

qandaydir real ob'yektga ishora qiladi va bunday sahifalar minglab bo'lishi mumkin. Ko'pincha bunday sahifalarni uning aloqalari va foydali ma'lumotlarini aniqlash uchun avtomatik qayta ishlash murakkab vazifa bo'lib, tor mavzu bo'yicha haqiqatan ham kerakli ma'lumotlarni olish uchun katta kuch talab qiladi.

Ushbu maqolada kutubxonalar haqida gapirganda, biz kutubxona resurslari bilan ishlashning asosiy funksiyalarini ta'minlaydigan axborot tizimlarini nazarda tutamiz, ular endi faqat bibliografik yozuvlar va ularning elektron taqdomotlari bilan chegaralanib qolmaydi, balki ushbu resurslarning semantikasini ba'zi ilmiy sohalarda birinchi o'ringa olib chiqadi.

Kutubxona resurslarining semantikasini aniqlash uchun turli xil tasniflash turlari - soha rubrikatorlari ishlab chiqilgan bo'lib, ular resurslarning tematik yo'nalishini batafsilroq aniqlash imkonini beradi

Buning uchun predmet sohasini qamrab olish va bu sohalarni tasniflashda bir-biridan farq qiluvchi turli xil tasniflagichlardan foydalaniladi.

Ushbu maqsadlar uchun, masalan, UO'K (universal o'nli tasniflash), KBK (kutubxona va bibliografik tasnif), GRNTI (ilmiy-texnik ma'lumotlarning davlat rubrikatori) kabi keng qo'llaniladigan tasniflagichlardan birini qo'llash mumkin.

Bu klassifikatorlar ilmiy bilimlarning deyarli barcha sohasini va shu sohalariga xos tushunchalar ro'yxatini qamrab oladi. Odatda, bu tushunchalar juda umumiy bo'lib, ilmiy bilimlarning har bir alohida sohasidagi tendentsiyalarning xilma-xilligini aks ettirmaydi.

Muayyan sohalariga ixtisoslashgan kutubxonalar, odatda, o'z resurslarini tizimlashtirish uchun o'zlarining tasniflagichlaridan foydalanadilar. Ushbu yondashuv hujjatlar mazmunini va kutubxona mazmunining semantik tushunchalarining ixtisoslashgan bilim sohasining ma'lum bir yo'nalishi bilan bog'liqligini batafsilroq tahlil qilishni ta'minlaydi.

Bunday klassifikatorlarga, masalan, matematika tarmoqlarini tasniflash uchun foydalaniladigan MSC (Mathematics Subject Classification) kiradi.

Ammo ko'pincha semantikani tavsiflashning bu vositalari etarli emas va vaqt o'tishi bilan kutubxona resurslarini tavsiflash uchun yangi talablar paydo bo'ladi, bu tavsiflarning o'zini ham murakkablashtirishga olib keladi va hozirgi ehtiyojlarga javob beradigan tavsiflarning yangi usullarini amalga oshirish uchun katta xarajatlarni talab qiladi. Kiruvchi ob'ektlarning ortib borayotgan oqimini qo'lda qayta ishlash deyarli mumkin emas, shuning uchun kiruvchi ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilishning yangi usullari talab qilinadi.

Kutubxonalarda to'plangan ma'lumotlar tarmoq orqali foydalanuvchilarning keng doirasi uchun mavjud bo'lib, ularning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradi, raqamli kutubxonalarning funktsionalligi tobora xilma-xil bo'lib bormoqda.

Raqamli kutubxonalar kontentini mazmunli aks ettirish muammolarini hal qilishda ontologiyalar asosiy rol o'ynay boshladi, bu esa avval ishlab chiqilgan tavsif formatlari asosida ushbu kutubxonalar kontentini tavsiflashning kontseptual modellarini taqdim etish imkonini beradi, masalan, MARC sifatida. Bunday ontologiyalar bibliografik ontologiyalar deb ataladi va bu formatlarni semantika bilan to'ldiradi. Aslida, ular kutubxona mazmunini tashkil etuvchi oy'ektlarning asosiy tushunchalarini va ular orasidagi aloqalarni qamrab oladi. Ushbu tushunchalar har qanday fan sohasi uchun odatiy klassik raqamli kutubxonani tavsiflash uchun yetarli bo'lib, yuqorida aytib o'tilganidek, turli bosma nashrlar va, ehtimol, ularning elektron shakllari haqida ma'lumot beradi. Lekin semantik kutubxonalar va texnologiyalarning rivojlanishi kutubxona mazmunini belgilovchi modelning kengayishiga yordam beradi va bu endi yetarli emas.

Kutubxonani to'ldirish modelini kengaytirish bilan bir vaqtda, uni ma'lum bir predmet sohasi doirasida cheklash kerak bo'ladi. Buning uchun ushbu predmet sohani tavsiflash uchun ishlatiladigan atamalar to'plami kiritiladi. Ko'pincha, bu atamalar ular orasidagi turli xil aloqalarni qo'llab-quvvatlaydigan ba'zi tezaurus shaklida tashkil etilgan. Kelajakda biz kutubxonani semantik raqamli kutubxona kontenti yoki shunchaki kontent bilan ma'lum bir predmet sohani terminologik qo'llab-quvvatlash bilan to'ldirishni nazarda tutiladi.

Zamonaviy semantik kutubxonalar o'z foydalanuvchilariga axborot ehtiyojlarini qondirish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Bular turli xil qidiruv vositalari: atributlarni qidirish, to'liq matnli qidirish, tematik tasniflagichlar asosida to'plamlar bo'yicha qidirish, kutubxonaga kiritilgan turli xil manbalar bo'yicha qidirish. Ilmiy bilimlarning ma'lum bir yo'nalishi doirasida o'z atamalarini aniqlash, ularning qiziqishlari doirasini aniqlashtirish va belgilash, shu kabi qiziqishlarga ega foydalanuvchilar guruhlarini tashkil qilish imkoniyatini yaratib beradi. Bu sizga Foydalanuvchining axborot ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga va kutubxonaning o'zi yordamida kerakli ma'lumotlarni qidirishni osonlashtirishga imkon beradi.

Turli ma'lumotlar manbalarini birlashtirish va ulardan bilim olish texnologiyalarini ishlab chiqish semantik kutubxonalar uchun yangi vazifalarni qo'yadi. Turli manbalardan olingan ma'lumotlarning integratsiyasi ko'rib

chiqilayotgan predmet sohani kengroq ko'rib chiqish, yangi munosabatlarni topish va semantik kutubxonada taqdim etilgan bilimlarni boyitish imkonini beradi. Ontologiyalarning keng qo'llanilishi kutubxona ma'lumotlarini ularning semantikasi asosida turli manbalardan olingan ma'lumotlar bilan birlashtirish imkonini beradi. Bu manbalarning o'zlari kutubxona bo'lishi shart emas.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Allemang D., Hendler J. Semantic Web for the Working Ontologist: Effective Modeling in RDFS and OWL // Morgan Kaufmann, 2008.
2. Bernstein A., Kaufmann E., Fuchs N. Talking to the semantic web -a controlled english query interface for ontologies // AIS SIGSEMIS Bulletin. - 2005. - N 2. - P. 42-47.
3. Corcho O., Ontology based document annotation: trends and open research problems // Int. J. Metadata, Semantics and Ontologies. - 2006. - N 1. - P. 47-57

**АКТУАЛЬНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСА ОБУЧЕНИЯ
КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Набиулина Луиза Махмудовна

Узбекистан, Ташкентский государственный педагогический
университет имени Низами

к.п.н., доцент, e-mail: luizanabiulina50@gmail.com

Раимжонов Азиз

Студент 4 курса ТГПУ им. Низами

Аннотация. В статье обосновывается необходимость изучения вопроса по применению искусственного интеллекта при обучении компьютерной графики. Это позволит проектировать гибкую индивидуальную образовательную траекторию обучаемых, построенной на персонафицированных методах обучения и своевременном мониторинге результатов учебной деятельности на основе применения искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, компьютерная графика, образование, цифровая трансформация.

Annotatsiya. Maqolada kompyuter grafikasini o'qitishda sun'iy intellektdan foydalanish masalasini o'rganish zarurligi asoslab berilgan. Bu o'quvchilar uchun shaxsiylashtirilgan o'qitish usullari va sun'iy intellektdan foydalanish asosida o'quv faoliyati natijalarini o'z vaqtida monitoring qilish asosida qurilgan moslashuvchan individual ta'lim traektoriyasini loyihalash imkonini beradi.

Tayanch iboralar: sun'iy intellekt, kompyuter grafikasi, ta'lim, raqamli transformatsiya.

Annotation. The article substantiates the need to study the issue of using artificial intelligence in teaching computer graphics. This will make it possible to

design a flexible individual educational trajectory for students, built on personalized teaching methods and timely monitoring of the results of educational activities based on the use of artificial intelligence.

Keywords: artificial intelligence, computer graphics, education, digital transformation.

Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев с первых дней своей деятельности уделяет особое внимание вопросам подготовки современных креативно мыслящих кадров, воспитания молодежи патриотичными и обладающими высокой духовностью личностями, а также совершенствования системы образования для достижения этих целей.

Указом Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года была утверждена Концепция развития системы высшего образования до 2030 года. В ней определены конкретные механизмы достижения целевых показателей, в том числе и внедрение цифровых технологий и современных методов в образовательный процесс.

Образование как категория педагогики рассматривается в качестве сложной социальной системы, направленной на обучение и воспитание представителей общества, обеспечивая их готовность к дальнейшему многостороннему межличностному взаимодействию, решению бытовых и профессиональных задач. Образование имеет сложную структуру и выполняет две базовые функции: прагматическую (создание условий для обучения и приобретения знаний) и культурно-гуманистическую (интеллектуальное и духовное развитие личности, формирование ценностных ориентиров).

Исторические изменения в обществе являются движущими силами развития системы образования. Среди факторов, обуславливающих специфику современного образования, стоит выделить, прежде всего, цифровизацию. Широкое распространение информационно-

коммуникационных технологий способствует проектированию новых форматов образовательного процесса, внедрению инновационных практик и моделей педагогического взаимодействия. В системе образования цифровизация направлена на обеспечение непрерывности учебно-воспитательного процесса на основе технологий продвинутого обучения, к которым сегодня относится искусственный интеллект (ИИ).

Мировой рынок разработок в области развития и применения искусственного интеллекта стремительно расширяется. Соответственно, в ближайшем будущем ИИ будет активно использоваться в различных сферах жизнедеятельности общества. Изучение ИИ является одним из основных трендов.

Цифровая трансформация образования связана с внедрением развивающихся технологий для решения различных педагогических задач и повышения эффективности образовательного процесса. Соответственно, применение ИИ в организации образовательной деятельности является актуальным вопросом. Рассмотрим возможности и специфику применения ИИ с позиции основных групп, задействованных в учебно-воспитательном процессе: учащихся; педагогов; родителей; представителей администрации учебного заведения; органов управления местного, регионального и национального уровня.

Вопрос применения ИИ в сфере образовательных технологий является актуальным для всех заинтересованных сторон – от отдельных учащихся до министерств образования, поскольку способствует решению комплекса практических задач. Внедрение ИИ направлено также на проектирование гибкой индивидуальной образовательной траектории обучаемых, построенной на персонализированных методах обучения и своевременном мониторинге результатов учебной деятельности, благодаря возможностям качественного и количественного анализа данных. Использование ИИ, а также

комплексный анализ данных предоставляют преподавателям возможность сделать процесс обучения более увлекательным и продуктивным.

Аспекты внедрения в образовательную деятельность технологий искусственного интеллекта являются актуальными вопросами для исследователей. Исламгереева Я. С., Мерзликина И.В. в своем исследовании определили понятие искусственного интеллекта и его роль в образовании [1]. Амиров Р. А. и Билалова У. М. изучили вопросы внедрения технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования [2]. Бадыков Р.И., Лёхин А.С., Чернова С.В. рассмотрели аспекты внедрения технологии искусственного интеллекта в образование [3]. Гамбеева Ю.Н., Глотова А.В. определили вызовы и перспективы искусственного интеллекта как части концепции современного образования [4].

Со стороны отечественных исследователей также изучались вопросы применения искусственного интеллекта в сфере образования. В частности, Мухамадиевой К.Б. проведен анализ исследований по применению искусственного интеллекта в высшем образовании [5]. Яхьяев С.Ж. провел исследование по теме «Совершенствование методики обучения предмету «Искусственный интеллект и нейронные сети» в условиях цифровизации [6]. Рахмонов О.Г. изучил вопросы применения искусственного интеллекта при формировании информационно-коммуникационной компетентности руководителей общих образовательных школ [7]. Ганиев Ш.Р. занимался вопросами совершенствования методики обучения специальных дисциплин на основе искусственного интеллекта на примере технического высшего образования [8].

Анализ исследований показал, что исследований, связанных с изучением возможностей искусственного интеллекта при подготовке и проведению занятий по компьютерной графике на сегодняшний день не проводились. Поэтому тема исследования является актуальной.

Литература:

1. Исламгереева Я.С., Мерзликина И.В. Искусственный интеллект и его роль в образовании // Colloquium-journal. 2022. №31 (154).
2. Амиров Р. А., Билалова У. М. Перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования // Управленческое консультирование. 2020. №3 (135).
3. Бадыков Р.И., Лёхин А.С., Чернова С.В. Внедрение технологии искусственного интеллекта в образование // Скиф. 2019. №9 (37).
4. Гамбеева Ю.Н., Глотова А.В. Искусственный интеллект как часть концепции современного образования: вызовы и перспективы // Известия ВГПУ. 2021. №10 (163).
5. Мухамадиева К.Б. Анализ исследований по применению искусственного интеллекта в высшем образовании // Образование и проблемы развития общества. 2020. №2 (11).
6. Яхяев С.Ж. Рақамлаштириш шароитида сунъий интеллект ва нейрон тармоқлари фанини ўқитиш методикасини такомиллаштириш //Автореф. Дисс. 2023 г.
7. Рахмонов О.Г. Умумий ўрта таълим мактаблари раҳбарларининг ахборот-коммуникацион компетенциясини ривожлантиришда сунъий интеллект элементларидан фойдаланиш//Автореф дисс. 2023 г.
8. Ғаниев Ш.Р. Сунъий интеллект асосида мутахассислик фанларини ўқитиш методикасини такомиллаштириш (техника олий таълим муассасалари мисолида) //Автореф. Дисс. 2023 г.

3D МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Хубиева Камилла Рафаэльевна

Узбекистан, Ташкентский государственный педагогический
университет имени Низами

Преподаватель, e-mail: nabiulina.96@mail.ru

Ишметов Акбар

Студент 4 курса ТГПУ им. Низами

Аннотация. В статье раскрывается необходимость обучения школьников 3D-моделированию на уроках информатики. Это позволит развить их пространственное мышление, а также может способствовать развитию художественного мышления и глубокому усвоению таких дисциплин, как геометрия, черчение, технология.

Ключевые слова: 3D-моделирование, визуальное объемное изображение, пространственное мышление, художественное мышление.

Annotatsiya. Maqolada maktab o'quvchilariga informatika darslarida 3D modellashtirish zarurati ochib berilgan. Bu ularning fazoviy tafakkurini rivojlantiradi, shuningdek, badiiy tafakkurni rivojlantirishga va geometriya, chizmachilik, texnologiya kabi fanlarni chuqur egallashga yordam beradi.

Tayanch iboralar: 3D modellashtirish, vizual uch o'lchovli tasvir, fazoviy fikrlash, badiiy fikrlash.

Annotation. The article reveals the need to teach schoolchildren 3D modeling in computer science classes. This will develop their spatial thinking, and can also contribute to the development of artistic thinking and deep mastery of disciplines such as geometry, drawing, and technology.

Keywords: 3D modeling, visual three-dimensional image, spatial thinking, artistic thinking.

Тенденции развития образования в XXI веке указывают на все более возрастающую роль технологий в образовательном процессе. Компьютеризация учебных заведений практически завершена, трудно представить себе современные школы, не оборудованные компьютерными классами, интерактивными досками, проекторами. Однако прогресс не стоит на месте, и то, что вчера казалось нам будущим, сегодня стало настоящим, а будущее бросает нам новые вызовы, на которые система образования должна уметь дать свой ответ. Пространственное мышление необходимо для человека. Достаточный уровень его развития помогает не только в изучении учебных предметов, но и в жизни в целом. Внедрение технологий моделирования в процесс обучения создает предпосылки для повышения образовательного процесса, в связи с этим происходит изменение целей и содержания обучения: появляются новые методы и организационные формы, а также развивается информационная компетентность учащихся [1,2].

В основе хорошо развитого пространственного мышления лежит возможность представлять предметы разных форм и размеров, распределять их в пространстве, мысленно ориентироваться в расположении объектов. Чтобы решать практические задачи и использовать пространственные воображение в креативных целях, необходимо развивать его с детства.

Новое время всегда требует новой цели, новой задачи. В настоящее время применение инновационных технологий широко распространено во всех сферах жизни, в том числе и образовании. Все сферы науки, развивающиеся вместе с течением времени, переживают определенные изменения. Одной из таких новых задач является изучение трехмерной, то есть технологии 3D. Основная задача системы — привить культуру объемно-пространственного мышления [3].

3D-моделирование — это процесс создания трехмерной модели любого объекта. Основной задачей является разработка визуального объемного

изображения объекта. Для развития творческого мышления человека, в том числе и 3D-моделирования, огромное значение имеет использование компьютерных технологий, в том числе и 3D-моделирования.

Сравнивая наглядную модель (представление) или схематическую модель (символ) и словесное понятие, более сильная форма существования мысли – это не понятие, а модель. Модель, как и понятие, отражает стороны или свойства реальных процессов и объектов. Сделав модель фигуры, мы получаем, его визуальный образ, который можем посмотреть во всех видах (вид спереди, снизу, сзади, сверху и тд).

В ходе реализации таких задач в курсе информатики в 10 классах общеобразовательной школы представлена тема 3D-моделирования. Начиная со 2 четверти в объеме 10 часов ученики изучают такие понятия, как 3D моделирование, редакторы 3D графики и их возможности, интерфейс Редактора 3D графики на примере программы Blender и ее панель инструментов, управление сценами в редакторе 3D графики, трансформация 3D модели, редактирование 3D модели в редакторе 3D графики, объекты Mesh, работа с материалами и текстурами, технология RP (Rapid Prototyping – быстрое прототипирование), а также изучают средства реализации 3D панорамы.

Изучение основ 3D-моделирования может способствовать развитию художественного мышления и глубокому усвоению таких дисциплин, как геометрия, черчение, технология. В этом плане она может служить основой для развития познавательной активности, творческих и мыслительных способностей человека, повышения интереса и, главное, выбора специальностей, непосредственно связанных с основой этой науки [4].

Таким образом, достаточный уровень развития пространственного мышления помогает не только в изучении школьных дисциплин, но и в жизни в целом. Подводя итог, можно сказать, что внедрение технологий

моделирования в процесс обучения создает предпосылки для повышения образовательного процесса, в связи с этим происходит изменение целей и содержания обучения: появляются новые методы и организационные формы, а также развивается информационная компетентность учащихся.

Использованная литература:

1. Домникова С.В., Кукушкин М.А., Домников А.С., Феллер В.В., Матвеева З.П. «Формирование 3D-мышления на различных этапах образовательной деятельности». Учебное пособие. Г. Саратов 2008.
2. Марков В.И. Эвристическое моделирование формы: Учебное пособие. Иркутск: Изд-во ИрГТУ, 2009. — 56 с.
3. Меженин А.В. «Технологии 3D-моделирования для создания образовательных ресурсов». Учебное пособие. — СПб., 2008.
4. Нурмуқан, Д.С. Развитие творческого мышления через 3D-моделирование / Д. С. Нурмуқан. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 26 (264). — С. 280-283. — URL: <https://moluch.ru/archive/264/61229/>.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AXBOROTLAR BILAN ISHLASH KOMPETETNSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI

Guliston Davlat Universiteti
Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
3-bosqich talabasi

Rajabova Munisa Aminboy qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish hamda dinamik rivojlanayotgan raqamli makonda zamonaviy jamiyat talablariga muvofiq funksional jihatdan barkamol va raqobatbardosh, o'z-o'zini hurmat qilishga qodir ijodiy shaxsni tarbiyalashning nazariy jihatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchi, axborot bilan ishlash kompetensiyasi, funksional savodxonlik, axborot savodxonligini shakllantirish

XXI asr globallashuv asrida axborotga bo'lgan talab har qachongidan ko'ra, ortib bormoqda. Shuning uchun, xolis va haqqoniy axborotlarni tarqatish, ommaning bu axborotga bo'lgan talabini qondirish avvalgidan ko'ra xozirgi kunda juda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda zamon juda tez sur'atlarda rivojlanib bormoqda. Shuning barobarida ilm-fan ta'lim-tarbiya yuksalmoqda. Ta'lim jarayonida yangilik sifatida kirib kelgan kompetensiya tushunchasi va ularni pedagogik jaroyonda tutgan o'rni muhim ahamiyat kasb etadi.

“Kompetensiya (lot.compete-erishyapman, munosibman, loyiqman) muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning krnun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi hamda u yo bu sohadagi bilimlar, tajriba ma'nolarini anglatadi”¹. Kompetensiyani bir nechta turlari, kvalifikatsiyasi mavjud bo'lib, shulardan biri sifatida axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi misol keltirish mumkin. “Axborot – inson kun davomida sezgi organlari orqali qabul qilinuvchi xar qanday bilim, ko'nikma, ma'lumotdir”². XXI asr axborot asri – bu davrda xech birimiz kerakli

¹ Anapiyayev F. “Kompetensiyaviy yondashuv: muammo va yechimlar” qo'llanma, -T.: 2019 y. 127-b.

² Boltayeva B. Boshlang'ich sinflarda tayanch kompetensiyalarni shakllan-tirish. T.;-2016 246-b

axborotni izlash uni topishda muammo duch kelmaymiz. Aksincha hozirgi vaqtda axborotni saralash, uni rost yoki no'tog'risini aniqlash, ularni to'liq eslab qolish, ongda "hazm qilish" da qiyinchilikka sabab bo'lmoqda. Shunday ekan hayotimizdagi eng dolzarb muammolardan biri bu – axborotlar bilan to'g'ri ishlash malakasi ya'ni kompetensiyasi sanaladi.

Britaniyalik tadqiqotchilar vakolatning uchta darajasini aniqlaydilar:-
"integrativ kompetensiya-bilim va ko'nikmalarni birlashtirish va ulardan tez o'zgaruvchan tashqi muhitda foydalanish qobiliyati;

- psixologik kompetensiya-ichki va tashqi hissiy ta'sirlarni boshqarish va boshqarish, odamlarning xatti-harakatlarini bashorat qilish va boshqarish qobiliyati;
- faoliyatning turli sohalarida kasbiy kompetensiya"³.

Maktab ta'limiga nisbatan qo'llaniladigan asosiy vakolatlar deganda o'quvchilarning o'zlari uchun dolzarb muammolarni hal qilishda noaniqlik sharoitida mustaqil ravishda harakat qilish qobiliyati tushuniladi. Ushbu qobiliyat maktab ta'limi doirasidan tashqarida ham amalga oshirilishi mumkin.

Maktab tomonidan shakllantirilgan asosiy kompetensiyalarni bunday tushunishning bir nechta xususiyatlariga e'tibor qaratamiz. Birinchidan, biz nafaqat ta'lim sohasida, balki faoliyatning boshqa sohalarida ham samarali harakat qilish qobiliyati haqida gapiramiz. Ikkinchidan, biz muammoning echimlarini mustaqil ravishda aniqlash, uning shartlarini aniqlashtirish, hal qilish usullarini izlash va olingan natijalarni mustaqil baholash zarur bo'lishi mumkin bo'lgan vaziyatlarda harakat qilish qobiliyati haqida gapiramiz. Uchinchidan, bu maktab o'quvchilari uchun dolzarb bo'lgan muammolarni hal qilishni anglatadi.

Shuningdek, A. V. Xutorskiy asosiy ta'lim vakolatlarini ajratib ko'rsatdi:

- "qiymat va semantik
- umumiy madaniy
- o'quv va kognitiv
- axborot
- kommunikativ
- ijtimoiy va mehnat
- shaxsiy mukammallik vakolatlari"⁴.

³ Boshlang'ich ta'lim bo'yicha Yangi tahrirdagi o'quv dasturi "Boshlang'ich ta'lim". jurnali. - Toshkent, 2005. - № 5-son.

⁴ Jo'rayeva M.I. "Boshlang'ich sinf ona tili darslariga kompetensiyaviy yondashuv", "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842

Ushbu vakolatlar zamonaviy boshlang'ich sinflarda har bir fan doirasida amalga oshiriladi. Jamiyatni zamonaviy axborotlashtirish sharoitida “o’quvchiga axborot oqimlarida harakat qilishni o’rgatish vazifasi yanada muhimroq bo’ladi. Shuning uchun boshlang’ich maktabda boshlang’ich maktab o’quvchilarida axborot kompetentsiyasini shakllantirishga alohida e’tibor berilishi kerak”.

Axborot kompetentsiyasi muammo A. V. Xutorskoy, E. E. Vaxromov, V. S. Gershunskiy, S. D. Karakozov, S. A. Pisareva, J. V. Xutorskoy kabi mualliflar tomonidan ko’rib chiqilgan. Teng, M. A. sovuq va boshqalar. ularning ta’kidlashicha, ushbu kontsepsiyaning mazmuni nafaqat shaxsiy kompyuterdan foydalanish qobiliyatini, balki ma’lumot bilan ishlash usullarini ham o’z ichiga oladi. "Boshlang’ich sinf o’quvchilarning axborot kompetentsiyasini baholash vositasini ishlab chiqish"⁵ loyihasi ushbu kontsepsiyaning ta’rifini beradi. Unda axborot kompetentsiyasi" o’quvchilar va o’qituvchining axborotga kirish, uni aniqlash, tashkil etish, qayta ishlash, baholash, shuningdek uni yaratish va uzatish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati"⁶ deb talqin etiladi. O.B.Zaytseva axborot kompetentsiyasi deganda nazariy bilimlar, innovatsion texnologiyalar sohasidagi amaliy ko’nikmalar va ma’lum bir “shaxsiy fazilatlar” to’plamiga asoslangan murakkab individual psixologik ta’limni tushunadi”⁷.

Xulosa qilishimiz mumkinki, zamonaviy jamiyatda maktab o’quvchilarida axborot kompetentsiyasini shakllantirish zarurati mavjud. Bu kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning tarkibiy qismlaridan biridir. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida har qanday fan bo’yicha o’quvchilarda axborot kompetentsiyasini shakllantirish zarur.

Boshlang’ich umumiy ta’limning “davlat ta’lim standarti zamonaviy jamiyat talabini amalga oshirib, ta’lim tashkilotlariga axborot oqimlarida harakat qilishni, etishmayotgan bilimlarni qidirishni va ulardan foydalanishni biladigan, fikrlashning universalligi kabi fazilatlarga ega bo’lgan boshlang’ich maktab bitiruvchisini olishga qaratilgan maqsad qo’yadi”. Yosh o’quvchi hayot, aloqa va ijtimoiy

⁵ Jumanazarova G.U, Karimova D, Abduvaliyev. A, Boshlang’ich sinflarda ona tili ta’limini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishning ilmiy-metodik jihatlari. Journal of Innovation in Primary Education, 2020-11 № 3.

⁶Urazimbetova A.A. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda kompetentli yondashuvni amalga oshirish. “TDPU ilmiy axborotlari”. - Toshkent, 2020. - № 5.

⁷ Usmonov N., Xolboyeva G. va boshqalar. Boshlang’ich ta’limda kompetent-likni rivojlantirish omillari. Toshkent. “Fan va texnologiya”, 2016. 152 b

munosabatlarning turli sohalarida hayotiy muammolarni hal qilish uchun birinchi marta olingan bilim, ko'nikma va ko'nikmalardan foydalanishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich maktabdan chiqishda o'quvchi axborot qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Axborot kompetentsiyasi bolaning faol axborot faoliyatini, mustaqil ravishda izlash, ma'lumotlarni qayta ishlash, zarur ma'lumotlarni ijodiy qayta ko'rib chiqish zarurligini o'z ichiga oladi, bu esa o'quv faoliyatini samarali amalga oshirishga imkon beradi. Biroq, pedagogik tadqiqotlar va ta'lim amaliyotining tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktab bitiruvchilarini tayyorlashning zamonaviy talablari va boshlang'ich maktab o'quvchilarini o'qitishning mavjud tizimi o'rtasida ziddiyat mavjud. Ushbu holat tufayli yosh o'quvchilarda axborot kompetentsiyasini shakllantirishga qaratilgan didaktik materiallarni ishlab chiqish zarurati tug'ildi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, xulosa chiqaramiz kompetentsiya–bu shaxsning o'zi qiziqtirgan sohada har qanday vakolatlarni (ijtimoiy, kommunikativ, axborot va boshqalar) egallashi.

Axborot kompetentsiyasi-bu ma'lumot bilan ishlash, uni turli sohalarda topish va qo'llash qobiliyatida namoyon bo'ladigan shaxsiy xususiyatlar. Shunday qilib, yosh o'quvchilarda axborot kompetentsiyasining ko'rsatkichlari turli xil ma'lumot manbalaridan foydalanish qobiliyati, o'quvchilarning kompyuter savodxonligi, uning ishonchliligini tanqidiy baholash va tahlil qilish, shuningdek ma'lumotlarni bir turdan boshqasiga o'tkazish qobiliyatidir degan xulosaga kelishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha Yangi tahrirdagi o'quv dasturi "Boshlang'ich ta'lim". jurnali. - Toshkent, 2005. - № 5-son.
2. Jo'rayeva M.I. "Boshlang'ich sinf ona tili darslariga kompetensiyaviy yondashuv", "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842
3. Jumanazarova G.U, Karimova D, Abduvaliyev. A, Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishning ilmiy-metodik jihatlari. Journal of Innovation in Primary Education, 2020-11 № 3.
4. Urazimbetova A.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda kompetentli yondashuvni amalga oshirish. "TDPU ilmiy axborotlari". - Toshkent, 2020. - № 5.
5. Usmonov N., Xolboyeva G. va boshqalar. Boshlang'ich ta'limda kompetentlikni rivojlantirish omillari. Toshkent. "Fan va texnologiya", 2016. 152 b

In pregnancy of hemoglobin common quantity decrease

Abdullayeva Guzalkhan Vladimirovna
Chirchik state pedagogy university teacher

Abstract: Pregnancy during blood of size common decrease , that is hemoconcentration very wide spread out condition This is yours in your body liquid quantity increase because of blood cells of concentration increase means Pregnancy during known hormones and physiological changes because of organism the liquid holding to stand tends to , it while blood of size to decrease take coming can This in the article In pregnancy of hemoglobin common quantity decrease about scientific data given

Key words : fetus development , vitamins , iron , hemoglobin , complex chemical compound ,

Introduction : During pregnancy of hemoglobin General Amount Decrease Pregnancy period of parents in his life many changes take will come . Such during pregnancy in the situation hemoglobin quantity lower to be is usual . Hemoglobin blood in the system main material protein external shrinking of the body all to the parts oxygen in delivery important important have Hemoglobin complicated chemical compound (molecular weight 64458) is one 400 million per erythrocyte . hemoglobin molecule there is . of hemoglobin 96 % simple includes protein - globin and 4% pigment group - heme . Har one hemoglobin molecule including 4 units to the group belongs to m includes a gem . Globin to albumin like that of protein consists of is an amino acid composition different in animals different will be and that's it because of hemoglobin different to properties have Gem's structure while different in animals one different be his to the composition two valent iron enters Hemoglobin blood in plasma dissolved without without , erythrocytes inside the fact that important physiological important has :

1. Therefore as a result of blood viscosity decreases . Calculations that's it shows that blood in plasma that's all of hemoglobin melting of blood viscosity one how many times increases the heart work and blood rotation makes it difficult as ;

2. Blood of plasma oncotic pressure decreases , this and (tissue of water blood to plasma pass due to) do not weave to dehydration road not to put for important important have

3. Erythrocyte inside special chemical environment of existence of hemoglobin oxygen attachment for wide conditions to the body will come . Oxygen with attached

hemoglobin oxyhemoglobin (HbO_2), oxygen fabric and to the cells gave hemoglobin while returned is called hemoglobin. Hemoglobin, oxyhemoglobin, carboxyhemoglobin and his another compounds spectrum its rays winning, special linear will give. For example, light glow oxyhemoglobin solution through pass and spectring yellow green in part, lines D and E between two dark the line identify can of the spectrum yellow-green in the part one wide black line returned hemoglobin for is characteristic. Oxyhemoglobin from hemoglobin color with somewhat differs, therefore for arterial blood with oxyhemoglobin crimson will be Blood to oxygen how much blind full if, red color that's all obvious it seems In venous blood and returned hemoglobin more like this blood full cherry in color will be Big old people in the blood medium account with 14% hemoglobin concentration there is is common quantity and for 600 g equal to The last one to the maiumdts 3.5 mg per 1 g of hemoglobin iron there is and so by doing man organism everyone in erythrocytes his amount from 2500 mg does not exceed Hemoglobin, myoglobin, hemeritin, chlorcruorin in the composition iron, hemocyanin-copper in hemovanadin and vanadium has elements. Hemoglobin pigments between the most important are chromoproteins. Man in the organism of erythrocytes harvest to be i and to decay get ready hemoglobin of help in erythroblasts (young in erythrocytes) is synthesized. One yesterday during the day about 8 g, that is, from 1% little more hemoglobin breaks down and turns into bile pigments (bilirubin, biliverdin). From oxyhemoglobin except in the blood hemoglobin carbonate anhydride with combined to form carboxyhemoglobin (NSO_2). does This is a compound substance exchange the result b oigan CO_2 transportation from the forms one Carboxyhemoglobin to oxyhemoglobin than stronger library is a compound. Hemoglobin is gas slowness with, rather long time during and clean from the air breath take stood up just in case will give. That's why from carbon dioxide poisoning to life risk put possible, from carbon dioxide poisoned to the person to be given the first help his the lungs clean into the air from his job consists of From oxygen breath when received of is gas from hemoglobin out 15-20 times accelerates.

Pregnancy during hemoglobin level lower to be to the meaning will come. About this different reasons see let's go:

- Anemia: Anemia, ie same -anemia, blood reduction type It's kind of of anemias one part blood in the amount hemoglobin was clear in perception lives In this situation in man light, energy loss, blood quality increases.

- The sea level: Sea level lower oxygen transport decreases and in it oxygen not formed, this while hemoglobin the amount lowering for reason will be

- Dinner Problems : Pregnancy during dinner problems , that is in the meal damage , mazari and vitamins quantity the rest because of eaten from foods high good quality root it wo n't happen and him of blood hemoglobin quantity decreases

If you have in pregnancy hemoglobin quantity inferiority with depends questions or concerns if so , the app is there or worthless check for therapist or to the speaker appeal to do good will be To you help give get for come , my friends !

Hemoconcentration is usually more pronounced in the last trimester of pregnancy, because the growing baby and placenta need more nutrients and oxygen. As a result, the amount of fluid in the body increases with the expansion of blood vessels and increased blood flow, but not all of this fluid is balanced in the blood volume.

Hemoconcentration is usually a normal part of pregnancy and usually does not cause serious health problems. However, sometimes with excessive hemoconcentration, complications such as preeclampsia may develop. Therefore, you should regularly undergo prenatal examinations and follow the doctor's recommendations.

If the hemoconcentration level in the blood is too high, your doctor may recommend additional tests or treatment. Drinking plenty of water, eating a balanced diet, and exercising regularly during pregnancy can also help reduce the risk of hemoconcentration.

A lower hemoglobin level in pregnancy can increase the quality of personal life and include features such as lightness, energy loss, soundness, and blood comfort.

In this case, it is advisable to determine the correct cruelty for the period of pregnancy. It is recommended to seek medical help in order to exclude the amount of hemoglobin during a definite pregnancy.

In pregnancy of hemoglobin common quantity to decrease reason to be possible has been one how many reasons there is , for example :

1. Iron Cramps : During pregnancy iron tightness , that is anemia , hemoglobin common the amount decrease can In this case of the organism iron as get the necessary minerals and him right use need

2. Eating of substances Lack of : Not enough to eat substances get in pregnancy hemoglobin the amount decrease can For this reason next in women hemoglobin level decrease many p without insurance will be

3. Uncertainty : Pregnancy to raise take coming uncertainty or please high level population of to pregnancy played with great risk depends will be

If you in pregnancy hemoglobin the amount that you lowered if you count , a doctor with in negotiation be and necessary benefits take get out

Summary

In pregnancy of hemoglobin common quantity decrease , somehow medical reasons depends to be can For these reasons some girls for which is usually considered normal in quantities below the quantity of hemoglobin to be can Such in cases , specialist this problem about complete check and treatment for recommendation will be done . Pregnancy during a woman body usually many p amount blood work releases That's why for pregnancy during hemoglobin level most of the time fall can However , this each one a woman for each different to be possible and some Women pregnancy during anemia (iron deficiency) development can That's why for from pregnancy before and pregnancy during regularly respectively blood tests transfer through hemoglobin level check important If hemoglobin if the level is low , your doctor iron drugs or another treatment recommendation to do can

Used books

- 1.D. A.Mamatkulov , GAShakhmurova . Sports anatomy and biomechanics . - « SCIENCE INTELLIGENCE » Publisher - 2016.
2. Akhmedov A. Adam anatomy . — « Economy finance » . — 2007
3. Anatomy , physiology and anthropology . — T.: « Publisher » publishing house . — 2013.
4. NK Akhmedov . Normal pathological anatomy with physiology . — In the name of Abu Ali ibn Sina medicine publisher . — 1997.
5. R. Bohodirov . « Man anatomy » . — T.: « O ' Uzbekistan » . 2006
6. IK Akhmedov . « Atlas. Man anatomy » . — T.: « Uzbekistan Milliy encyclopedia » . — 1998.

ИҚТИСОДИЁТНИНГ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ РИВОЖЛАНИШИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ

БОБОМУРОДОВ НАСРИДДИН ҲАСАНОВИЧ

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг устувор йўналишлари миллий иқтисодиётнинг турли тармоқларига инновасион лойиҳаларни жорий этишни жадаллаштириш, жумладан, саноат корхоналари томонидан инновасион маҳсулотларни ишлаб чиқариш, бошқарувга оид инновасиялардан амалиётда кенг фойдаланиш ҳисобига юқори иқтисодий ўсиш кўрсаткичларига еришиш, шунингдек, Ўзбекистоннинг глобал рейтинглардаги кўрсаткичларини янада оширишга қаратилган ҳисобланади.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги” ПФ-60-сон Фармонида “Иқтисодиётга инновацияларни кенг жорий қилиш, саноат корхоналари ва илм-фан муассасаларининг кооперация алоқаларини ривожлантириш, Глобал инновасион индексда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилаш ва 2030 йилга қадар топ-50 мамлакатлари қаторига кириш”¹ бўйича узоқ муддатли стратегик вазифа белгиланган.

Мавзусини ёритишда зарур бўладиган айрим тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини тадқиқотларнинг дастлабки қадамларида очиб бериш мақсадга мувофиқ деб топилди. Бу тушунчалар таянч иборалари бўлиб, ўз ичига «инновация», «янгилик», «инновасион фаолият», «инновасион менежмент» ва бошқаларни олади.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида «инновация» атамасининг инглиз тилидаги «innovation – киритилган янгилик, ихтиро» сўзидан олинганлиги ҳамда икки хил мазмун касб этиши қайд этилган. Булар: «1) техника ва технологиянинг янги турларини (авлодлари) жорий этиш мақсадида иқтисодиётга сарфланган маблағлар; 2) илғор техника ва технология, бошқариш ва бошқа соҳалардаги янгиликлар ва уларнинг турли соҳаларда қўлланиши».

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 22 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги” ПФ-60-сон Фармони

Миллий энциклопедияда «инновация атамасига иккита изоҳ берилган: «а) техника ва технология авлодларини алмаштиришни таъминлаш учун иқтисодийга сарфланган маблағлар; б) илмий-техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқариш ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалар ва фаолият доираларида қўлланилиши». Эътиборли томони шундаки, юқоридаги ҳар икки манбада келтирилган изоҳларнинг дастлабкилари инвестициянинг таърифи бўлиб, инновацияни изоҳлашда ноўрин қўлланилган.

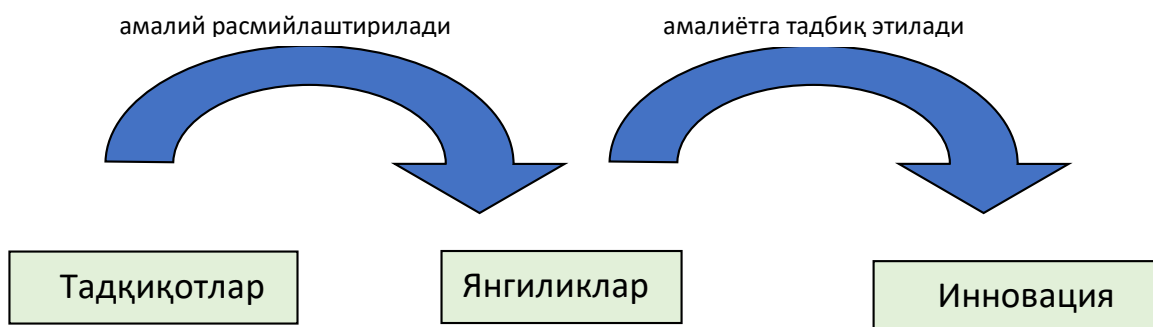
Яна бир манбада инновация маҳсулот ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, қурилиш, банк-молия, ижтимоий соҳа, ҳуқуқий соҳа, фан ва маданият соҳаси, таълим ва соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларга киритилган янгиликлар сифатига баъриф берилган. Аммо бу таъриф инновациянинг асл моҳиятини, яъни унинг нафақат янгилик, балки ушбу янгиликларни жорий этиш натижаси сифатидаги мазмунини очиб бермаган.

Инновациянинг этимологик келиб чиқиши ва мазмуни очиб берилган яна бир манбада «инновация – бу жамиятнинг у ёки бу соҳаларида фаолият жараёни ёки унинг натижаларини такомиллаштириш учун интеллектуал (илмий-техник) фаолият натижаларини қўллашдир» деб қайд этилган. Ушбу таърифнинг ҳам тўри қўлланилганлигини қайд этган ҳолда, шуни ҳам таъкидлаш жоизки, инновацияларни фақатгина илмий фаолият натижаларини амалиётга қўллаш жараёни сифатида тушунилиши ҳамма қат ҳам мақсадга мувофиқ эмаслигини айтиб ўтиш мумкин.

Инновацион бошқарув масалаларига бағишланган яна бир манбада «Инновация (янгиликларни киритиш) – бозорда сотишга мўлжалланган янги ёки мукамаллаштирилган маҳсулот, такомиллаштирилган технологик жараёнлар ва инновацион бошқарув кўринишидаги фаолиятнинг якуний натижаси кўринишидаги илмий-ижодий фаолият туридир», деб таърифланага. Ушбу муаллифларнинг таъкидлашларича «инновацион менеджмент» инновацион жараёнларни бошқаришда қўлланилувчи тамойил, усул ва воситалар йиғиндиси сифатида намоён бўлса, «инновацион фаолият» инновацияларни яратиш ва уларни кенг жорий этиш бўйича ўзаро боғлиқ ишлар йиғиндисидан ташкил топар экан.

«Инновация» ва «янгиликлар» сўзларининг туб мазмун-моҳиятини фарқлаш зарурлигини таъкидлаган муаллифлар ичида Р.А. Фатхутдиновнинг мулоҳазалари диққатга сазовордир. Унинг таъкидлашича «янгиликлар» - бу амалий тадқиқотларнинг расмийлаштирилган натижаси бўлиб, маълум бир

соҳадаги фаолият самарадорлигини оширишни назарда тутди. «Янгиликлар» амалиётга тадбиқ этилгандан сўнг «инновация»га айланади, яъни «инновация – янгиликни жорий этишдан олинувчи якуний натижа бўлиб, бошқарув объектини ўзгартириш ҳамда иқтисодий, ижтимоий, экологик, илмий-техник ва бошқа кўринишдаги самарани олиш мақсадини ўз олдига қўяди».

1.-расм. Тадқиқотларнинг инновацияга айланиш схемаси.

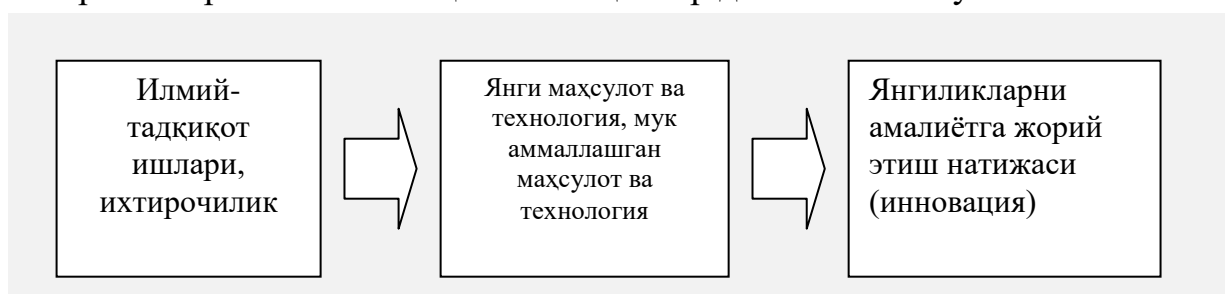
Мамлакатимизда чоп этилган адабиётлар ичида тадқиқотнинг таянч ибораларига берилган таърифлар ўзига хослиги билан ажралиб туради. Уларнинг бирида қуйидаги фикрлар мавжуд: «Инновация сўзининг маъноси инглиз тилидаги «innovation» сўзидан олинган бўлиб, янгилик ва янгилик киритиш деган маънони билдиради. Бу янгилик замирида янги тартибни, янги одатни, янги услубни, кашфиётни тушуниш лозим». Муаллифлар «инвестициянинг ҳаётӣ цикли» деб аталувчи янги атамани қўллаган бўлиб, уларнинг назарида «Янгиликнинг тузилиши, яратилиши ва тарқалиши инвестициянинг ҳаётӣ цикли»ни ҳосил қилар экан.

«Инновация» сўзининг асосини ташкил этувчи «Новация», яъни «янгилик» ўзаги лотин тилидаги «novation — ўзгариш, янгиланиш» мазмунидаги сўздан олинган бўлиб, илгари бўлмаган, кузатилмаган янгиликни назарда тутди: янги воқелик, ихтиро, ижтимоий эҳтиёжларни қондиришнинг янги усули. Инновация деганда янгиликни жорий этишга сарфланувчи инвестицияни тушуниш зарурлигини қайд этишган муаллифларнинг фикри ҳам диққатга сазовордир.² Уларнинг фикрича «инновация – бу янги жараён, маҳсулот ёки хизматни амалиётга жорий этишнинг натижаси сифатида қаралиши керак». Муаллифлар фикрига кўра инновацион жараён ва инновацион фаолият тушунчалари бир хил мазмун-

² <http://www.dist-cons.ru/modules/innova/section8.html>

моҳиятга эга бўлиб, улар инновацияларни яратиш, амалиётга жорий этиш ва оммлаштириш жараёнларидан иборатдир.

Инновацион фаолиятнинг кейинги босқичида яратилган янгиликларни амалиётга жорий этиш ва шу тариқа инновацияларнинг ижобий самарадорлигини таъминлашдан иборатдир. Микродражада, яъни корхоналар миқёсида янгиликларнинг яратилиш манбаларига кўра уларни ички ва ташқи инновациялар турига бўлиш мумкин. Ички инновациялар корхонанинг ўзида олиб борилган илмий-тадқиқот ёки ихтирочилик фаолияти натижаси саналади. Корхонага жамият ва тармоқда эришилган янгиликларнинг натижаларини киритиш эса ташқи инновациялар деб аталиши мумкин³.

2.- расм. Инновацион фаолиятнинг амал қилиш босқичлари

Юқорида айtilган фикрларга назар солсак, инновацияга ҳар қандай янгилик эмас, балки эорий тизим самарадорлигини оширувчи омил сифатида қарашимизга туртки бўлади. Бироқ, шуни ҳам таъкидлаш жоизки, инновациялар ихтиролардан фарқ қилади.

Илмий тадқиқотлар –маълум бир сарф харажатларни маблағларни билимлар тўплами ва ғояларга айлантирса, инновациялар –билимлар ва ғояларни тижорат объектларига айлантириб, молиявий наф кўришни назарда тутди.

Шундай экан, инновация – илмий ишланмани амалий ифодаси, яъни ўзининг харидорларига эга ва уларга сотиладиган маҳсулотга айлантиришдир⁴.

Янгилик – бу инсоннинг интеллектуал фаолияти натижаси ҳисобланиб, ўзининг муайян ҳаёт циклига эга (1.3-расм).

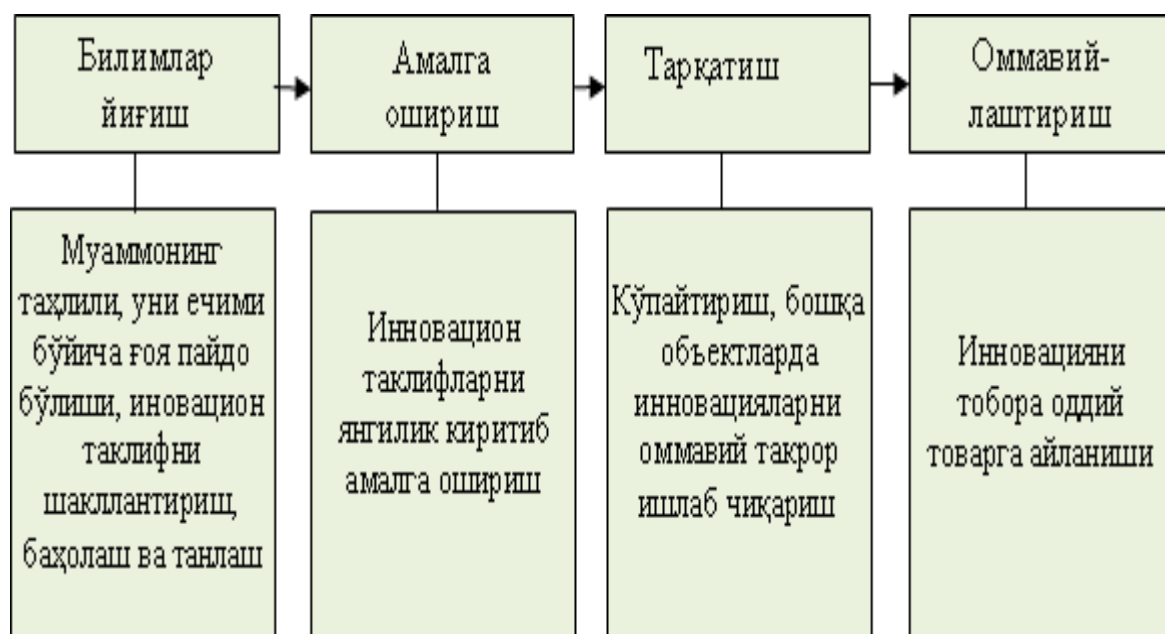
³ Янгиликларнинг яратилишига кўра классификацияси муаллиф томондан таклиф қилинмоқда.

⁴ <https://www.terabayt.uz/post/innovatsiya-tushunchasi-haqida>

3-расм. Янгиликнинг ҳаётӣ цикли ва унинг асосий босқичлари

Янгиликлардан фарқи ўларок, инновациялар наф олиш мақсадида уларнинг тижорталаштирилган кўринишидир (4-расм).

4- расм. Инновацияларнинг ҳаётӣ цикли ва унинг асосий босқичлари[12]

Замонавий иқтисодиёт фанида инновациялар ва уларнинг таърифу тавсифи Э.А.Уткин, И.Степанова, Л.Водачек ва О.Водачкова кабиларнинг тадқиқотлари алоҳида ўз ўрнига эга. Турли олимларнинг мазкур атама атрофида олиб борган тадқотлари уларнинг ёндашувлари билан фарқланиши мумкин. Масалан:

-иқтисоди-ижтимоий объект сифатида;

-иқтисодий, ташкилий, бошқарув ва бошқа жараёнлар сифатида;

-тижорат ва нафлилик;

-фойдали ва таъминловчи жараёнлар;

- такомиллаштирилган молиявий жараёнлар сифатида ёндашувлар.

Тижорий нафлилик ёндашуви бўйича янги ғоялар ва илмий-техникавий ютуқларни жорий этиш орқали қўшилган қиймат яратишни назарда тутди.

Тижорат ва нафлилик жараёнлари сифатида ёндашувларо пинновацияларни яратиш, амалиётга жорий қилиш ҳамда оммавий тарқатилишини таъминлашнинг бир бутун яхлит тизимини назарда тутди.

Инновацияларнинг бу ҳар хил таърифларининг таҳлили шундай хулосага олиб келадик, ўзгаришлар инновацияларнинг ўзига хос мазмунини ташкил қилдилар, уларнинг вазифаси эса инновацион фаолиятнинг асосий вазифаси бўлади.

“Инновация” ва “инновацион жараён” каби иқтисодий категориялар бир-бирига яқин бўлсада, уларни фарқловчи жиҳатлари бор. Инновацион жараён – энг аввало инновацияларни яратиш ва татбиқ этиш билан боғлиқ кўп bosқичли тизимли жараёндир..

Ҳар қандай инновацион лойиҳаларни амалга ошириш янги турдаги маҳсулотлар ва хизматларни яратиш, ишлаб чиқаришва сотиш жараёнларини ташкил этиш, янги ишлаб чиқариш воситалари ва технологияларини яратиш ва амалиётга жорий этиш, хўжалик фаолиятини янги ташкилий шакллари ва бошқарув усулларини жалб этишга инвестицион манбаларни узоқ муддатли жалб қилиш ва улардан оқилона фойдаланишга асосланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион фаолият тўғрисида" ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик палатаси, 07/24/2020 йил, ЎРҚ-630 сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг 25.05.2000 й. 69-II-сон “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни (Янги таҳрири, ЎЗР 02.05.2012 й. ЎРҚ-328-сон Қонуни билан тасдиқланган).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекисто-2030” Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022йил, ПФ-60 сонли “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги Фармони.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

БОБОМУРОДОВ НАСРИДДИН ҲАСАНОВИЧ

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Иқтисодиётнинг глобаллашуви ва рақамлаштири кўламини кенгайтириш бир шароитда бозордаги ўзгаришларга, ташқи ва ички бозор талабларига тезкор мослаша оладиган саноат тармоқларини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Миллий саноат тармоқларининг барқарор ривожланиши аҳолининг турмуш фаровонлигини оширтга олиб келади.

Замонавий шароитларда миллий иқтисодиёт юз бераётган таркибий ўзгаришлар шуни кўрсатадики ЯИМни шакллантиришда саноат улуши 2000 йилда 14,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2015 йилда 24,3 фоизни ва 2021 йилда 29,1 фоизга етган. Бугунга келиб саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш умумий ўсиш суръатининг 70 фоиздан ортиқроғини юқори қўшилган қийматга эга бўлган ишлаб чиқаришга йўналтирилган саноат тармоқлари ташкил этади.

Саноат тармоқлари ривожланишининг бугунги кун ҳолати таҳлили ушбу соҳада рақобатнинг изчил ўсиб бораётганлигидан гувоҳлик беради. Бугунги кунда нафақат замонавий ишлаб чиқариш технологияларига эга бўлган, балки улардан самарали фойдаланишни таъминлай оладиган корхоналаргина кескин рақобат шароитида бозорда яшовчанлик қобилиятига эга бўлишлари мумкин. Бу эса истеъмолчиларга йўналтирилган маҳсуло ишлаб чиқаришнинг қайишқоқ мослашувчан тизимларини қўллашни талаб этади.

Ҳозирги вақтда инновацион фаолиятконцепциясини муваффақиятли қўллаш ушбу муаммоларни ечимини илмий асоланган ҳолда ҳал этишни талаб қилади. Кўпгина иқтисодчиларнинг фикрига кўра замонавий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни инновацион фаолиятсиз тасаввур қилиб бўлмайди. У қўлланилмаган тармоқ ёки соҳа эса ўз-ўзидан ривожланишдан ва юксалишдан орқага қолаверади.

Турли саноат тармоқларни ривожлантириш стратегияларини тадқиқ этиш унинг ўзига хос умумий муаммоларни аниқлашга олиб келди

Буларга:

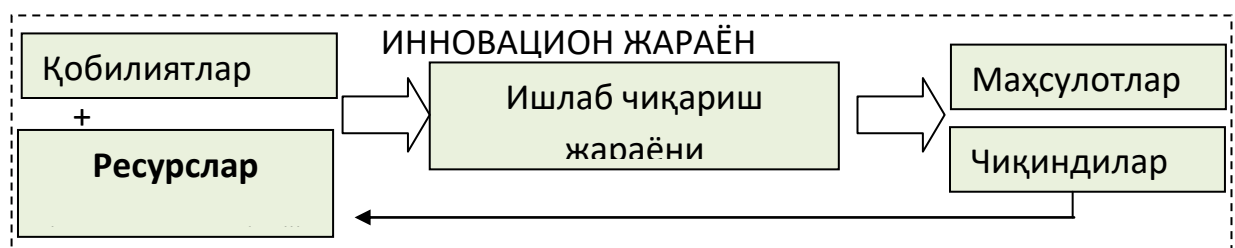
- техника ва технологик жиҳозларнинг маънан ва жисмонан эскириши;
- инновацияларни татбиқ этишжа малакали етук кадрларнинг етишмаслиги;

- йирик ишлаб чиқариш соҳаларида импортга қарамликнинг юқорилиги;
- соҳада инновацияларни рағбатлантирувчи меъёрий- ҳуқуқий базанинг номукамаллиги;
- маҳсулот ишлаб чиқариш ва уларни сотишда инновацион ташкил этувчиларнинг паст даражаси.

“Ҳар қандай турдаги инновацияларни ишлаб чиқиш ва жорий этишнинг мақсади фаолият самарадорлигини оширишга имкон берадиган рақобатдош устунликларни олиш деб ҳисобланиши мумкин, бу охир-оқибат кўшимча молиявий ресурсларни олишда ифодаланади. Рақобат устунлигининг манбалари нафақат жозибадор бизнесга муваффақиятли инвестицияларда, балки корхона раҳбарларининг мавжуд ресурслардан тўғри фойдаланиш қобилиятида ҳам ётади” .

Моддий ва номоддий ресурслар ва юқори малакали ходимлар фаолиятининг ўзаро бирлашуви асосида инновацион маҳсулот яратилади ва уни ишлаб оммавий ишлаб чиқариш мумкин бўлади (1-расм).

“Ресурсни маҳсулотга айлантириш қобилиятидан фойдаланиш яқуний маҳсулотга уларнинг уюшган ўзаро таъсири натижасида пайдо бўладиган фойдаланиш қийматининг маълум бир улушини кўшишга олиб келади. Бу қобилиятлар компетенциялардир. Қобилиятлар - бу корхона ихтиёридаги ресурслардан маълум фойда олиш имконини берувчи қобилият, тажриба, билим.” .

1-расм. Саноат корхоналарида инновацион жараёнларнинг кечиши

Умуман олиб қараганда инновациялар илмий тадқиқот ва бошқа соҳалардаги янгиликлар ҳамда харажатларни тежашни таъминловчи ёки уларни тежаш мақсадида шароитлар яратувчи ҳар қандай такомиллаштиришга дахлдор жабҳа ҳисобланади. Бозорда тобора кучайиб бораётган рақобат шароитида саеноат корхоналарининг муваффақиятини уларнинг инновацион маркетинг ва менежмент фаолияти ҳамда уларнинг дастурлари самарадорлиги белгилаб беради.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, саноат маҳсулотларига бўлган истеъмолчилар эҳтиёжини қондириш бўйича ишалаб чиқариш жараёни турлитуман усул ва ҳар-хил ишлаб чиқариш воситалари кўмагида бажарилиши мумкин. Бунда энг муҳими асосий воситалартурини, техник ва технологик ускуналарни тўғри танлаш, уларнинг оқилона мутаносибликда бўлишини таъминлаш ҳамда ишлаб чиқариш жараёнини самарали ташкил этишга эътибор қаратилади. Булар ўз навбатида саноат корхонаси ва унинг маҳсулотлари рақобат устунликларини таъминлашда инновацион восита сифатида намоён бўладилар.

“Инновацион фаолият” ва “инновацион лойиҳалар” тушунчалари ўзаро боғлиқдир. Ривожланаётган рақобат шароитида анъанавий ривожланиш стратегиялари керакли фойда бермай, узоқ муддатли рақобатдош устунликларни таъминлайдиган инновацион стратегияларга зарурият туғилади. Инновацион лойиҳанинг моҳияти ва унинг асосий хусусиятлари ҳақида турли хил фикрлар мавжуд. Инновацион лойиҳаларнинг муҳим жиҳатлари риск, юқори даражадаги ноаниқлик, лойиҳанинг алоҳида босқичлари натижалари ўртасидаги аниқ ифодаланган муносабатлардир. Лойиҳани ҳаётий циклнинг фазаларига мос равишда тузилишга асосланиб, кўшимча равишда инновацион ғояни асослаш босқичи, шунингдек инновацияни амалга ошириш ва тижоратлаштириш босқичини киритиш таклиф этилади. Лойиҳаларни бошқариш назариясида асосий ва интеграциялашган функциялар аниқланб, уларнинг мазмуни мақолада келтирилган инновацион лойиҳанинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирадиган изоҳлашни талаб қилади. Инновацион лойиҳа бизнеснинг ядросини ташкил этувчи барча бошқарув тизимларига таъсир кўрсатганлиги сабабли, лойиҳани амалга ошириш жараёнида таркибий ўзгаришлар ва зиддиятларни камайтириш чораларини режалаштириш зарур.

Лойиҳаларни бошқаришда уни ташкил этиш ва амалга оширишинг комплекс асослари ҳар қандай лойиҳа капитал маблағ сарфини талаб этишига асосланган ҳолда инвестицион лойиҳаларни шакллантириш билан

тавсифланади. Шу билан бирга, лойиҳаларнинг ўзига хослигини ва ушбу соҳани бошқаришнинг ўзига хос хусусиятларини ақс эттириш заруратини муҳим деб ҳисоблаймиз.

Инновацион лойиҳа - бу яқуний инновацион фаолиятнинг техник-иқтисодий асослари, ҳуқуқий ва ташкилий асосларини ўз ичига олган лойиҳадир.

Ўзгариш кўлами муаммонинг мураккаблигини ва режалаштирилган ўзгаришларни бошқаришни олдиндан белгилаб беради.

Ҳар қандай лойиҳа сингари инновацион лойиҳалар ҳам мураккаб ва жамланган йирик, яхлит вазифалар тўпламидир. Лойиҳа мақсадларининг асосий тўплами ташкилий, бошқарув, ижтимоий-маданий, техник ва технологик жиҳатлар бир-бири билан тўлдирадиган ва ўзаро таъсир қиладиган янги бошқарув услубини белгилайди. Лойиҳа фақатгина унинг объектини эмас, балки келажакдаги фаолият объекти атрофидаги барча алоқаларнинг ҳам ўзаро уйғунлашган тизимини назарда тутди.

Ҳар қандай лойиҳанинг чегаралари мавжуд бўлиб, у мураккаб, риск билан боғлиқ бўлиб, янги, динамик, стратегик аҳамиятга эга, аниқ мақсад билан яратилади. Шу асосда, лойиҳалар инновацияларни яратиш вазифаларига айнан мос бўлган ташкилот шакли деган хулосага келиш мумкин. Асосан, лойиҳаларни қуйидагиларга бўлиш мумкин: ташқи ва ички гуруҳлар қатнашадиган ташқи лойиҳалар; фақат корхона ходимлари ишлайдиган ички лойиҳалар; концептуал лойиҳалар ва амалга ошириш учун лойиҳалар.

Инновацион лойиҳаларни амалга оширишнинг турли хил вариантлари ишлаб чиқилган. Улар ечимларни топиш ва сифатини сезиларли даражада яхшилашга ёрдам беради. Концептуал лойиҳа натижаларига кўра, лойиҳани амалга ошириш учун зарур бўлган қарор қабул қилинади. Табақлаш бўйича фарқлаш лойиҳани ишлаб чиқишда асосий мезондир. Мураккабликни баҳолаш учун қуйидаги мезонларни таклиф қилишади: турли хил иш пакетлари (хужжатлар); пакетли тармоқдан фойдаланиш; банд бўлган ишчи гуруҳларнинг сони; лойиҳани амалга оширишда хатарларни ҳисобга олиш; янгилик; вақти ва муддати; ресурслардан фойдаланиш.

Лойиҳани бошқариш асосан лойиҳаларни режалаштириш, назорат қилиш, бошқариш ва ташкил этиш, шунингдек, лойиҳа гуруҳини мувофиқлаштириш ва бошқариш сифатида тушунилади.

Лойиҳанинг мақсадини белгилаш босқичи ғоянинг ривожланиш босқичи ҳисобланади. Дастлаб мақсад ва вазифалари аниқланиб, лойиҳани амалга ошириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилади. Бу ерда эксперимент ўтказиш жойи, ахборотни излаш, мунозаралар ва бошқалар муҳимдир. Лойиҳанинг тайёргарлиги давомида қуйидагилар турли хил интенсивлик билан амалга оширилади: таҳлил, концепция, лойиҳалаш, ривожланиш. Ушбу концепция лойиҳа ишининг кўламини аниқ кўрсатади. Ушбу босқичда бозор таҳлиллари олиб борилади, муқобиллар ва вариантлар таклиф этилади ҳамда гуруҳларда муҳокамалар ўтказилади. Лойиҳа гуруҳлари таҳлили стратегик лойиҳаларни бошқариш учун ҳам амал қилади.

Ушбу ёндашув нафақат маҳсулот яратилишининг горизонтини ва бозордаги имкониятларини кенгайтиради, балки уни амалга ошириш имкониятларини ҳам оширади. Янги маҳсулотнинг ривожланиши ҳар доим қимматроқ бўлгани учун, концепциянинг бутун жараённинг асоси эканлигини ва шунга мос равишда субсидиялашни ёдда тутиш керак. Молиялаштириш диққат билан ҳужжатлаштирилиши керак.

Инновациялар иқтисодий табиатига кўра маҳсулот ва хизматлар бозорида таклиф этиладиган янгиликларнинг илмий-техник талабларга нисбатан устуворлиги билан тавсифланади. Киритилаётган инновация янги технологик жараёнларга тааллуқли бўлса ундан олинadиган иқтисодий наф бозорда сотиш орқали олинади. Инновацияларни киритган тадбиркор патент ёки лицензиялар билан ўз ҳуқуқий манфаатларини ҳимоя қилади. инновацион лойиҳани амалга оширишнинг муҳим босқичларидан бири сифатида қараш лозим.

Агар ўзгаришлар устувор хатти-ҳаракатлар, мезонлар ва бошқарув элементларига нисбатан янги талабларни талаб қилса, қаршилик юзага келади. Шунинг учун, қаршиликни камайтириш чораларини кўриш лозим. Лойиҳалар доирасида инновацияларни бошқариш мақсадни аниқроқ шакллантириш ва белгиланган вазифаларни ҳал қилишда керакли ходимларни жалб қилиш туфайли қаршиликни камайтириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион фаолият тўғрисида" ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик палатаси, 07/24/2020 йил, ЎРҚ-630 сон.
2. Ўзбекистон Республикасининг 25.05.2000 й. 69-II-сон "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни (Янги таҳрири, ЎЗР 02.05.2012 й. ЎРҚ-328-сон Қонуни билан тасдиқланган).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги "Ўзбекисто-2030" Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022йил, ПФ-60 сонли "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида" ги Фармони.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БОШҚАРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

РАДЖАПОВА ЛАТОФАТ САРДАРОВНА

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Жаҳонда саноат маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи корхоналарни трансформациялаш ва улар фаолиятини такамиллаштиришда экологик ва инновацион ривожлантириш талабларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Дунёда сифатли ва хавфсиз саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни экологик ва инновацион талабларга мувофиқ трансформациялаш, унинг сарамардорлигини ошириш, шулар билан бир қаторда ижтимоий самарани оширишга йўналтирилган чора-тадбирлар кенг кўламда олиб борилмоқда.

Ҳозирги кунда иқтисодий рақамлаштириш ахборот технологияларни жорий этиш кўлами билан чамбарчас боғлиқ бўлсада у бир қатор ташкилий ва стратегик ўзгаришларни ҳам тақозо этади. Шунинг учун ҳам айни пайтда, рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда янгича инновацион иш услубига ўтиш, янги ахборот ва коммуникацион технологиялар ёрдамида ташкилий жиҳатдан янгилашга катта эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти таъбири билан айтганда, “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон-2030”Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармонида “2030 йилга қадар иқтисодий ҳажмини 2 баробар ошириш, Иқтисодийда трансформация ва институционал ислоҳотларни изчил давом эттириш, мамлакатда қулай инвестицион ва ишбилармонлик муҳитини таъминлаш”¹ бўйича узоқ муддатли стратегик вазифа белгиланган.

Юқорида келтирилган вазифалардан келиб чиқиб, давлатимиз раҳбарининг фармони ижросини таъминлаш бўйича саноат корхоналари бошқарувида рақамли технологияларни жорий этиш долзарб масала эканлигига яна бирбора амин бўламиз. Саноат корхоналарида ишлаб чиқариш бошқарув жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш, бу жараённи автоматлаштириш мураккаб бўлиб, инсондан янги билимларни талаб этади. Биз аввало саноатда рақамли технологияларни жорий этишни яхшироқ тушунишимиз учун рақамли иқтисодий кенгроқ тушуниш ва унга изоҳ бериш мақсадга мувофиқдир. Рақамли иқтисодий атамасининг илмий

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон-2030”Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони

адабиётларда шу кунгача кўплаб талқини мавжуд бўлиб, ҳозиргача фанда яхлит бир атама сифатида қайд этилмаган.

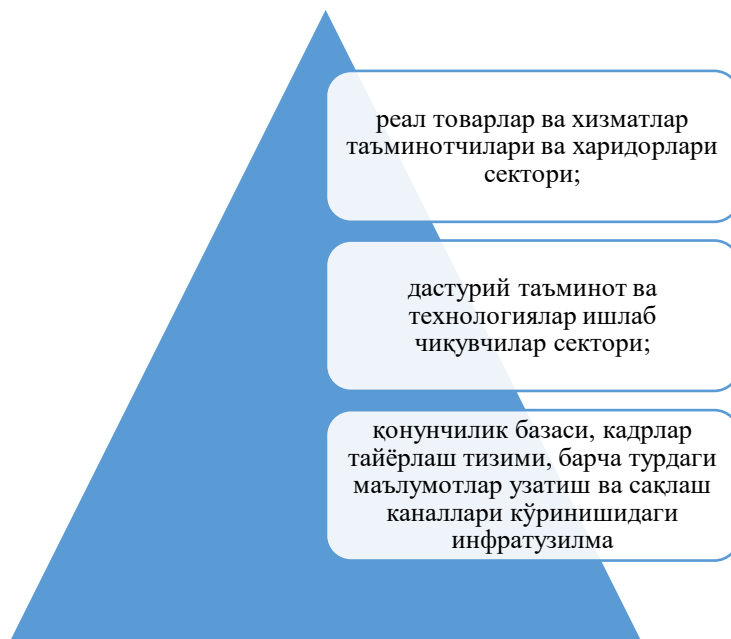
Жумладан, Халқаро консалтинг ва аудит компанияси “Делойт” таърифлашига кўра рақамли иқтисодиёт - бу инсонлар, корхоналар, қурилмалар, маълумотлар ва жараёнлар ўртасидаги миллиардлаб кундалик онлайн боғланишлар натижасида юзага келадиган иқтисодий фаолият².

Иқтисодиёт фанлари доктори Владимир Иванов таърифича: “Рақамли иқтисодиёт – бу бизнинг ҳақиқатимизни тўлдирадиган виртуал муҳитдир” деб таърифлаган. Томск давлат университетининг профессори, Р. Мешчеряковнинг фикрича “рақамли иқтисод” атамасига иккита ёндашиш мавжуд деб ҳисоблайди. Рақамли технологиялар асосида иқтисодиётнинг ва электрон товар ва хизматлар эксклюзив домен тавсифловчи рақамли иқтисодиёт: биринчи ёндашув “классик” деб номланиб, классик мисоллар - телетиббиёт, масофавий таълим, дори-дармонларни сотиш (фильмлар, телевизорлар, китоблар ва бошқалар). Иккинчи ёндашув: “рақамли иқтисод” илғор рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда иқтисодий ишлаб чиқаришдир.

Мамлакатимиз олимларидан Гулямов С.С., Аюпов Р.Ҳ.ларнинг “Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялари” ўқув қўлланмасида рақамли иқтисодиётни қуйидагича таърифлашган. “Рақамли иқтисодиёт – жараёнларни таҳлил қилиш натижаларидан фойдаланиш ва катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлаш асосида турли хилдаги ишлаб чиқаришлар, технологиялар, асбоб-ускуналар, товарлар ва хизматларни сақлаш, сотиш ва етказиб бериш самарадорлигини жиддий равишда оширишга имкон берадиган ва рақамли кўринишдаги маълумотлар асосий ишлаб чиқариш омили деб саналган хўжалик фаолиятидир”.

² <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>

Қайд этиш мумкинки, рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши учта асосий сегментда кўриб чиқилади (1.1-расм):

1-расм. Рақамли иқтисодиётнинг ривожланишининг асосий сегментлари³

Ва у қуйидаги йўналишларни ўз ичига қамраб олади:

- биг дата (**Big Data**);
- сунъий интеллект (**artificial intelligence**);
- блокчейн (**blockchain**);
- квант технологиялари (**quantum**);
- ишлаб чиқариш технологиялари (**Industrial technology**);
- саноат интернет (**industrial internet**);
- робототехника (**robotics**);
- симсиз алоқа (**wireless connection**);
- виртуал реаллик (**virtual reality**).

Бугунги кунда анъанавий иқтисодиётдан рақамли иқтисодиётга ўтаётган бир пайтда саноат корхоналарини рақамлаштиришга бўлган эҳтиёж ҳам кундан кунга ортиб бормоқда, чунки йирик тармоқларда юзага келадиган катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлаш муаммосини фақат рақамли технологиялар ёрдамида ҳал қилиш мумкин.

Ҳақиқатан ҳам, бугунги кун талабларига жавоб берадиган саноат маҳсулотлари ва хизматларини яратиш орқали мамлакатнинг иқтисодий рақобатдошлигини ошириш мумкинлиги, инновацияларни амалиётга жорий

³ Тадқиқотчи томонидан ишлаб чиқилган.

этилиши ишлаб чиқаришни ривожлантиришда хар доим катта аҳамият касб этган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион фаолият тўғрисида" ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик палатаси, 07/24/2020 йил, ЎРҚ-630 сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сонли ““Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони. 2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида//Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.

4. **Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон-2030” Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони.**

РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ШАРОИТИДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА ТЎРТИНЧИ САНОАТ (САНОАТ 4.0) НИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

РАДЖАПОВА ЛАТОФАТ САРДАРОВНА

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Ҳозирги кунда иқтисодиётни рақамлаштириш, айнан, ақлли ишлаб чиқаришга, яъни Саноат 4.0. га ўтиш энг долзарб жаҳон тренди саналади. 2020 йилда “KPMG” томонидан ўтказилган тадқиқот натижаларига кўра, деярли 95 фоиз Раҳбарлар рақамлаштириш саноат корхоналарида ишлаб чиқаришда самарадорликни ошириш ва бизнесни ривожлантириш учун катта имконияти деб ҳисобламоқда. Сўровда қатнашганларнинг 60% дан ортиғи рақамлаштириш кўшимча иш ўринларини яратишга ёрдам беради деб ҳисоблашади.

Мутахассисларнинг фикрига кўра ривожланаётган давлатлар “Рақамли иқтисодиёт” дастурида асосий эътибор хизмат кўрсатиш соҳаси ва давлат бошқарувини рақамлаштиришга қаратилган бўлса, ривожланган хорижий мамлакатларда давлат иштирокида асосий эътибор саноатни рақамлаштиришга қаратган.

Бугунги кунда саноат корхоналарида Индустрия 4.0 ни ишлаб чиқаришни барча соҳаларига жорий қилиш бўйича Шимолий америка минтақасида 36 фоиз кўрсаткич билан АҚШ етакчилик қилмоқда (General Electric, Boeing, Tesla). Кейинги ўринларни Ғарбий Европада Германия ва Швейцария (Siemens, ABB, BMW, SAP) 27 фоиз билан иккинчи ўрин, Осиёда Хитой ва Япония (Huawei, Alibaba Group, Toyota, Fanuc) 20 фоиз билан учинчи ўринни эгаллаган.

**1-расм. Саноат 4.0 ни жорий қилиш ва сотиш бўйича минтақалар
кўрсаткичи¹**

¹ Which region is ahead with Industry 4.0 adoption? <https://iot-analytics.com/industry-4-0-adoption-2020-who-is-ahead/>

АҚШдан фарқли тарзда Европа ва Осиё мамлакатларида Индустрия 4.0 ни жорий этишга қаратилган ҳукумат даражасида ташаббуслари мавжуд².

“Fortune Business Insights” маълумотларига кўра Саноат 4.0 бозори ҳажми 2022 йилда 101,69 миллиард долларни ташкил қилган бўлса, 2028 йилга келиб халқаро бозор ҳажми 337 млрд яъни 16 фоизга ўсиши кутилмоқда³. “Индустрия 4.0” татбиқ этилиши, анъанавий саноатдан фарқли равишда бир канча афзалликларга эга бўлишга ёрдам беради. Масалан, компаниялар мижозларнинг хоҳишларига қараб қараб, буюртмаларга индивидуал ёндашишлари мумкин.

Анъанавий завод ва фабрикалар ҳозирда “ақлли” корхоналарга айланиб, хос буюртмаларга кўра донабай маҳсулотлар ишлаб чиқаришни бошламоқда. Бунда, бир дона маҳсулотни ишлаб чиқариш учун кетадиган харажатлар камайиб, компаниялар оммабоп стандартлаштирилган маҳсулот нархида хосланган ноёб маҳсулот ишлаб чиқариш имконига эга бўлмоқда. Мисол учун, дунёнинг исталган нуқтасидан мобил қурулмангизга Nike иловасини юклаб олиб ёки компания сайтига кириб, кроссовка моделини танлашингиз, ўзингиз ёқтирган футбол командаси рангига бўяшингиз, пулини тўлаб, бир неча кундан кейин уни қабул қилиб олишингиз мумкин. Етказиб бериш харажати ҳисобга олмаганда, унинг қиймати ушбу компаниянинг оддий оммабоп кроссовкасидан қиммат бўлмайди.

Бундан ташқари саноат тармоқларининг кўплаб соҳаларидан мисоллар келтириш мумкин жумладан, Саноат 4.0 дастурини жорий этган етакчи компаниялар бири “General Electric” - энергия, соғлиқни сақлаш ва транспорт каби муҳим соҳаларда саноат машиналарига дастурий таъминот етказиб бериш билан шуғулланадиган компания. Мазкур компания буюмлар интернетига соҳасидаги етакчи сифатида “GE Predix ins” (саноат машиналардан маълумотларни йиғиш учун дастурий платформа) яратди. Бу булутли технологияга асосланган бўлиб “Platform-as-a-Service-PaaS” хизмати бўлиб, саноат миқёсидаги завод фаолиятини таҳлил қилиш ва жараёнларни оптималлаштиришни осонлаштиради. Бундан ташқари, “General Electric” шамол энергетикаси сектори учун “Digital Wind Farm” технологиясини ишлаб чиқди. Бунда сенсорлар орқали, тармоқдаги маълумотлар таҳлиллари ёрдамида шамол турбиналарга мослаштирилган даъстурлар яратади. Бу уларга максимал самарадорликка эришиш ва йиллик энергия ишлаб чиқаришни 20% гача ошириш имконини беради.

“Schneider Electric” энергияни бошқариш ва автоматлаштириш соҳасида дунёда етакчи ҳисобланади. Саноат 4.0 соҳасида “Schneider Electric” компанияси “Accenture” консалтинг компанияси билан биргаликда рақамли инновацияларни илгари суриш ва янги маҳсулотларни тижоратлаштиришни

² Industry 4.0 Adoption 2020 – who is ahead? <https://iot-analytics.com/industry-4-0-adoption-2020-who-is-ahead/>

³ Fortune Business Insights <https://www.globenewswire.com/en/news-release/2022/05/24/2449092/0/en/Industry-4-0-Market-USD-337-10-Billion-by-2028-at-a-16-4-CAGR.html>

тезлаштириш дастури бўлган “Digital Services Factory DSF” ни ишга туширди. Рақамли хизматлар дастурини амалга ошириш орқали компания рақамли хизматларни яратиш ва ишга тушириш вақтини 80% га қисқартирди.

“Semimens” - саноат 4.0 дастурини жорий этиш бўйича етакчи компаниялардан бири бўлиб, бир вақтнинг ўзида бошқа компаниялар учун ҳам, ўз фабрикалари учун ҳам Саноат 4.0 ечимлар тақдим қилувчи сифатида танилган. Энг кўзга кўринган мисоллардан бири Германиянинг Аугсбург шаҳридаги Fujitsu Siemens заводи компьютер тизимлари ва серверлар муайян буюртмачи учун айнан донабай ишлаб чиқарилади. Ниҳоят даражада автоматлаштирилган корхонада индивидуал буюртма асосида ишлаб чиқарилган маҳсулотга кетадиган харажатларнинг миқдори ошиб кетмайди – агар олдин икки жуфт крассовка учун ускуналар қўлда қайта созланган бўлса, ҳозирда буни компьютер тизимининг ўзи бир неча дақиқада амалга оширади.

Тўртинчи саноат инқилоби нафақат алоҳида компанияларнинг бизнесини ўзгартирмоқда, балки глобал миқёсдаги кучлар мутаносиблигига таъсир қилмоқда. Бунга мисоллар талайгина, жумладан Tesla компанияси асос солинганига 20 йил ҳам бўлмаган, иккинчи саноат инқилобининг етакчиси бўлган, иккинчи саноат инқилобининг етакчиси бўлган “Ford Motors” компаниясидан капитализация миқдори бўйича ўзиб кетишини кимнинг хаёлига келибди дейсиз. Узоқ тарихга эга бўлган ҳамма компаниялар ҳам бу радикал ўзгаришларда жон сақлай олмайди. Хусусан, америка статистика маълумотларига кўра, 2000 йил Fortuna 500 дан ўрин олган компанияларнинг 52%дан кўпроғи ҳозирги кунга келиб мавжуд эмас. Яна бир муҳим кўрсаткич: Standard & Poor’s 500 га кирадиган компанияларнинг ўртача умр узунлиги 1960 йилда 60 йилни ташкил қилган бўлса, 2020 йилга келиб 12 йилга қисқарган. Етакчилик муддатининг бундай беш карра қисқаришининг сабаби – бутун бизнеснинг, жумладан, сервис бизнесининг рақамли асосларга ўтиши билан содир бўлмоқда.

Янги технологияларни муваффақиятли ўзлаштира олганлар икки бора ютадилар: истеъмолчилар томонидан машҳур брендларга нисбатан қизиқиш катта бўлади ва агар улар мижозларга индивидуал ёндошувда ишлашни бошлашса, мижозлари уларга кейинчалик ҳам содиқ қолишга тайёр бўладилар.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки мамлакатимизда ҳам Саноат 4.0нинг муҳим технологияларидан ҳисобланган сунъий интеллектни жадал ривожлантириш борасида кўплаб ишлар олиб борилмоқда 2021 йилнинг 17 феврал куни “Сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги президент қарори қабул қилинди. Қарорда сунъий интеллект технологияларини жорий этиш бўйича 2021-2022 йилларда амалга ошириладиган тажриба-синов лойиҳалари рўйхати тасдиқланди. Лойиҳада қуйидаги соҳаларда сунъий интеллект технологиялари қўлланиши кўзда тутилган: Қишлоқ хўжалиги соҳасида: ерни масофадан зондлаш маълумотлари асосида тупроқ ва қишлоқ хўжалиги

экинлари ҳолатини, шунингдек, қишлоқ хўжалиги техникаси, шу жумладан, комбайнлар ишини мониторинг қилишда:

Банк соҳасида: тижорат банклари фаолиятини мониторинг қилиш самарадорлигини ошириш, шунингдек, фойдаланувчиларни масофадан биометрик идентификациялаш (Face-ID) ва кредит рискларини баҳолашда;

Молия соҳасида: бюджет харажатлари, пенсия, ижтимоий ва суғурта тўловлари, шунингдек, нафақа тўловларини таҳлил қилиш ва самарадорлигини оширишда;

Транспорт соҳасида: автомобил ҳаракатини ва транспортдаги тирбандликларни мониторинг қилишда;

Соғлиқни сақлаш соҳасида: инсон ўпкасининг компьютер томографияси таҳлили асосида пневмонияни аниқлаш ҳамда маммография таҳлили асосида кўкрак беги саратонига илк босқичда ташхис қўйиш учун.

Президент қарорига кўзда тутилишича, сунъий интеллект технологияларини жорий қилиш ва ривожлантириш департаменти тузилди.

Шунингдек, Сунъий интеллектни ривожлантириш бўйича қўшма альянс ташкил қилиниб, унга жами 200 миллиард сўм маблағ ажратилиши белгиланган. 2021 йил 1 сентябргача Очиқ маълумотлар портали фаолияти доирасида давлат ва бошқа маълумотлар тўпламларини олиш имкониятини тақдим этувчи рақамли маълумотлар платформаси яратилади. 2021-2022 ўқув йилидан бошлаб 5та ОТМда грант асосида “Сунъий интеллект” йўналиши бўйича кадрлар тайёрлаш бошланади⁴.

Бугун жаҳон ҳамжамияти иқлим ўзгаришини инсоният олдида турган энг жиддий муаммолардан бири деб тан олмақда. Индустрий 4.0 технологиялари ишлаб чиқариш ва таъминот занжири жараёнларидан олинган маълумотларни таҳлил қилиш орқали энергия ва ресурслар истеъмолини камайтириши, атроф-муҳитга заҳарли газларини чиқаришга йўл қўймаслик. Маҳсулотларни қайта ишлатиш ёки қайта ишлаб чиқариш учун уларнинг таркибий қисмларига қисмларга ажратис каби имкониятлар ҳам тақдим этади⁵.

Саноат 4.0 ни татбиқ этиш замонавий илм-фан ривожини талаб этади ҳамда корхоналарни юқори самарадорликка эришишига хизмат қилади. Саноат 4.0 дастурини жорий этиш корхоналарга қуйидаги афзалликларни беради:

Ишлаб чиқариш таннархини пасайтириш, юқори даражадаги ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш ва маҳсулот сифатини узлуксиз назорат қилиш;

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори, 17.02.2021 йилдаги ПҚ-4996-сон Сунъий Интеллект Технологияларини Жадал Жорий Этиш Учун Шарт-Шароитлар Яратиш Чора-Тадбирлари Тўғрисида

⁵ Industry 4.0 Technologies: What Is Your Potential for Environmental Management? <https://www.intechopen.com/chapters/70130>

Камроқ ишчи кучини ва инсон омилини талаб этган ҳолда кўпроқ даромад олиш;

Кучли рақобатбардошлик, бозор талаби ва ўзгаришига мослашувчанлиги;

Энергия сарфини тежамлилиги ва бошқа саноат турларидан камлиги;

Ишлаб чиқариш жараёнларни ва циклларини назорат қилиш қулайлиги.

Маҳсулотларни ишлаб чиқаришдан то истеъмолчигача бўлган ҳаёт айланиш даврини кузатиш имконияти.

Демак, Саноат 4.0 дастуридан фойдаланиш корхона учун жуда самарали бўлиб, бутун жараён рақамли технологиялар асосида юритилиши, мижозлар талабга мос маҳсулот турларини ишлаб чиқариш имкониятини кенглиги, маҳсулот сифатини назорат қилиш ва такомиллаштириш имкониятини юқорилиги муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг "Инновацион фаолият тўғрисида" ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик палатаси, 07/24/2020 йил, ЎРҚ-630 сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сонли ““Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони. 2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида//Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон-2030” Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони.

“FIRDAVS UL-IQBOL” ASARIDAGI BA’ZI ETNONIMLARNING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI

Xosiyat BAYMURATOVA,
UrDU O‘zbek tilshunosligi kafedrası o‘qituvchisi

Etnonim o‘z tahlillarida tilshunoslikdan tashqari tarix, etnografiya, geografiya, psixologiya, dinshunoslik va boshqa fanlarning ilmiy usullaridan ham foydalanadi.

Har qanday etnonimning o‘z ma’nosi bor. Ko‘pgina etnonimlar juda qadimiy so‘zlar bo‘lganidan xalqlar etnogenezini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega... Odatda xalqlar, shuningdek, qabilalar, yirik urug‘larning nomlari qadimiy bo‘ladi. Masalan, o‘zbek, qirg‘iz, qozoq kabi millat nomlari, qo‘ng‘irot, mitan, qangli, uyshun, qorluq, xalaj kabi urug‘qabila nomlari haqida bir qancha fikrlar bildirilgan, lekin bu etnonimlarning etimologiyalari uzil-kesil hal qilingan emasligini professor S.Qorayev ilmiy izohlab o‘tgan.

Etnonimlar xalq tarixi va tili uchun qimmatbaho material hisoblanadi¹. “Firdavs ul-iqbol”da dunyo yaralishidan boshlab to XX asrga qadar uchraydigan etnonimlar mavjud. Ma’lumki, etnonimlar tarix taqozosi bilan vujudga kelgan bo‘lib, ma’lumot-axborot tashish uchun xizmat qiladi. Etnonimlarni o‘rganish juda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Biron-bir hududda o‘tmishda qanday xalqlar yashaganligi, muayyan etnonim qaysi xalq, elat, qabilani bildirganligini bilish uchun ham etnonimlarni, ayniqsa, tarixiy asarlarda uchrovchi urug‘, qabila nomlarini tadqiq qilish ilmiy ahamiyatga egadir.

Insoniyat bir necha ming yillar davomida ayrim-ayrim holda urug‘ bo‘lib, keyinchalik esa hududiy-dialektal umumiylik hosil qilib, qabila-qabila bo‘lib yashagan. “Odam”, “inson”, “o‘zimizning kishilar” kabi ma’nolarni anglatgan ar (er), mann (men) tipidagi etnonimlar ana shu qadim davrlarda paydo bo‘lgan. Bir qancha etnonimlar “haqiqatan odam”, “rostakam inson” degan ma’nolarni bildiradi. Tatar, hazar, majar, avar, bulg‘or kabi xalq va qabila nomlari tarkibidagi ar (er), ir qo‘shimchasi eroniy tillardan birida «odam» degan ma’noni bildirgan va keyinchalik turkiy tillarga o‘tgan.[S.Qorayev] “Firdavs ul-iqbol”da qo‘llangan etnonimlarning ko‘pchiligi aslida (tarixan ham) xalq, el, urug‘ yoki nasab ma’nolarini bildiruvchi so‘zlar bo‘lgan. Asar tilida uchraydigan etnonimlarning ayrimlari laqablardan kelib

¹ Этноним. – М.: Наука, 1970.; Қораяев С. Этнонимика. Тошкент: Ўзбекистон, 1979. 10-11-б.

chiqqan. Munis va Ogahiyalar o'z va o'zlashma qatlamga mansub bir qator etnonimlarning ma'nolarini izohlagan. Bunday izohlar ko'p holda ilmiy jihatdan munozarali bo'lsa-da, nomlarni talqin etish va tushunishning bir ko'rinishi sifatida diqqatga molikdir. "Firdavs ul-iqbol"da o'z ifodasini topgan bunday nom va atamalarning ko'pchiligi lisoniy jihatdan tahlil qilinganda, ular turkiy, eroniy, mo'g'ul va arab tillariga mansub ekanligi ma'lum bo'ldi.

Asarda keltirilgan etnonimlar orasida tarkibida kishi ismlari, nasl-nasablari ham uchraydi: Alieli, Jamshidiy, Jo'chi eli, To'qtomish, Hasan eli, Xorazmiylar, Qaroahmad, chig'atoy, qaroxonli, shayx, Eshquli qo'ng'iro't kabilar: "...Va Berka Sulton chig'atoy elig'a chapovul urub, diyorig'a yondi"; **joy nomlaridan** kelib chiqqan etnonimlar ham bor: orolli, soyluk va boshqalar. O'zbek etnonimlarini semantik jihatdan bir necha guruhga bo'lish mumkin, chunonchi, biron **kasb-hunar** nomi bilan yuritiladigan etnonimlar: bolg'ali, bo'zachi, bakovul, tevachi, iyarchi (egarchi), qangli, qongli, qanqli, sayot (sayyod-ovchi), tulkichi, zargarlik, mirishkor, po'latchi va boshqalar. Tarkibida rang-tusni ifodalovchi so'zlar mavjud etnonimlar: ko'ko'zakli, olosha (soriq), Soriq, soruq, qaroxo'ja, qizilbosh, qizilboshiya, eski, Tarkibida sonlar mavjud etnonimlar: to'rtqaro, uch o'q, o'n to'rt urug', yuz, ming nayman, va boshqalar. "Andoqkim, uyg'ur, nayman, bir to'pa. Do'rmon, yuz va ming jamoasi uyg'urg'a qo'shildi".

Asarda qo'llangan urug'larning o'ziga xos etimologiyasi bor. Quyida ularning ayrimlariga to'xtalib o'tamiz va shu o'rinda aytib o'tish lozimki, quyidagi etnonimlar etimologiyasi haqida keltirilgan fikrlar turli manbalarga suyanib yozilgan, binobarin aksariyati bir to'xtamga kelingan variantlar emas.

Abdol urug'i Hindiston, Afg'oniston va xususan O'rta Osiyo xalqlari etnogenezida muhim rol o'ynagan qadimiy xalq-eftalit, ya'ni haytallarning avlodidir. Haytallar (eftalitlar) Suriya, Yunon manbalaridayoq abdel deb atalgan.

Tarixchi Bal'amiy (X asr) fikricha, haytal so'zi Buxoro tilida "pahlavon", "jasur odam" degan ma'noni bildiradi. "Abdoldin Muhammadqilich bahodir aqo-inilari bila, uyshundin Xo'roz qiyshiq o'g'lonlari bila jinohi istijol bila ilg'or qilib..."[FI:91].

Barlos – Temuriylar va boburiylar davrida, asosan, O'rta Osiyoning janubiy hududlarida, qisman Afg'oniston va Hindistonda yashagan, aksariyat chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullanib kelgan o'zbek qabilalaridan biri[IL1: 169]. O'zbekiston hududida, asosan, Qashqadaryo vohasida ko'chmanchi o'zbeklardan chig'atoy ulusiga qo'riqlash uchun yuborilgan 4 ta qabilalardan biri sifatida ham ma'lumotlar keltirilgan. Barlos so'zi Abulg'ozixonning fikricha "qo'mondon",

Alisher Navoiy asarlariga yozilgan “Badoye ul-lug‘at”ga ko‘ra “bahodir” degan ma‘noni bildiradi. “Aning ayyomi hukumatida Erumji barlos valadi Qochuli bahodir vafot topti”[FI:70].

Qipchoq – kelib chiqishi jihatidan turk-mo‘g‘ullarga mansub qabila. XI – XV asrlarda Uralbo‘yi va Volgabo‘yi dashtlarida va hozirgi Qozoqistonning markaziy va g‘arbiy qismlarida yashagan, keyinchalik boshqa hududlarga ham tarqalgan ko‘chmanchi turkiy xalq. O‘zbek xalqi etnik tarkibidagi asosiy urug‘-qabilalardan biri [O‘TIL5:297]. Qoraqalpoq qipchoqlari o‘n to‘rt urug‘ qoraqalpoq tarkibiga kiradi.

Qipchoqlar Yangibozor, Beshyop hududlarida va Amudaryo bo‘limining Chimboy, Ko‘ko‘zak, Nukus hududlarida yashagan.

1912 – 1913-yilgi ro‘yxatdan ma‘lum bo‘lishicha, Beshyopda 399, Ko‘ko‘zakda 196, Nukusda 153, Chimboyda 469, Yangibozorda 215, Navparda 68 xo‘jalik yashagan. Qoraqalpoq qipchoqlarining soni, Xiva Davlat arxivi ma‘lumotiga qaraganda, 2 mingga boradi.

Qipchoqlarning ko‘pgina qismi Qipchoqyof atrofiga, Kegeylining o‘ng qirg‘oqlariga joylashgan. Qipchoq qal‘a, Oqjoqish atroflarida ham qipchoq qabila urug‘larining yerlari bo‘lgan. Xiva Davlat hujjatlaridan ma‘lum bo‘lishicha, qipchoqlar 1020 xo‘jalikdan iborat bo‘lib, xonlikka 224 navkar, 672 qazuvchi berishga majbur bo‘lgan. XIX asrda qipchoqlarning Pirmuhammad, Beknafas, Sarim, Rajab, Oluchi, Xoniyor, Pahlavon Niyoz, Xolmuhammad, Qulmurod kabi biylari: Jonmuhammad, Hasanboy kabi harbiy boshliqlari bo‘lgan.

“...otini Qipchoq qo‘ydi. Qadim turk tilinda ichi bo‘sh yog‘ochni qipchoq derlar erkandur. Aning uchun ul o‘g‘lon yog‘och ichinda tug‘di teb, otin qipchoq qo‘ydilar. Bu vaqtda ham ichi bo‘sh yog‘ochni qipchoq deytururlar. Qora xalqning tili kelmasligidan qofinchim o‘qiy tururlar”².

“Firdavs ul-iqbol” asarida qipchoq etnonimi ham o‘zbek ham qoraqalpoq qipchoqlariga nisbatan qo‘llangan: Qangli, qipchoq bir to‘pa. Alarg‘a o‘n to‘rt urug‘ qo‘shulub, o‘n to‘rt urug‘ ot ko‘tardi.[FI:91, o‘zbek] Bu mazmun bilakim “tag‘omizdain bag‘oyat minnatdormizkim, biz xitoy-qipchoq ustig‘a ketganimizda kamoli muruvvat va do‘stlig‘din yurtimizg‘a chapovul buyurmaydurlar”

Ochamayli (Achamayli) – yuz urug‘ining bir bo‘lagi. Ho‘kiz yoki qo‘tosga uriladigan yoki bolalar minishi uchun mo‘ljallangan egar ochamay deyilgan. Demak, bu urug‘ning tamg‘asi egar shaklida bo‘lgan. Etnograf N.A.Aristov

² O.Jalilov. XIX – XX asr boshlaridagi qoraqalpoqlar tarixiga oid muhim hujjatlar. Toshkent: Fan nashriyoti. 1977.

ochamayli urug‘i och (ach) degan qadimgi qabila nomi bilan atalgan bo‘lsa kerak, deb taxmin qiladi. Ochamoyli qabilasi ba‘zi manbalarda oshamoyli deb ham yuritiladi. “Firdavs ul-iqbol”da ochamoyli bo‘lib ishlatilgan. Ochamoyli asli qoraqalpoq qo‘ng‘irotishulluk bo‘limi tarkibidagi qabila. Ushbu qabila 13 urug‘dan tashkil topgan. XIX asrning o‘rtalarida ochamoyli qabilasi 790ga yaqin xo‘jalikdan iborat bo‘lib, xonlikka har yili 260dan ko‘p qazuvchi berish majburiyatini bajarib kelgan.³

Asarda ham shunday o‘rinlarda qo‘llangan: “Ul kun aholii Orolg‘a raabu haros istiloi tamom topib, **ochomoyli** va **ko‘ko‘zaklikim**, Qo‘ngrotning muazzam qaboilidindur, ul ikki uruqning ba‘zi akobiri suddai xilofat mulozimlarig‘a yashirin kishi yubordilar.” [364-bet]

Tobin (qazoq) – mo‘g‘ulcha so‘z bo‘lib, “ellik” demakdir. Umuman turkmo‘g‘ul qabila va urug‘larida raqam (son) bilan ataladigan nomlar uchraydi. Masalan, yuz, ming, do‘rmon (do‘rbo‘n – mo‘g‘ulcha do‘rt – “to‘rt”) va hokazo.

“Shavvol avoxiri(1223-yil25-shavvol/ 1808-yil 14-dekabr)da ul qal’adin chiqib, qazoq tavoifidin tobin elining savdogari bila kelur erdi”[FI:275]. Asarda keltirilgan mazkur parchadan ham tarixiy manbalarda keltirilgan quyidagi ma’lumotlarni ham keltirib o‘tish lozim. Tobin urug‘idan bo‘lgan qozoqlar XIX asrda Sirdaryo bilan Ustyurt yaylovidan Tobol daryosi va Orenburg dashtlarigacha bo‘lgan hududda yashaganlar. Tobinlar, shuningdek, o‘zbeklar, boshqirdlar va boshqa turkiy xalqlar tarkibida ham uchrovchi qabila va urug‘lardandir. kichik yuz qozoqlari yetti urug‘ qabilasi tarkibidagi urug‘ bo‘lib, XIX asr o‘rtalarida Xorazmda xonali to‘ra tomonidan boshqarilgan. Ularning Irisboy yasovul, Eshniyoz, Sori kabi biylari va Ollosh, Jonibek kabi bahodirlari bo‘lgan.

Mang‘it (manqit) – o‘zbek va qoraqalpoq qabilasining nomi. Oris o‘n to‘rt urug‘ tarkibiga kirgan qabila. U qabilaga to‘rt guruhga bo‘lingan 19 urug‘ kiradi;

- a) Qoratorov urug‘lari: qora mang‘it, qora siraq, oq mang‘it, moliki, ko‘sar, kilkali (xilxali);
- b) Soritov urug‘lari: orshon, jonliq, to‘q mang‘it, ersori, toza jolliq, shuyit, jomonsho, eseba, tamg‘ali, tong mo‘yin, temir xo‘ja;
- c) Bo‘zrov, oldin urug‘larning katta birlashmasi hisoblangan, hozirgi vaqtda bir urug‘ nomiga mansub bir qancha xo‘jalik mavjud;
- d) Jetimtov, eshbuga tarkibidagi urug‘ bir qishloqda qolgan.

³ O. Jalilov. XIX – XX asr boshlaridagi qoraqalpoqlar tarixiga oid muhim hujjatlar. Toshkent: Fan nashriyoti. 1977.

Mang'it qabilasining umumiy soni 11791 kishi hisoblangan. 70 foizi Kegaylida yashagan.

1928-yillardayoq Qozog'istonni o'rganish Jamiyati ekspeditsiyasining ko'rsatishicha, ko'p sonli mang'it urug'lari uch bo'limga: oq mang'it, qora mang'it, to'q mang'itga bo'lingan. Buxoro xonligidagi o'zbek mang'itlari ham uch bo'limga: oq mang'it, qora mang'it, to'q mang'itga bo'lingan. Fida o'zbek mang'itlari qoraqalpoq mang'itlariga nisbatan ko'proq qo'llangan. "Qochib qutulg'onlarg'a xon Eshmuhammad biyning say'i bila Yangiariqni marhamat etib, muvoidi xusravona bila diljuliq ko'rguzdi"[FI:100].

Xiva Davlat arxivi ma'lumotlaridan aniqlanishicha, mang'it qabilasi uch tebadan: oq mang'it – julut onja 75 otli, 375 xo'jalik 5 biy; Uchtoy – 59 otli, 295 xo'jalik, 2 biy; qora mang'it – 88 otli, 440 xo'jalik, 4 biylikdan iborat bo'lgan. XIX asrning II yarmi – XX asrning boshlarida mang'itlarning Xudoynazar va Sohib Nazar, Yusuf, Do'stmuhammad, Usmon, Davlat kabibiylari; To'lobbergan kabi yuzboshilari bo'lgan.

Qiyot – o'g'uzlar tarkibiga kirgan qadimiy qabilalardan birining nomi. Abulg'azi Bahodirxon fikricha, mo'g'ulcha "tog'dan oqqan sel" ma'nosidagi qiyon so'zining ko'pligidir. Qadimgi turkiy manbalar hamda eski turkiy manbalarda -t, -at, -ot affikslari orqali ko'plik hosil qilingani ko'pgina tarixiy leksemalar orqali ma'lum. Bu fikrni V.V.Radlov ham isbotlaydi. Bundan chiqadiki, qiyonni (qiyonli) urug'ining etimologiyasi ham o'sha mo'g'ulcha qiyon so'zi bilan ma'nodosh, deya aytish mumkin. Mazkur urug' nomi asarda ham qiyot (o'zbek), ham qiyot (qoraqalpoq), ham qiyot qo'ngrot urug'lari sifatida qo'llangan.

Misol: "...Salloq sardor rufaqosi bila Qo'ngrotni poymoli turtkoz qilib, ...qo'ngrot va o'zga ellardinkim, aning bila muxolifat amrida muttafiq bo'lib erdilar, ikki yuz kishi yig'nab, qiyot mufsidlaridin Suyunbiyning oqosi Qurbonbekni sarkarda qilib, qaroqalpoq eylotin chopturmoqg'a namzod qildi". (344-bet).

Qiyot qabilasi Oris qo'ng'irotni Shulluk bo'limi tarkibidagi qabila. Uchtang'ali, taroqli va bolg'ali urug'larining ba'zan qiyot qabila tarkibiga kirib qolganini uchratamiz.

Arxiv ma'lumotlaridan ma'lum bo'lishicha, qiyotlilar 443 xo'jalikdan iborat bo'lib, xonlikka 88 navkar, 262,5 qazuvchi berishga majbur bo'lgan. Taxminan XIX asr o'rtalarida xonlikka yiliga 442,5 tilla soliq to'langan.

Qiyotlarning Sodiq, Sayid, G'ozni, Qodirbergan biy, Abdullo, Jumaniy, Hasan kabi harbiy boshliqlari bo'lgan.

Bayot – "Bayotning ma'nosi davlatli temak bo'lur"

Sort – urug‘ nomi. Sart – oktabr revolyutsiyasigacha urug‘larga bo‘linishni yo‘qotgan bir qism o‘troq o‘zbeklar sart deb atalgan. Yevropaliklar Oktabr revolyutsiyasigacha hozirgi O‘zbekiston hududidagi mahalliy aholi vakillarini sartlar deb atashgan. Rus sayyohi Danilevskiy yozadi: “Sartlar xonlikda yashovchilarning o‘zagini tashkil etuvchi va o‘troqlikda ustunlikni tashkil etgan qabila. Osiyoliklar xivaliklarning hammasini sartlar deb atashadi. Ular shaharda yaxshi hayot kechiradilar, dehqonchilik hamda savdo ishlari bilan shug‘ullanadilar. Xon bilan qushbegini hisoblamaganda hukumat xodimlari sartlardan. Hamma vazifa – izzat-hurmat, shahar va xon mol-mulkini boshqarish ham shularga topshirilgan. Xonlikda sartlar XIX asr o‘rtalarida 20 ming xo‘jalikni tashkil etgan”.

Misol: Amoratpanoh va ayolatdastgoh Boltaniyoz oqo va Muhammadamin oqo va Ko‘chak arbob va Muhammad arbobnikim, **sort jamoasi** (Xorazmning asl mahalliy o‘g‘uz xalqi)ning marjai ilayh (murojaatgoh, odamlar o‘z masalalari bilan yordamga boradigan joy, kishilar)i erdilar.. (170-bet).

Naymon xalqi – bu yerda nayman qabilasiga mansub urug‘. “... Va kuntug‘ar bila qibla oralig‘in uyg‘ur va naymon sipohig‘a berib, Karimberdi otoliq va O‘rozali inoqning uhdasida qildi. Va qibla bila kunbotar mobaynin nukuz-manqit lashkarig‘a tavsif qildi”.

Qo‘sh tamg‘ali – qoraqalpoq qabilasining nomi, yana shu nomda ataladigan urug‘ ham bo‘lgan. U oris qo‘ng‘irot qabila-urug‘ segiz tamg‘ali shullik bo‘limi tarkibiga kirgan. Qo‘sh tamg‘ali qabilasi yetti urug‘dan tashkil topgan. Ular Amudaryoning o‘ng qismida yashagan.

Xo‘ja eli (Xo‘jayli) – Munis va Ogahiyning yozishicha, Abulg‘ozixon (1643 – 1663) davrida o‘zbeklar to‘rt tepa, o‘n to‘rt urug‘dan iborat deb hisoblangan.

Xo‘jayli qo‘rg‘oni aholi yashaydigan punktlarning markazlaridan. U karvon yo‘lida joylashgani uchun Shimoliy Xorazmda muhim iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan.

Yuqorida etnonimlar haqida, uzoq tarixiy davrni o‘z ichiga olgan “Firdavs ul-iqbol” asarida uchrovchi etnonimlar etimologiyasi, ba’zi urug‘-qabilalar geografiyasi hamda ayrim ma’nosi haqida qisqacha to‘xtalib o‘tish orqali har qanday etimologiya, xususan, aksari qadimiy so‘zlar bo‘lgan etnonimlar etimologiyasi murakkabdir. Kundan kunga unutilib borayotgan urug‘-aymoq nomlarini to‘plash, yig‘ish, ilmiy tahlilga tortish onomastikaning muhim tarmoqlaridan bo‘lgan etnonimika oldida turgan vazifalardandir.

“Firdavs ul-iqbol”da uchraydigan etnonimlar lug‘aviy tarkibiga ko‘ra ikki xil:

1. Yakka holda uchraydigan etnonimlar: mang‘it, qatag‘an, Chiychut,

qiyot, turk, uyg‘ur, o‘zbek, qozoq.

2. Tarkibida izohli so‘zlar bo‘lgan etnonimlar. Bunda etnonim urug‘, el, xalq so‘zlari bilan birgalikda keladi: ildurkin urug‘i, yasut urug‘i, budat urug‘i, ungut eli, qarluq eli, uyg‘ur eli, qiniqli eli, tatar xalqi, tibet xalqi, jaloyir xalqi kabi. “Firdavs ul-iqbol”da ishlatilgan etnonimlarning ko‘pchiligi aslida (tarixan ham) xalq, el, urug‘ yoki nasab ma‘nolarini bildiruvchi so‘zlar bo‘lgan. “Firdavs ul-iqbol” tilida uchraydigan etnonimlarning ayrimlari laqablardan kelib chiqqan. Munis va Ogahiylar o‘z va o‘zlashma qatlamga mansub bir qator etnonimlarning ma‘nolarini izohlagan. Bunday izohlar ko‘p holda ilmiy jihatdan munozarali bo‘lsa-da, nomlarni talqin etish va tushunishning bir ko‘rinishi sifatida diqqatga molikdir. “Firdavs ul-iqbol”da o‘z ifodasini topgan bunday nom va atamalarning ko‘pchiligi mo‘g‘ul tiliga mansub.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. 2-жилд. – Тошкент: Фан, 1983.
2. Мунис ва Огаҳий “Фирдавс ул-иқбол”. – Т.: Янги аср авлоди, 2010. 520 б.
3. Қораев С. Этнонимика.Т., Ўзбекистон, 1979. 23 б.
4. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. Биринчи жилд. – Тошкент: Университет, 2000.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Учинчи жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати.1-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2007.;
7. Ўразбоев А.Д. Огаҳийнинг тарихий асарлари лексикаси. Филол. фанлари д-ри дисс ... – Тошкент, 2018. 248 б.
8. Ёқубов Ш. Навоий асарлари ономастикаси: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент, 1994. – 23 б

APPEARANCE OF ATOPIC DERMATITIS IN THE ORAL MUCOUS MEMBRANE AND LIPS IN PRE- SCHOOL CHILDREN

Murtazaev S.S., Eshkulova Sh.B.

Tashkent State Dental Institute

eshkulovashaxzoda@gmail.com

Among allergic diseases in children, atopic dermatitis undoubtedly occupies one of the highest places. Atopic dermatitis is a disease that occurs equally in both sexes and in different age groups all over the world. According to various authors, the disease is widespread. [A. Baranov, 2011; Balabolkin, 2012; Lysikova, 1999]. Atopic dermatitis is often seen in the form of atopic cheilitis in dental practice. [Zykeeva, 2018] Currently, the etiopathogenesis and clinic of atopic dermatitis are well-studied, so it is possible to carry out diagnostic, etiotropic and pathogenetic treatment in children.

The purpose of the study. Appearance of atopic dermatitis in the oral mucous membrane and lips in pre-school children.

Material and methods. For the research, 20 patients under the age of 6 diagnosed with atopic dermatitis at the Republican Center for Allergology and Clinical Immunology were examined and anamnesis was collected. The examined patients were divided into 2 groups by gender: 9 girls (45%) and 11 boys (55%). Questionnaire and statistical processing methods were used in the study. Parents and caregivers of patients were informed about this study.

Results and discussion. 20 patients participating in the study were diagnosed with L20 atopic dermatitis according to MKB. The following symptoms of atopic dermatitis were observed on the face of the patients who applied: urticaria-15 (75%), nodule-3 (15%), erythematous-squamous rash-3 (15%), cracks in the corner of the mouth-2 (10%), tongue dryness-13(65%), tongue swelling-2(10%), lip skin transfer-1(5%), itching-4(20%), mucous membrane soreness-4(20%) hyperemia-5(25%) papule around the lip-2(10%), itching-3(15%).

According to the results of the preliminary study, the frequency of occurrence of signs by gender was boys (55.5%) and girls (45.5%). It was found that these symptoms are 1.21 ± 0.2 times more common in boys than in girls.

Summary. Preschool children all have symptoms of atopic dermatitis on the face. The frequency of occurrence of symptoms took the lead in boys, and this indicator was 1.21 times more than in girls. According to the latest results of the study, it is necessary

for a dentist and an allergist to carry out the necessary therapeutic treatment to eliminate these symptoms.

Literature:

1. A. A. Baranov- Allergology and immunology: clinical recommendations for pediatricians / A.A. Baranov [and others]. – M.: Union of Pediatricians of Russia. rev. and additional, 2011.
2. I.I. Balabolkin- Current problems of childhood allergology at the present stage-2012.
3. I.V. Lysikova- Prevalence of allergic diseases in children according to the results of multicenter studies in within the framework of the international program ISAAC: 1999.
4. Zykeeva S.K., Bilisbaeva M.O. Diseases of the tongue and lips in children and adolescents //Vestnik-2018.

PENNISSETUM GLAUKUM (L.) R.Br. NAVLARINING XORAZM TUPROQ – IQLIM SHAROITIDA BIOLOGIK XUSUSIYATLARI

D.R.Annamuratova, b.f.n., dotsent, Urganch davlat universiteti, Urganch
Bekchanova M.K., b.f.f.d, kafedra dotsenti, Urganch davlat universiteti, Urganch
Sh.R.Qodirova, magistrant, Urganch davlat universiteti, Urganch

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xorazm tuproq-iqlim sharoitida Pennisetum Glaukum (L.) R.Br. turli nav namunalarning rivojlanish va o'sish jarayonlari davrlari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. maysa, ro'vaklash, gullash, pishish, genotip, ertapishar, o'rtapishar, introduksiya.

Аннотация. В данной статье представлена информация о периодах развития и процессов роста образцы разных сортов Pennisetum Glaukum (L.) R.Br. в почвенно-климатических условиях Хорезма.

Ключевые слова. проросток, цветение, созревание, генотип, раннеспелая, среднеспелая.

Abstract. This article gives information on the periods of development and growth processes of different cultivars Pennisetum Glaucum (L.) R.Br. in Khorezm soil and climate conditions.

Key words. lawn, budding, flowering, ripening, genotype, early ripening, mid-ripening.

O'simliklarning turlari va navlari o'zaro irsiy xususiyatlari, vegetatsiyasining davomiyligi, morfofiziologik xususiyatlari va chidamliligi bo'yicha farqlanganligi bois, ularning biologik potentsialidan unumli foydalanish maqsadida optimal agrotexnika qo'llaniladi [2].

Afrika qo'nog'i o'simligining o'sishi va rivojlanishini ontogenezi davomida o'rganish ularni muayyan tuproq-iqlim sharoitlarida yetishtirishda muhim ahamiyatga ega. O'sish va rivojlanish murakkab fiziologik, biokimyoviy jarayonlarning mahsuli hisoblanadi. Ushbu jarayonlar bir-biri bilan uzluksiz bog'langan. O'sishsiz rivojlanish bo'lmaganidek, rivojlanishsiz o'sish ham bo'lmaydi [3].

Organizmning o'sishi o'z navbatida uning rivojlanishiga olib keladi. Masalan, o'simlik bo'yining ortib borishi o'z navbatida uning rivojlanishiga olib keladi. Natijada o'simlikda poya, barg va genetik organlar shakllanadi. Bu rivojlanishning

mahsulidir. O'simliklar o'sishi va rivojlanish jarayonida ularning biologik xususiyatlariga bog'liq bo'lgan holatda turli fazalarni bosib o'tadi.

Afrika qo'nog'i nav va liniyalarida rivojlanish va o'sish jarayonlari quyidagi davrlarga ajratildi: maysa, ro'vaklash, gullash va pishish. Maysalash fazasi o'simlik urug'ining o'sib chiqishi bilan bog'liq. Urug'ning unib chiqishi ko'plab omillarga, uning sifatiga, tuproq unumdorliga, uning tarkibidagi suv miqdorga ayniqsa, sho'rlanish darajasiga bog'liq [4,5].

Afrika qo'nog'ining o'rganilgan Xashaki-1 navida maysalash fazasi nisbatan erta boshlandi. Maysalash fazasi Xashaki-1 navida 5-kundan keyin boshlandi. Bu Xashaki-1 nav urug'ining unuvchanligi nisbatan jadal ketganligini anglatadi. Afrika qo'nog'ining L-3 liniyasida maysalash fazasi vegetatsiyasining oltinchi kunda boshlanganligi qayd etildi. Ro'vaklash fazasi Xashaki-1 navida vegetatsiyasining 52-kunda qayd etilgan bo'lsa, L-3 liniyasida 57-kunda qayd etildi. Gullash fazasi Xashaki-1 navida vegetatsiya davrining 57-kunda, L-3 liniyasida 65-kunda qayd etildi. Pishish davri Afrika qo'nog'ining Xashaki-1 navida 98-kunni tashkil etgan bo'lsa L-3 liniyasida 107-kunni tashkil etdi. Ushbu ma'lumotlarga asosanib Afrika qo'nog'ining Xashaki-1 navi ertapishar L-3 liniyasi o'rtapishar deb topildi. Bu ma'lumotlar O.X.Yunusovning ilmiy tadqiqotlarida xam tasdiqlagan [5].

Afrika qo'nog'i yurtimizga introduksiya qilingan yangi o'simlik turlaridan hisoblanadi. Ushbu ma'lumotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, vegetatsiya davrining dastlabki etaplarida Afrika qo'nog'i sekin rivojlanadi. Bu o'simliklarning tashqi muhitga moslashish mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Unib chiqishdan keyingi (1-2 barg hosil bo'lganida) Afrika qo'nog'ining bo'yi Xashaki-1 navida 7,85 sm ni tashkil etgan bo'lsa L-3 liniyasida 6,95 sm ni tashkil etdi. Ushbu ma'lumotlarni o'zaro taqqoslar ekanmiz vegetatsiyaning dastlabki davrida genotiplar o'rtasida farq haqiqiy bo'lmadi. Buni jadvaldagi statistik ma'lumotlar ham ko'rsatmoqda. Aynan shunday natija barg ko'rsatkichlar bo'yicha ham qayd etildi. Barg uzunligi Xashaki-1 navida 6,48 sm ni tashkil etgan bo'lsa L-3 liniyasida 5,38 sm teng bo'ldi. Ushbu ma'lumotlardan vegetatsiyaning davtlabki davrida genotiplar o'rtasida farq yo'qligini ko'rish mumkin.

Afrika qo'nog'i genotiplarida 3-5 barg hosil bo'lganida ular o'rtasida farq qayd etilmadi. Ushbu davrda Xashaki-1 navining bo'yi 19,53 sm ni tashkil etgan bo'lsa L-3 liniyasida 19,35 sm teng bo'ldi. Ushbu ma'lumotlarni taqqoslaganda ular o'rtasida farq yo'qligini ko'rish mumkin. Ushbu davrda barg uzunligi Xashaki-1 da 10,12 sm ni tashkil etgan bo'lsa, L-3 da 13,10 sm teng bo'ldi. L-3 da barg o'sishi Xashaki-1 nisbatan jadal o'sdi. Naychalash va gullash fazasiga bo'lgan davrda

genotiplar o'rtasida keskin farq kuzatilmadi. Naychalash fazasining boshlanishida Xashaki-1 navining bo'yi 48,15 sm ga teng bo'lgan bo'lsa L-3 liniyasida 46,1 sm teng bo'ldi. Mazkur fazada genotiplar o'rtasidagi farq qayd etilmadi [1].

Gullash fazasining boshlanishida Afrika qo'nog'i navlari jadal o'sdi. Buni jadvaldagi ma'lumotlardan ham ko'rish mumkin. Xashaki-1 navining bo'yi 144,6 sm teng bo'lgan bo'lsa, L-3 liniyasida ushbu ko'rsatkich 142,1 sm teng bo'ldi. Ushbu fazada o'simlikning vegetativ massasi ortdi. Xashaki-1 navida bitta o'simlikning massasi 168,3 g ni tashkil etgan bo'lsa, L-3 liniyasida 198,1 g ga teng bo'ldi. Gullash fazasiga kelib o'simlik shakllangan barg soni Xashaki-1 navida va L-3 liniyasida 8 tani tashkil etdi. Barg uzunligi Xashaki-1 navida 57,11 sm teng bo'lgan bo'lsa L-3 da 49,1 sm tashkil etdi [1].

Umuman olganda, Afrika qo'nog'i genotiplari vegetatsiya davrining boshida sekin rivojlandi. Naychalash fazasining boshida va gullash fazasida o'simlik jadal rivojlanib o'zining maksimal ko'rsatkichini qayd etdi. Ushbu davrga kelib o'simliklarda o'rtacha 8 ta barg shakllandi, o'simlik massasi 168-198 g ni tashkil etdi [1].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. D.R.Annamuratova, Sh.R.Qodirova. Xorazm tuproq – iqlim sharoitida pennisetum glaukum (l.) r.br. turli nav namunalarining bioekologik xususiyatlari. Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. 2024-3/1. Xiva. 2024 y.

2. Давлетмуратова В.Б. Онтогенетические особенности гало-аккумулятивной адаптации растений в условиях Каракалпакстана: Автореф. дис. канд. биол. наук. Ташкент, 2002-С. 16–22.

3. Сафаров А.К. Рост, развитие и продуктивность Африканского проса в различных почвенно-климатических условиях // Сельскохозяйственное, лесное хозяйство, рыбное хозяйство. Москва. 2016.-С. 25-29.

4. Методика проведения испытаний на отличимость, однородность и стабильность. Просо Африканское (Pennisetum glaucum (L)R.Br). селекционных достижений. М.: МСХРФ. 2017. №5, -С-368-373.

5. Yunusov O.X. Jo'xori (*sorghum vulgare* (pers.)) va afrika qo'nog'i (*pennisetum glaukum* (l.) r.br) turli nav namunalarining sho'rlangan tuproq sharoitidagi fiziologik va biokimyoviy xususiyatlari. b.f.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. Buxoro. 2021.

XX asr Andijon adabiy muhiti haqida ayrim mulohazalar

Saloxiddinova Nigoraxon Inomjonovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent v.b.

“UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDOGOGY” NOTM. Andijon

Annotatsiya. Maqolada XX asr Andijon adabiy muhiti va unda ijod qilgan ayrim shoirlar haqida umumiy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar. O'zbek adabiyoti tarixi, Andijon adabiy muhiti, Muhammadzokir Habibiy, Muhammadxon mahdum Mahjuriy, Avliyoxon mahdum, xayrabodlik Abdulahad Anisiy, bo'taqoralik Abduvahob Sayfiy, andijonlik Imomiddin Ulfat, Abdulhamid Hurrām, Solijon qori Vose'jonov, Abdulfattoh mahdum Huzuriy

O'zbek adabiyoti tarixi taraqqiyotida har bir davrning, har bir adabiy muhitning o'z o'rnini bor. Turli davrlarda yetishib chiqqan ijodkor so'z san'ati taraqqiyotini takomillashtiradi, uni rivojlantiradi. Davr va shaxs muammolarini turli rakurslarda ifoda etadi. Bir xil qarashga, bir ijodiy oqimga mansub ijodkorlar guruhi adabiy muhitni yuzaga keltiradi. O'zaro ijodiy aloqalar tufayli adabiy muhitning, qolaversa, badiiy ijodning miqyosi kengayadi. Shu o'rinda prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning Andijonga tashrifi chog'ida aytilgan “Har bir hududga borganda o'sha yerning tarixini o'rganish va tiklashga e'tibor qaratmoqdamiz. Bobur Mirzo xalqimizning buyuk farzandi. Adabiyot, ilm, ma'rifat nuqtayi nazaridan u hamon yashayapti. Bu maskanni yanada obod qilib, tarbiya o'chog'iga aylantirish zarur. O'zligimizni anglab, buyuk tariximizni yoshlarga tushuntirsak, ilm-ma'rifatni rivojlantirsak, hech qachon kam bo'lmaymiz”¹ – degan fikrlari ham Andijon adabiy muhitini yanada izchil o'rganish masalasini qo'yadi. Andijon adabiy muhiti yoki andijonlik ijodkorlar haqida gap ketganda Zahiriddin Muhammad Bobur, mavlono Yusuf, mavlono Safoiy, Nodirabegim, Samarbonu, Cho'lpon, Komil Yashin, Habibiy, Hayratiy, Oraziy, Vosit Sa'dulla, Hoshimjon Razzoqov,

¹ Shavkat Mirziyoyev Andijondagi «Bog'i Bobur» istirohat bog'ida bo'ldi.

<https://kun.uz/uz/news/2017/06/02/savkat-mirziyev-andijondagi-bogi-bobur-istiroat-bogida-buldi>

Ulfat, Saida Zunnunova, Tursunoy Sodiqova, Qamchibek Kenja, Olimjon Xoldor, Minhojiddin Mirzo, Muhammad Yusuf kabi el ardoqlagan shoirlar xayolimizga keladi. Ko'rinadiki, Andijon xalqi ham qadimdan shoirlar, yozuvchilar, adabiyotshunos, tilshunos olimlar, madaniy merosga va nodir qo'lyozmalarga boy yurt hisoblanadi. Lekin tarix zarvaraqlariga razm solinganda ba'zi manbalarda qalamga olingan, lekin ijodi hali monografik planda o'rganilmagan shoirlar nomi ham uchraydi. Nafaqat o'rta asrlar, balki, XX asrda yashab ijod etgan qalamkashlar nomi ham unut bo'lganday. Jumladan, XIX asr oxiri va XX asrda yashab ijod etgan Andijon adabiy muhiti shoirlari va yozuvchilari haqida amalga oshirilgan ilmiy va badiiy-publitsistik ishlar kam sonni tashkil qiladi. Shunday bo'lsada bu davr haqida qimmatli ma'lumotlarni beruvchi asarlarning yaratilishi Po'lotjon Domulla Qayyumov, Nabijon Qobulov, Ahmadrafiq Qambarov, Maqsudxon hoji Is'hoq Mahjuriy o'g'li, Usmonjon Shukurovning nomlari bilan bog'liqligi kuzatiladi.

Chunonchi, "20-yillar boshlarida Andijonda qo'qonqishloqlik Muhammadzokir Habibiy, Muhammadxon mahdum Mahjuriy, Avliyoxon mahdum, xayrabodlik Abdulahad Anisiy, bo'taqoralik Abduvahob Sayfiy, andijonlik Imomiddin Ulfat, Abdulhamid Hurrām, Solijon qori Vose'jonov, Abdulfattoh mahdum Huzuriy singari qalamkashlar va adabiyot muhlislari davrasi asosida o'ziga xos adabiy gurung vujudga kelgan"², – deb yozadi Ahmadrafiq Qambarov "Navodir ul-vaqoe" risolasida. Andijondagi adabiy gurungga bevosita Habibiy boshchilik qilar, nafaqat she'riyat, balki askiya, hazil-mutoyiba ham bu gurungdan joy olgandi. A. Qambarovning "*Navodir ul-vaqoye*" yoxud zamonamiz fozillari hayotidan lavhalar kitobining yaratilishi ham yozuvchining yoshlikdan otasining maslahatiga ko'ra Habibiy, Mahjuriy, Anisiy, Sayfiy, Ulfat, Hurrām kabi zamona ilg'or kishilarining davra suhbatlarida ishtirok etadi. U yerda badiiy adabiyotning, she'riyatning, san'atning nozik ma'no qirralarini o'rgandi. Shuning uchun ushbu asarning debocha qismida "Ozmi-ko'pmi, harqalay, qirq yilga yaqin vaqt davomida Andijonning bir guruh komil va fozil odamlari bilan do'st bo'lish, birga ulfatchilik qilish baxtiga muyassar bo'ldim. Ular Zokirjon Habibiy, Muhammadxon Mahjuriy, Abduvahob Sayfiy, Abdulahad Anisiy, Abdulhamid Hurrām, Imodiddin Ulfat, Solijon Vose'jonov, Qosimjon Oxunov, Axmadbek Xomidov, So'fibek Najmiddinov, Majidxon Tursunov, Amonulloxon Valixonov – Boqir, G'anijon Abdullayev, Fattohxon Mamadaliyev singari har biri o'ziga xos olam bo'lgan betakror siymolardir"³ – deb yozadi. Tarixchi A.Rafiqov yuqorida nomlari

² Qambarov A. Navodir ul-vaqoye. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B. 173.

³ Qambarov. A. Navodir ul-vaqoye. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B. 3.

keltirilgan kishilarning har biri yashash sharoiti, kasbi-kori, fe'l-xususiyati bilan bir-biridan farqlansada, ularni birlashtirib turuvchi yuksak insoniy fazilatlarini, hayotni sevish, undan zavqlanish, insonlarga yaxshilik ulashish kabi olijanob hislatlarini ham e'tirof etib o'tadi.

Andijon adabiy muhiti haqida yana bir qimmatli ma'lumotlar beruvchi manba bu Usmonjon Shukurovning "G'afur G'ulom Andijonda (Xotiralar, she'rlar, maktublar, marsiyalar) to'plamidir. Ushbu to'plam G'afur G'ulom adabiy faoliyatining Andijon adabiy muhiti bilan bog'liqligini ko'rsatish barobarida, XX asr Andijon zaminida faoliyat ko'rsatgan Qori Zokir va Habibiylar atrofida Sayfiy (Abduvahob Otajonov), Mahjuriy (Muhammadxon mahsum Is'hoqov), Anisiy (Abdulahad Azizov), Ulfat (Imodiddin Qosimov), Hurram (Abdulhamid Abdurazzoqov), Boqir (Amonulloxon Valixonov) kabi zamonasining ilg'or kishilari⁴ haqida asosli ma'lumotlar beriladi.

⁴ Shukurov U. G'afur G'ulom Andijonda (Xotiralar, she'rlar, maktublar, marsiyalar). – Andijon: "Hayot" nashriyoti, 2003. – B.3.

HUDUDLARNI IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA XUDUD SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Kamilov Mirzoxid Zafarjanovich

BTOM tiglovchisi

Hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, istiqbolli yo‘nalishlarni ishlab chiqish va asoslash, aholi turmush farovonligi, o‘rtacha ish haqi va daromadlar darajasini oshirish hamda hududiy va tarmoq dasturlarini ishlab chiqishda tuman (shahar) lardagi mavjud tabiiy-iqtisodiy salohiyatning o‘rni muhim. Ayniqsa, bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblangan hudud iqtisodiyotini sanoatlashtirishda tabiiy-iqtisodiy salohiyatning ajralmas qismi bo‘lgan mineral xomashyo resurslari muhim ahamiyat kasb etadi va bu amalda ham o‘z tasdig‘ini topmoqda.

Salohiyat tushunchasi lotincha “potentia” so‘zidan olingan bo‘lib, kuch, imkoniyat degan ma‘noni bildiradi.

Hudud salohiyati u yerda mavjud bo‘lgan barcha majmuaviy resurslardan samarali foydalanish orqali aholi ehtiyoji uchun zarur bo‘lgan ne‘matlarni ishlab chiqarish bilan belgilanadi. Hudud salohiyati tushunchasi shuning bilan birga, hududning tarkibiy elementlarini yuzaga keltiruvchi salohiyatlar tizimidan iborat.

Tuman (shahar) salohiyatiga turli ta‘riflar mavjud bo‘lib, shulardan ayrimlarini keltirib o‘tamiz.

Iqtisodiy salohiyat - hududning resurslari, manbalari, mablag‘lari va zaxiralari, shuningdek, aniq maqsadlarga erishish uchun ularni hozirgi yoki kelgusi davrda iqtisodiy jarayonga jalb qilish mexanizmlaridir (usullari va shakllari)

Geosiyosiy salohiyat - geografik joylashuv, ijtimoiy-siyosiy sharoitlar va rivojlanish omillari bilan belgilanadi.

Tabiiy salohiyat - (mineral, suv, ep, hayvonot, o‘simlik va boshqa resurslar) insonni o‘rab turgan va ularning hayotiy faoliyatini ta‘minlash uchun foydalaniladigan tabiiy sharoitlar. Ular jamiyatning ehtiyojlarini qondirish uchun moddiy va nomoddiy ishlab chiqarishga bevosita jalb qilingan tabiat kuchlaridir. Bozor sharoitida ular qiymat shakliga ega bo‘lib, hududlar

byudjetiga tushumlarni ta'minlaydi, hudud aholisi farovonligini oshirishning moddiy asosini tashkil etadi.

Ishlab chiqarish salohiyati - hududning moddiy-texnik bazasi, ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohalaridagi kapitallari (mablag'lar)dir.

Demografik (mehnat) salohiyat - aholi soni, uning jinsiy va yosh jihatidan tuzilishi, aholining faol qismini, mehnat resurslarini ishlab chiqarishga jalb qilish imkoniyati bilan tavsiflanadi.

Ijtimoiy salohiyat - sog'liqni saqlash, uy-joy kommunal xizmatlari, savdosotiq, umumiy ovqatlanish kabi sohalardagi imkoniyatlar bilan belgilanadi.

Ma'naviy salohiyat - jamiyatning tarixiy tajribasi va an'analari, ilmfan, madaniyat va ta'limning holati bilan belgilanadi.

Boshqaruv salohiyati - kadrlar darajasi, boshqaruv usullari va boshqalarda ifodalanadi.

Moliyaviy salohiyat - hududning moliyaviy resurslari va ularni jalb qilish imkoniyatlaridir.

Hudud salohiyati turlari, ularni hisoblash ko'rsatkichlari bo'yicha turlicha qarashlar shakllangan. Tuman (shahar) salohiyatini turlarga ajratishda ijtimoiy-iqtisodiy sohalarning barcha jabhalarini qamrab olish maqsadga muvofiq. Salohiyat turlari va ko'rsatkichlarini shakllantirishda umumiy ko'rsatkichga chiqish tamoyili acoc qilib olindi.

Tuman (shahar) tabiiy-iqtisodiy salohiyatini quyidagi guruhlarga bo'lish va tahlil qilish mumkin.

1. Iqtisodiy salohiyat.
2. Ijtimoiy salohiyat.
3. Byudjet salohiyati.
4. Tadbirkorlik salohiyati.
5. Investitsion salohiyat.
6. Infratuzilma salohiyati.
7. Mineral xomashyo salotsipti.
8. Ep resurslari.
9. Suv resurslari.

10. Demografik va mehnat salohiyati.
11. Turizm salohiyati.
12. Innovatsion salohiyat.

Bundan tashqari, miqdor jihatdan o'lchab bo'lmaydigan, biroq salohiyatga sezilarli darajada ijobiy va salbiy ta'sir qiladigan geografik joylashuvi, iqlimi kabi omillar ham mavjud.

Hududning geografik joylashuvini baholashda poytaxtga yoki viloyat markaziga yaqinligi, chegara hududda joylashganligi va o'sha yerda chegara-postlar mavjudligi hamda qo'shni mamlakat hududidagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy muhitning holati va boshqa omillar inobatga olinadi.

Shuningdek, hududning transchegaraviy suv resurslariga bog'liqlik darajasi ham hudud salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Sirdaryo va Jizzax viloyatining cho'l zonasida joylashgan (Oqoltin, Sardoba, Paxtakor va b.) tumanlar salohiyati Qirg'iziston Respublikasida shakllanadigan suv resurslariga bog'liq.

Hududda yirik sanoat markazlarining (aglomeratsiya) joylashganligi yoki ularga yaqinligi ham salohiyatnn belgilab beruvchi omillardan hisoblanadi. Masalan, Angren, Bekobod, Olmaliq va Chirchiq, Shirin, Zarafshon shaharlari, Sharg'un shaharchasi xamda ularga tutash qishloq tumanlari. Bundan tashqari, hudud iqtisodiyotining yillar davomida shakllangan ixtisoslashuvi ham o'sha hududning salohiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar qatoriga kiradi.

Hududning iqtisodiy salohiyati to'g'risida olimlarning turli qarashlari mavjud. Masalan, hududning iqtisodiy salohiyati tabiiy resurslar, ishlab chiqarish mablag'lari, mehnat va ilmiy-texnik salohiyat, hududda shakllangan boyliklar bilan ifodalanadi. Umuman olganda, iqtisodiy salohiyat bu - hududning resurslari, manbalari, mablag'lari va zaxiralari xamda ularni hozirda yoki kelajakda aniq bir maqsadga erishish uchun amaliyotga joriy qilish mexanizmlaridir.

Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish sharoitida tadbirkorlik innovatsiyalar, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish manbai sifatida muhim o'rin tutadi. Tadbirkorlar innovatsiyalarni joriy etib, yangi biznes modellarini ishlab chiqish orqali hudud iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishga o'z hissasini qo'shmoqda, bu esa, o'z navbatida, aholi turmush sifatining yaxshilanishi va hududlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Tadbirkorlik nazariyasi rivojlanishining hozirgi bosqichida biz to'rtinchi davrga duch keldik, uning markazida tadbirkorning boshqaruv rolini qayta ko'rib

chiqish turibdi. Bu davr tadbirkorlik masalalari turli ilmiy fanlar prizmasidan o'rganilishi bilan xarakterlanadi, bu esa ushbu sohaning ko'p qirrali xususiyatini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Tadbirkorlik nazariyasi rivojlanishining ushbu bosqichida biz tadbirkorlik faoliyatini tahlil qilishda boshqaruv yondashuviga e'tibor qaratilishini kuzatamiz, bu uning evolyutsiyasining to'rtinchi bosqichining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. Hozirgi vaqtda tadbirkorlikni nazariy tahlil qilish o'zaro bog'liq bo'lgan va bir-birini to'ldiradigan ko'plab fanlarni qamrab oladi.

Ichki tadbirkorlikni joriy etish ishlab chiqarish tizimlarini tadbirkorlik yondashuviga o'tkazish, bo'limlarga innovatsion g'oyalarni amalga oshirishda ko'proq avtonomiyalar berish bilan bog'liq bo'lib, bu hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, tadbirkorlik muvaffaqiyati ko'plab omillar, jumladan bozor dinamikasi va kompaniyadagi ichki o'zgarishlar bilan belgilanadi. Tadbirkorning maqsadi foyda olish va bozorda raqobatbardoshlikni ta'minlashdan iborat bo'lib, bu samarali boshqaruv amaliyotini talab qiladi. Muvaffaqiyatli biznes uchun bozor talabi va taklifi, xarajatlarni optimallashtirish yo'llarini topish, erkin tadbirkorlik uchun sharoit yaratish va faoliyat natijalari bozorga kirgandan keyingina aniq bo'lishini tushunish kabi jihatlarni hisobga olish muhimdir. Bundan tashqari, kichik biznes tadbirkori noaniq bozor risklariga duch keladi.

Demak, tadbirkorlik – mustaqil tashabbus va foyda olishga intilish asosidagi faoliyat bo'lib, u intellektual faoliyatdan boshlanib, moddiy boyliklar yaratishga olib keladi.

Tadbirkorlik kontseptsiyasining asoschilaridan biri Jozef Shumpeter tadbirkorni innovator va iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchisi sifatida ta'riflaydi. Shumpeterning ta'kidlashicha, tadbirkorlik "ijodiy yo'q qilish" ni o'z ichiga oladi, bu erda eskirgan tarmoqlar va ishlab chiqarish usullari yangi, samaraliroqlari bilan almashtiriladi. Bu jarayon hududlarning jadal rivojlanishiga va ularning o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashishiga xizmat qiladi.

Olimlarning ushbu nazariya va yondashuvlarida tadbirkorlikning hududiy rivojlanishdagi ko'p qirrali roli alohida ta'kidlanadi. Tadbirkorlar nafaqat yangi korxonalar va ish o'rinlarini yaratish, balki mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishi va raqobatbardoshligini oshirishga olib keladigan innovatsion ekotizimning shakllanishiga ham hissa qo'shmoqda.

КИЧИК БИЗНЕС КОРХОНАЛАРИДА БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ МАСАЛАЛАРИ

ЭРМАТОВ ДОНИЁР САИДҚУЛОВИЧ

Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги БТОМ тингловчиси

Мамлакатимиз иқтисодиётининг барқарор ва мутаносиб ривожланиши, жаҳон бозорида мустаҳкам ўрин эгаллаши, барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш, аҳоли турмуш даражаси ва фаровонлигини янада ошириш олиб борилаётган иқтисодий сиёсатнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади. Бу эса жаҳон иқтисодиётининг глобаллашув кўлами тобора кенгайиб бораётган бир шароитда ҳар қандай конъюнктура ўзгаришлари қарши тура оладиган, ички ва ташқи бозор талабларига тезлик билан мослаша олувчи кичик бизнес корхоналари ва мос равишда уларнинг бошқарув тузилмаларини шакллантиришни тақозо этади.

Бошқарув фани ривожланишида улкан хизматлари билан танилган бир қатор хорижлик олимларнинг фикрича «Бошқарув – бу ташкилот мақсадларини шакллантириш ва уларга эришиш учун зарур бўлган режалаштириш, ташкил этиш, мотивациялаш ва назорат жараёнидир». Бу ўринда ташкилот деганда, икки ва ундан ортиқ кишиларнинг маълум бир мақсад сари бирлашувидан ҳосил бўлувчи тузилмасини тушуниш лозим. Демак, ижтимоий муносабатлар мавжуд барча турдаги тузилмаларда бошқарув жараёни амалга оширилар экан.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида унинг асосий категорияларидан бири бошқарувни ҳам модернизациялаш кун тартибидаги долзарб масалалардан ҳисобланади. Фикримизча, бошқарувни модернизациялаши ижтимоий тузилмалар мақсадларига эришиш учун режалаштириш, ташкил этиш, мотивациялаш ва назорат жараёнларини замонавий талабларга жавоб берадиган даражада мукамаллаштиришни назарда тутати. Мазкур таърифнинг мазмунини сақлаб қолган ҳолда, бошқача кўринишда ҳам бериш мумкин: «бошқарув модернизацияси корхона фаолиятини бошқариш жараёнига янгиликларни киритиш орқали унинг самарадорлигини оширишни назарда тутувчи тадбирлар мажмуини англатади».

Бозор иқтисодиёти шароитида, айниқса унинг тараққиёт топган босқичида корхоналар бошқарувига янгиликлар киритиш, инновацион тадбирларни амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга. Бошқарувни модернизациялаш – замонавий бошқарув тамойилларига амал қилиш демакдир. Бошқарувни модернизациялаш, деганда янги ғояларни қўлга киритиш, баҳолаш, ҳамда ташаббускорларни тақдирлаш назарда тутилмоғи даркор.

Ташаббускорлик учқунларини қўллаш бошқарувнинг бевосита функциясига айланмоғи керак. Бу функцияга ноанъанавий қарорлар ва «ғаройиб» ғоялар туғилиш жараёнларини излаб топиш, ҳамда уларни амалга ошириш учун шароит яратиш бериш ҳам киради.

Янгиликка интиланган бошқарув ностандарт шаклдаги тадбиркорлик, инновацион фаолиятга йўл очиб беради. Бу махсус инновацион бўлинмаларни, ташкилотлар таркибида таваккалчилик ташаббусига эга эркин гуруҳ, техник экспертлар, микро бўлимлар ташкил қилишни назарда тутди.

Замонавий бошқарув тамойилларидан бири – бу корхоналарда вақти-вақти билан бошқарув ва ишлаб чиқариш таркибини қайта ташкил қилиш тамойилидир. Амалиётнинг кўрсатишича, ташкилотда янгиликларни бошқарувда киритиб бориш жуда муҳим саналади. Бу каби қайта ташкил қилиш ҳар 3-5 йилда, ҳозирги шароитда эса ундан ҳам тезроқ, 2-3 йилда амалга оширилиши талаб этилади. Бошқарувда янгиликларни жорий эта олмаган корхоналар ўз обрўларини йўқота борадилар, бозорда ўз ўринларини кучлироқ рақобатчиларга бўшатиб беришга мажбур бўладилар.

Бошқарув жараёнида янгиликларни жорий этиш, энг аввало, бошқарув тизими ва ундаги бошқарувчилар фаолияти билан бевосита боғлиқдир. Бошқарув тизимини такомиллаштириш ташкилот фаолият юритувчи муҳит, давр ва ҳар бир ташкилотнинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ эканлиги тўғрисида мутахассислар ўз фикрларини билдириб ўтишган.

Ташкилот бошқарув тизими тўғрисидаги таълимотнинг ривожланишини таърифлаганда икки хил ёндашув мавжудлигини таъкидлаш мумкин. Биринчи ёндашув ташкилотни тизим сифатида тавсифлаб, ташкилот бошқаруви тушунчаси ривожини ёпиқ тизим тасаввуридан очиқ тизимга қараб ҳаракатланишини назарда тутди. Иккинчи ёндашув эса ташкилот табиатинирационалликдан ижтимоийликка қараб йўналганлигини тавсифлайди.

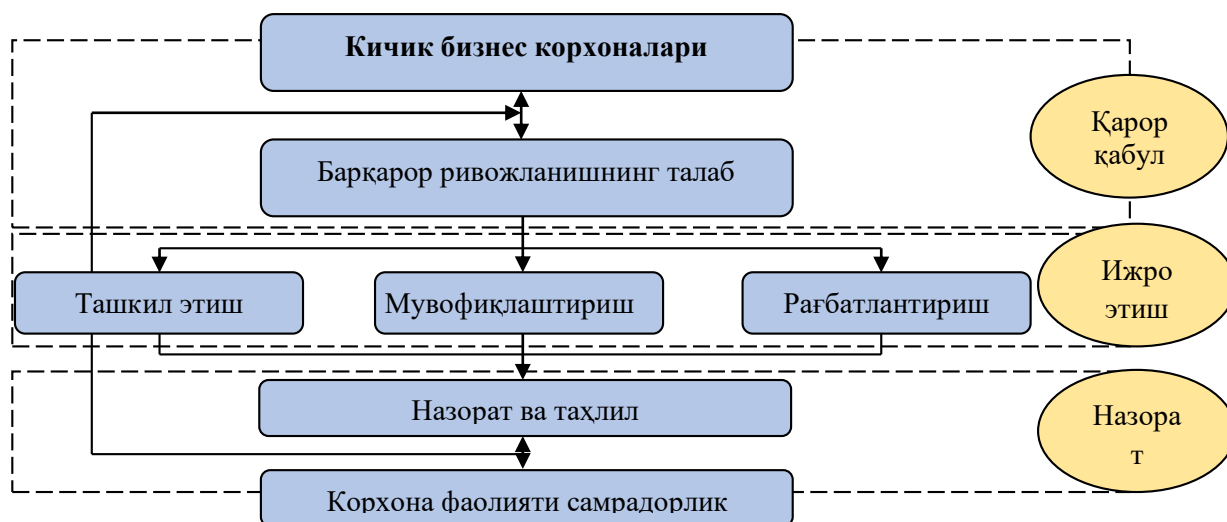
Ўтган асрнинг 60-йилларигача ташкилот бошқарувида мавжуд муаммолар ёпиқ тизимлар нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда ҳал қилинар эди. Амалий муҳит, рақобатчилик, сотиш ва бошқа шу каби ташкилот ташқи муҳитини ҳосил қилувчи масалалар деярли тан олинмас эди. Аммо, бозор иқтисодиётининг ривожланиши билан ташкилот бошқаруви ҳақидаги тасаввур ҳам ўзгариб борди. Ташкилотдаги ички ўзгаришлар аслида ташқи муҳит таъсирида юз бериши мумкинлиги аниқланди. Шундан сўнггина ташкилот бошқаруви таълимоти намоёндалари ташкилотни очиқ тизим сифатида кўра бошладилар.

Ташкилот табиатини рационалликдан ижтимоийликка қараб йўналганлигини тавсифловчи қарашлар ўтган асрнинг 70-йилларидан бошлаб ривожлана бошлади. «Рационал фикрлаш» ташкилотнинг аниқ келажаги мавжудлиги, унинг мақсадлари аниқ белгилаб олинганлигини билдиради. Бу

позиция рационал қарор қабул қилиш имкониятини туғдиради. Бир сўз билан айтганда, ташкилот бошқарувининг ҳаракатлари дастурлаштирилганга ўхшайди.

«Ижтимоий фикрлаш» мақсад танлаш ва аниқ қарорларни қабул қилишни аниқлашда хилма-хилликнинг мавжудлигини билдиради. Ижтимоий ёндашув ташкилот мақсадлари тўғрисидаги қарорларнинг қадрлилик тавсифига эгаллигини кўрсатади, яъни у «ҳиссиз» танловни инкор этади. Бунда қабул қилинаётган қарорларнинг тавсифи фикрларнинг равшанлиги билангина эмас, балки амал қилувчи одатлар, шунга ўхшаш муаммоларни ҳал қилиш бўйича тўпланган тажриба, яъни ташкилотда кишиларнинг хулқини белгилаб берувчи омиллар билан аниқланади.

Режалаштириш функцияси стратегик даражада корхона стратегиясини ишлаб чиқиш; ушбу стратегияга мувофиқ равишда турли омиллар кўплиги таъсирини ҳисобга олган ҳолда бошқарув сиёсатини ишлаб чиқиш; бошқарув тизими самарадорлигини баҳоловчи кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш; белгиланган чора-тадбирлардан кутилаётган самарадорлик билан биргаликда хавф-хатарни режалаштиришни ҳам қамраб олади. Тезкор бошқарув даражасида эса маҳсулот етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатиш бозори ҳолати устидан мониторинг олиб бориш, истеъмолчилар томонидан маҳсулот ёки хизматлара қўйиладиган сифат кўрсаткичлари тизимига доимий равишда аниқлик киритиб бориш; корхона молиявий режасини шакллантириш, уни бажариш жадвалини ишлаб чиқиш ҳамда ижросини назорат қилиш амалга оширилади.

1.2-расм. Кичик бизнес корхона бошқарув фаолиятининг функционал схемаси¹

¹Муаллифишланмаси

Бошқарув тизимини ташкил этиш – бошқарувнинг барча поғонасида иштирокчилар таркибини шакллантириш, уларнинг функционал вазифа, мажбурият ва жавобгарликларини тақсимлаш; иштирокчилар фаолиятини меъёрлар, низомлар ва ички ахборт тизимини йўлга қўйиш орқали мувофиқлаштиришни мужассамлаштиради.

Мувофиқлаштириш жараёни танланган стратегик мақсадларга эришиш учун давлат бошқарув органлари, таъминотчилар, истеъмолчилар, банк-молия, бюджет муассасалари каби иштирокчилар билан корхонанинг тегишли бўлинмалари ўртасидаги ҳамкорлик фаолиятини мувофиқлаштириш, юзага келувчи турли хил кутилган ва кутилмаган муаммоларни ҳал қилишни назарда тутди.

Назорат қилиш энг муҳим функциялардан бири бўлиб, бошқарув тизимида тескари алоқани таъминлайди. Ушбу функция ҳисобга олиш, таҳлил ва назорат тадбирларини мужассамлаштириб молия-хўжалик фаолияти натижалари, техник-иқтисодий кўрсаткичларни таҳлил қилиш; истеъмолчилар талаби ва истакларини мунтазам равишда таҳлил қилиб бориш; барқарорлик динамикаси ва унга таъсир этувчи омилларни баҳолаш асосида режада белгиланган ишлаб чиқариш ҳажмига эришиш учун талаб этиладиган барқарорлик даражасини назорат қилиб боради ва бошқарув қарорларига тегишли ўзгартиришлар киритилишини таъминлайди.

Бошқарувда қўлланиладиган технологиялар ҳам унинг самарадорлигини таъминлашда ҳал этувчи омиллардан бири сифатида юзага чиқиб, корхонанинг ташқи муҳит билан ўзаро алоқада бўлиш даражасини ва унинг ўзгаришига қай даражада тез мослашиш қобилиятини ифодалайди.

Кичик бизнес корхоналари бошқарув тизими қай даражада самарали фаолият юритаётганлигини аниқлаш самарадорлик мезонлари, ушбу мезонларни тавсифловчи кўрсаткичларнинг мукамал тизимини шакллантириш ва уларни баҳолаш услубларидан фойдаланиш заруриятини туғдиради. Улар: бошқарув механизми куришнинг ёндашув ва услубиятини ишлаб чиқиш; тизимни ташкил этувчи элементларни таҳлил этиш ва унинг самарадорлигига таъсирини баҳолаш услубларини ишлаб чиқиш; элементларнинг ўзаро алоқадорлиги ва уларнинг комплекс таъсирини баҳолаш услубларини ишлаб чиқиш; бошқарувнинг ахборот таъминоти ҳамда уни амалга оширишнинг ташкилий-иқтисодий механизмини ишлаб чиқиш каби масалаларни қамраб олиши мумкин.

Ушбу санаб ўтилган масалалар кичик бизнес корхоналари бошқарувининг самарали ташкилий-иқтисодий механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этишнинг ўзига хос қоидалари сифатида тизимнинг амал қилиш чегаралари ва унинг таркибий элементлари тузилишини аниқлашда, уни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Idioms in English

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail: zizerion@mail.ru

Senior Teacher, Abushaev Amir, +99890 922 25 83

Abstract

An idiom is a phrase that is common to a certain population. It is typically figurative and usually is not understandable based solely on the words within the phrase. A prior understanding of its usage is usually necessary. Idioms are crucial to the progression of language. They function in a manner that, in many cases, literal meanings cannot. Idioms are words or phrases that aren't meant to be taken literally. Webster's New World adds "[It] has a meaning that differs from the literal meaning of its parts taken together." For example, if you say someone has "cold feet," it doesn't mean their toes are actually cold. Rather, it means they're nervous about something.

Key words: reality, backwards, ferocious, pity, juvenile, fabulous, security. Human, keyword, livestock, mezzanine, sensational, famlous

Международная Исламская Академия Узбекистана

E-mail:zizerion@mail.ru

+99890 9222583

Отрывок

Идиома – это фраза, которая является общей для определенной группы населения. Обычно это образное выражение, и его обычно невозможно понять, основываясь исключительно на словах внутри фразы. Обычно необходимо предварительное понимание его использования. Идиомы имеют решающее значение для развития языка. Они функционируют так, как во многих случаях буквальное значения не могут. Идиомы – это слова или фразы, которые не следует понимать буквально. В «Новом мире» Вебстера добавляется: «[Он] имеет значение, которое отличается от буквального значения его частей,

взятых вместе». Например, если вы говорите, что у кого-то «холодные ноги», это не значит, что пальцы на ногах на самом деле холодные. Скорее, это означает, что они чем-то нервничают.

Ключевые слова: действительность, задом наперед, свирепый, жалостливый, малолетний, сказочный, безопасность. Человек, ключевое слово, домашний скот, мезонин, сенсационный, знаменитый

Early bird: A person who wakes up and starts their activities early in the morning.

Daylight: The natural light during the day, typically after sunrise and before sunset.

High noon: The exact middle of the day; 12:00 PM. It's often associated with the time for a showdown or decisive confrontation.

Midday: The middle of the day; another term for noon.

Dawn: The time of day when light first appears, before sunrise.

Dusk: The time of day just after sunset, when light is fading.

Daybreak: The time when day first begins; dawn.

Broad daylight: The time of day when it is fully light because the sun is high in the sky, typically associated with the time when it is easiest to see things clearly or when most people are awake and active.

Golden hour: The period of daytime shortly after sunrise or before sunset, during which daylight is redder and softer than when the sun is higher in the sky.

Even though they might sound funny, idioms concisely describe complex feelings and ideas. They often allow you to discuss complex topics without causing offense or awkwardness.

Using them in your speech – or writing – can help you sound more comfortable and natural.

Must-know German idioms to enrich your vocabulary

Here are some of the most popular, helpful, and memorable German idioms to get you started. You'll also get a translation of the idioms in English, so you know exactly what you're saying.

1. Alles hat ein Ende, nur die Wurst hat zwei

Literal translation – Everything has an end; only the sausage has two

English translation – Everything comes to an end

The reference to a sausage may not make logical sense, but it is used to emphasize the first part of the idiom, that all things must come to an end.

Ich habe ein tolles Buch zu Ende gelesen! Ich bin ein bisschen traurig, aber alles hat ein Ende, nur die Wurst hat zwei! – I finished reading a great book! I'm a bit sad, but everything has an end, only the sausage has two!

2. Auf der Leitung stehen

Literal translation – To stand on the line

English translation – To not follow or understand

In the early days of phones, if somebody would stand on the telephone wire it would mean that you couldn't communicate with the other person because nothing you say would get through to them. This is what this idiom means – if you try to explain something to someone, but they can't follow, they're "standing on the line".

Ich habe es dir dreimal erklärt. Du stehst wohl auf der Leitung? – I explained it to you three times. You still don't understand?

3. Da haben wir den Salat

Literal translation – There we have the salad

English translation – We're in trouble now

Did your brother ignore your advice to attach the lid to the smoothie maker before turning it on? Now the kitchen is a mess, or in other words, "there we have the salad".

Da haben wir den Salat. Nun, das ist jetzt dein Problem – We're in a mess here. Well, it's your problem now.

4. Da kannst du Gift drauf nehmen

Literal translation – You can take poison on that

English translation – You can bet on it

This idiom is used to express certainty. It implies that something is true beyond doubt.

Bayern wird dieses Spiel gewinnen. Da kannst du Gift drauf nehmen – Bayern will win this game. You can be sure of it.

5. Da steppt der Bär

Literal translation – The bear is dancing there.

English translation – This party or place is so happening.

If a place is a lot of fun, you'd say, "the bear is dancing there." This has its origins in the days when dancing bears entertained people. Luckily, bears don't do this anymore, but the idiom lives on.

Hast du von Rudy's Party gehört? Bonez MC ist da! Da Steppt Der Bär! – Have you heard about Rudy's party? Bonez MC is there! It's happening there!

6. Das Zünglein an der Waage

Literal translation – The pointer on the scales

English translation – To tip the scale

This is similar to the English expression, to "tip the scale" or "reach a tipping point." When a scale is perfectly balanced, it only takes one small thing to send it one way or the other. Use this expression to describe something that leads to a final decision or result after a long process.

Das Komitee war sich uneins darüber, ob es mit dem Projekt fortfahren sollte. Die Stimme des Vorstandsvorsitzenden war das Zünglein an der Waage – The committee was evenly split about whether to proceed with the project. The chief executive's vote was what tipped the scales.

7. Dumm wie Bohnenstroh

Literal translation – As dumb as a beanstalk.

English translation – As dumb as a rock

This famous German idiom describes someone who is particularly stupid or naive. It implies that the person in question is unable to think for themselves.

Babys sind toll aber sie sind manchmal dumm wie Bohnenstroh – Babies are great, but sometimes they're dumb as rocks.

Break a leg – to wish someone good luck

Cost an arm and a leg – to be very expensive

Bite the bullet – to face a difficult situation bravely

Beat around the bush – to avoid getting to the point in a conversation

Barking up the wrong tree – making a mistake in blaming or accusing someone

A blessing in disguise – a good thing that seems bad at first

Burn the midnight oil – to work hard or study late into the night

Cry over spilt milk – to be upset over something that cannot be changed

A bird in the hand is worth two in the bush – it's better to have something for sure than to take a risk for more

Cat got your tongue – to be speechless

It is difficult for English native speakers to master English idioms, let alone EFL learners because the figurative meanings of English idioms cannot be predicted through an analysis of their individual word meanings. American English is filled with thousands of idioms – expressions for which the meanings cannot be determined based on literal translations of the individual words in the phrase.

Close but no cigar – almost a success but not quite

Cut to the chase – to get to the most important point

Don't judge a book by its cover – not to judge someone or something by appearance only

Easy as pie – very easy

Eat humble pie – to apologize or admit fault

Get cold feet – to lose one's nerve or become too afraid to do something

Get the ball rolling – to start or initiate an action

Give someone the benefit of the doubt – to assume the best of someone

Go against the grain – to do something differently or against the norm

Hit the nail on the head – to get something exactly right.

References

1. Armitage, L., & Burgin, S. (2015). The Pink Poodle, swimming pavilions and Miami Ice. In T. Hundloe, B. McDougall, & C. Page (Eds.), *The Gold Coast transformed: From wilderness to urban ecosystem* (pp. 131–139). CSIRO Publishing.
2. Bond University. (2018, May 2). Tackling social media risks and opportunities at Bond [Video]. YouTube. <https://youtu.be/ZeWW-VnOUUnU>
3. Brand, J. E., Todhunter, S., & Jervis, J. (2017). Digital Australia report 2018. Interactive Games and Entertainment Association. <https://www.igea.net/wp-content/uploads/2017/07/Digital-Australia-2018-DA18-Final-1.pdf>
4. Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation. (n.d.). Overview of gene technology research at CSIRO. <https://www.csiro.au/en/Research/Farming-food/Innovation-and-technology-for-the-future/Gene-technology/Overview>
5. Dellios, R. (2019). Security Landscape. In S. Romaniuk, M. Thapa, & P. Marton (Eds.). *The Palgrave encyclopedia of global security studies*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74336-3_282-1
6. Fritzon, K., Doley, R., & Hollows, K. (2014). Variations in the offence actions of deliberate firesetters: A cross-national analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(10), 1150–1165. <https://doi.org/10.1177/0306624X13487524>

7. Stapleton, P. B. (2017). EFT for Teens. Hay House.
8. Taylor, A. (2017). Troubled everyday: The aesthetics of violence and the everyday in European art cinema. Edinburgh University Press.

Role of newspapers in English

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail: zizerion@mail.ru

Abushaev Amir, Senior teacher, +99890 922 25 83

Abstract

Newspapers have been the most conventional and popular medium of conveying local, regional, national and international news to the readers. Newspaper serve us the latest happenings in different parts of the world through a network of correspondents and news agencies. The national dailies employ their correspondents and reporters in all the major cities of the world. The major newspapers like the New York Times, The Pravda, The Sunday Mail, The Times of India & The Hindustan Times would, shape and influence the views, opinions and attitudes of millions of readers throughout the world. The media is best defined by the roles they play in society. They educate, inform and entertain through news, features and analysis in the press. They also produce documentaries, dramas, current affairs programmes, public service announcements, magazine programmes and other forms of programming for radio and television. The media is a conduit through which voices, perspectives and lives are brought into the public sphere. In the last decade, Africa has witnessed a massive growth of on-line media, which is being exploited by both urban and rural communities to access and deliver information for social and business purposes.

Key words: Superiority, advancement, vision, definition, realization, attitude, correspondence, major, different, education, sensation

Международная Исламская Академия Узбекистана

E-mail:zizerion@mail.ru

Отрывок

Газеты были наиболее традиционным и популярным средством передачи читателям местных, региональных, национальных и международных новостей. Газеты сообщают нам о последних событиях в разных частях мира через сеть корреспондентов и информационных агентств. Национальные

ежедневные газеты нанимают своих корреспондентов и репортеров во всех крупных городах мира. Крупнейшие газеты, такие как «Нью-Йорк таймс», «Правда», «Санди мейл», «Таймс оф Индия» и «Хиндустан таймс», будут формировать и влиять на взгляды, мнения и отношения миллионов читателей во всем мире. Средства массовой информации лучше всего определяются ролями, которые они играют в обществе. Они обучают, информируют и развлекают посредством новостей, статей и анализа в прессе. Они также производят документальные фильмы, драмы, программы о текущих событиях, социальную рекламу, журнальные программы и другие формы программ для радио и телевидения. Средства массовой информации являются каналом, через который голоса, точки зрения и жизнь передаются в общественную сферу. За последнее десятилетие в Африке произошел массовый рост онлайн-СМИ, которые используются как городскими, так и сельскими сообществами для доступа и доставки информации в социальных и деловых целях.

Ключевые слова: Превосходство, продвижение, видение, определение, реализация, отношение, соответствие, главное, разное, образование, ощущение.

Xalqaro Islom Akademiyasi

Katta oqituvchi Amir Abushaev

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Elektron pochta: zizerion@mail.ru

Ko'chirma

Gazetalar mahalliy, mintaqaviy, milliy va xalqaro yangiliklarni o'quvchilarga etkazishning eng an'anaviy va ommabop vositasi bo'lib kelgan. Gazetalar muxbirlar va axborot agentliklari tarmog'i orqali dunyoning turli burchaklarida sodir bo'layotgan so'nggi voqealar haqida bizga xabar beradi. Milliy gazetalar o'z muxbirlari va muxbirlarini dunyoning barcha yirik shaharlarida ishlaydi. New York Times, Pravda, Sunday Mail, Times of India va Hindustan Times kabi yirik gazetalar

butun dunyo bo'ylab millionlab o'quvchilarning qarashlari, qarashlari va munosabatlarini shakllantiradi va ta'sir qiladi. Ommaviy axborot vositalari jamiyatda o'ynaydigan rollari bilan eng yaxshi ta'riflanadi. Ular yangiliklar, xususiyatlar va matbuot tahlillari orqali ta'lim beradi, xabardor qiladi va ko'ngil ochadi. Shuningdek, ular hujjatli filmlar, dramalar, dolzarb voqealar dasturlari, jamoatchilik e'lonlari, jurnal dasturlari va radio va teledasturlarning boshqa shakllarini ishlab chiqaradilar. Ommaviy axborot vositalari - bu ovozlari, qarashlar va hayotni jamoatchilikka etkazish kanalidir. So'nggi o'n yil ichida Afrikada shahar va qishloq jamoalari ijtimoiy va biznes maqsadlarida ma'lumotlarga kirish va etkazib berish uchun foydalaniladigan onlayn ommaviy axborot vositalarining katta o'sishi kuzatildi.

Kalit so'zlar: Zo'rlik, ko'tarilish, ko'rish, ta'rif, amalga oshirish, munosabat, muvofiqlik, asosiy, har xil, ta'lim, his qilish.

Newspapers can be divided into three basic types: dailies, weeklies and special interest newspapers . In addition , almost all newspapers have their own online edition which provides news on the Internet.

Daily newspapers print world, national and local news. Many of them also have a section about events that happen in the area in which the reader lives. Most dailies are distributed in the morning, but in some large cities newspapers have an afternoon or evening edition that comes out when people travel home from work.

Sunday newspapers have additional features and more pages than weekday editions. Topics like entertainment, finance or travel are included in separate sections, which sometimes make Sunday papers so large that they are difficult to handle.

Weekly papers are distributed in a much smaller area and have news that is more local and personal. In small communities people know each other and are often interested in activities of their friends and neighbours.

Special interest papers are newspapers for a special part of the population, like Hispanics in America. Some of them also focus on certain topics like sports or business. Newspapers are publications usually issued daily, weekly, or at other regular

times that provide news, views, features, and other information of public

interest and that often carry advertising. Although newspapers traditionally

have been produced as print publications (generally they are printed on coarse, low-cost paper known as newsprint), the newspaper concept today is changing rapidly. While there are still more than 11,000 daily newspapers in the world—including more than 1,400 paid-for dailies in the United States—many of those newspapers are also published online, and there are a growing number of “newspapers” that appear online exclusively

References

- Barnet, S., Bellanca, P., & Stubbs, M. (2013). *A short guide to college writing*. Pearson Education. This is the format for a book using APA style.
- Author, A. A. (year of publication). Title of work. Publisher.
- Caron, T. (2008). Teaching writing as a con-artist: When is a writing problem not? *College Teaching*, 56(3), 137-139. <https://doi.org/10.3200/CTCH.56.3.137-139> For journal articles, only the TITLE of the JOURNAL and the VOLUME NUMBER are italicised. Also note that the journal title is in "title case" (i.e. the first letter of each word is capitalised)
- Note that the article title is in sentence case and is not italicised. The punctuation and capitalisation you use is part of the style.
- Cismas, S. C. (2010). Educating academic writing skills in engineering. In P. Dondon & O. Martin (Eds.), *Latest trends on engineering education* (pp. 225-247). WSEAS Press.
- Drew, S., & Bingham, R. (2010). *The guide to learning and study skills: For higher education and at work*. Gower. Another book citation. It is likely that the majority of your reference list will be books and journal articles. Notice that the book title is in sentence case and in italics
- Oshima, A., & Hogue, A. (2007). *Introduction to academic writing*. Pearson/Longman.
- Rose, J. (2007). *The mature student's guide to writing*. Palgrave Macmillan.
- Soles, D., & Soles, D. (2005). *The academic essay: How to plan, draft, revise, and write essays*. Studymates.

Turner, K., Krenus, B., Ireland, L., & Pointon, L. (2011). Essential academic skills. Oxford University Press. Give the name of the publisher for books, reports, brochures - but not for periodicals (i.e. journal, magazine, newspaper...).

Note: the DOIs and URLs in the reference list above should be hyperlinked to the appropriate page, but the code for hyperlinking and the code for mouseover text was not compatible. In your reference list, make sure your DOIs and U

Phrasal verbs and their role in English

Amir Abushaev, Senior English teacher

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail: zizerion@mail.ru

+99890 922 25 83

Abstract

Phrasal verbs or particle verbs are one of the most idiosyncratic features of the English language, as well as of other Germanic languages, such as German or Dutch. They pose many problems for non-native speakers, because their meanings have to be learned separately from the meanings of their verbal bases (give vs. give up), given that the union of the two elements of the compound (the verb and the particle) very often gives rise to new non-compositional forms very similar to idioms.

Keywords: Phraseology; Phraseological units; genealogy,; phenomenon; heritage, culture, evolvment, segments, realizationn

Роль фразовых глаголов в английском языке

Международная Исламская Академия Узбекистана

E-mail:zizerion@mail.ru

Отрывок

Фразовые глаголы или глаголы-частицы являются одной из наиболее характерных особенностей английского языка, а также других германских языков, таких как немецкий или голландский. Они создают много проблем для неносителей языка, поскольку их значения приходится изучать отдельно от значений их глагольных основ (давать vs. отказываться), учитывая, что объединение двух элементов сложного слова (глагола и частицы) очень часто порождает новые некомпозиционные формы, очень похожие на фразеологизмы.

Ключевые слова: фразеология; фразеологические единицы; генеалогия; явление; наследие, культура, развитие, сегменты, реализация

Xalqaro Islom Akademiyasi

Katta oqituvchi Amir Abushaev

Izoh

Fraze fe'llar yoki zarracha fe'llar ingliz tilining, shuningdek, nemis yoki golland kabi boshqa german tillarining eng o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Ular ona tili bo'lmaganlar uchun juda ko'p muammolar tug'diradi, chunki birikmaning ikki elementi (fe'l va zarracha) birlashishi hisobga olinsa, ularning ma'nolarini og'zaki asoslari ma'nolaridan alohida o'rganish kerak (berish va voz kechish).) ko'pincha idiomalarga juda o'xshash yangi kompozitsiyasiz shakllarni keltirib chiqaradi.

Kalit so'zlar: Frazеologiya; Frazеologik birliklar; nasabnoma,; hodisa; meros, madaniyat, rivojlanish, segmentlar, amalga oshirish

Phrasal verbs can be said to be formed by the combination of a verb and an adverb or a preposition. In some cases, it is a combination of all the three parts of speech – verb, adverb and preposition. Though each of these parts of speech have different functions, they play the role of the verb when they are put together. They can also act as a phrase and that is why these verbs are called phrasal verbs.

Definition of a Phrasal Verb

The Oxford Learner's Dictionary defines a phrasal verb as “a verb combined with an adverb or a preposition, or sometimes both, to give a new meaning, for example, ‘go in for’, ‘win over’ and ‘see to’.” According to the Merriam-Webster Dictionary, a phrasal verb is defined as “a phrase (such as take off or look down on) that combines a verb with a preposition or adverb or both, and that functions as a verb whose meaning is different from the combined meanings of the individual words.” The Cambridge Dictionary defines a phrasal verb as “a phrase that consists of a verb with a preposition or adverb or both, the meaning of which is different from the meaning of its separate parts.”

Types of Phrasal Verbs

Phrasal verbs can be divided into four main types or rather two main categories based on how they behave when used in sentences. They are:

Intransitive Phrasal Verbs

Intransitive phrasal verbs behave exactly like intransitive verbs. They do not require an object to complete the sentence they are used in or make sense of the context.

For example:

My car broke down all of a sudden while driving through the ghat section.

It has been years since we met, we should definitely catch up.

Separable Phrasal Verbs

Separable phrasal verbs include transitive phrasal verbs which have the characteristic property of separating the phrasal verb with the object in between. There is, however, a word order which should be taken into account when separating the phrasal verb.

For example:

I am not the kind of person who holds all of this against you.

Dhiraj is the one who is taking care of the applications for gold loan. Can you please hand it over to him?

Inseparable Phrasal Verbs

Inseparable phrasal verbs, as the name suggests, cannot be separated from each other and have to be used together, no matter what.

For example:

You will have to account for all the losses that have been incurred.

Harish was asked to check out of the hotel before 9 p.m. on Tuesday.

How to Use Phrasal Verbs?

As fun and interesting as it is to use phrasal verbs, there are a few pointers you have to keep in mind when using them in your daily communication. Following a particular word order and conjugating it to represent the tense of the sentence are the two things you have to learn and put into practice.

Conjugating Phrasal Verbs

As far as the conjugation part is concerned, all you have to remember is to employ the same rules of conjugation you would if the verb stands by itself. When the phrasal verb is used as a main verb, you have to conjugate the verb alone according to the respective tense and not change the preposition in the phrasal verb.

For example:

Kate let me down when she did not show up for my court hearing.

Some phrasal verbs will always require to be separated by the direct object in between.

For example:

We are very glad that we have you around during this difficult time.

When noun phrases act as the object, it can also be placed in between the verb and the preposition.

For example:

He was asked to leave all of it out for approval.

Examples of Phrasal Verbs

Phrasal verbs are most often a topic that confuses a lot of people, especially second language learners and new learners of the language. Since the multiple words used in a phrasal verb have different meanings and have a completely different meaning when used together, they end up being a slightly puzzling topic for some.

Phrasal verbs can be conjugated to suit the tense of the sentence and can be used like a normal verb. Here are a few examples of phrasal verbs. Identify how many of them you know and how often you use them in your regular communication.

Give up – combination of a verb (give) and a preposition (up)

Individually, the verb ‘give’ means to give something to someone and the preposition ‘up’ shows the position of some object. The magic happens or the confusion begins when both the verb and the preposition are used together. The phrasal ‘give up’ means to surrender or to stop making an effort in doing something.

Let us look at how the phrasal verb ‘give up’ can be conjugated to represent the different verb forms in English.

Simple Past Form

The captain gave up at the last quarter.

Infinitive Form

It was not easy for the coach to give up trying to encourage the team even in such a hopeless situation.

Gerund Form

Giving up is not the solution to the problem, it is just the easiest choice.

Past Participle Form

I have given up on them.

For more examples, check out Phrasal Verbs List.

Check Your Understanding of Phrasal Verbs

Fill in the blanks by choosing the most appropriate phrasal verbs from the list of phrasal verbs given below. Conjugate them to suit the tense of the sentence.

(stand for, narrow down, hold on, run into, check out, go through, fall apart, pull off, fill in, hold against)

1. Make sure you _____ of the hotel at the right time, else they will charge you extra.
2. Levin was asked to _____ for Suresh.
3. _____ the whole itinerary before you make a decision.
4. Tom and Jerry _____ after their last meeting.

5. Please _____ for a minute, I forgot to take my car keys.
6. It is not good to _____ such a silly issue _____ her for so many years.
7. Do you think Andreah would be able to _____ it _____ all by herself?
8. We have _____ the possibilities of them finding us.
9. Do you know who we _____ on our way here?
10. Nelson Mandela _____ for the rights of his people.

Check your answers here.

1. Make sure you check out of the hotel at the right time, else they will charge you extra.
2. Levin was asked to fill in for Suresh.
3. Go through the whole itinerary before you make a decision.
4. Tom and Jerry fell apart after their last meeting.
5. Please hold on for a minute, I forgot to take my car keys.

6. It is not good to hold such a silly issue against her for so many years.
7. Do you think Andreah would be able to pull it off all by herself?
8. We have narrowed down the possibilities of them finding us.
9. Do you know who we ran into on our way here?
10. Nelson Mandela stood up for the rights of his people.

References list

Bloggs, J. (2013). 'The key issue'. [Cartoon]. The Times, 20 January, p.56.

British Standards Institution (2008). BS 8498:2008: British Standards for screw threads and screw gauges : introduction and guidance. London: British Standards Institution. Available at: <https://bsol.bsigroup.com/Bibliographic/BibliographicInfoData/000000000030165215>. (Accessed: 26 March 2021).

Bureau van Dijk (2013). 'BSkyB plc company report'. Available at: <http://fame.bvdep.com/> (Accessed: 8 January 2013).

Custer, C.M. (2018). 'Annual Variation Birds as indicators of contaminants in the Great Lakes'. doi.org/10.5066/F7SB452P.

Dali, S. (1958) Madonna. [Oil on canvas]. Tate Gallery, London.

Fry, S. (2004). The Hippopotamus. Available from: <http://audiobookstore.com> (Downloaded: 19 March 2019).

- Gray, A. (2009). How to reference scientific papers. Oxford: Oxford University Press. p.87. Graph.
- Guy, J. (2001). The view across the river: Harriette Colenso and the Zulu struggle against imperialism. Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia.
- Keefe, S. P. (ed.) (2009). The Cambridge history of eighteenth-century music. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, S. (2015). 'Rainbow support for York pride', The Press, York, 18 June, p.6.
- Lifeson, A. (1981). Select bibliography of Canadian bibliographies. Toronto: University of Toronto, School of Librarianship.
- McElroy, S. and McElroy, J. (2021) 'The Great Smog', Sawbones: A marital tour of misguided medicine. [Podcast]. Available from: Apple Podcasts. (Accessed: 17 March 2021).
- My Bloody Valentine. (1991). Loveless. [CD]. London: Creation Records.
- Odita, O.D. (2020). 'Oral History Project: Odili Donald Odita'. Interviewed by Ugochukwu-Smooth C. Nzewi. Bomb Magazine. 20th November. Available at: <https://bombmagazine.org/articles/odili-donald-odita-oral-history> (Accessed: 20 March 2021).
- Pre-Raphaelites: Victorian Avant-Garde (2012). [Exhibition]. Tate Modern, London. 12 September 2012-13 January 2013.
- Skelton, A. (2011). 'Value conflicts in higher education teaching', Teaching in Higher Education, 17(3), pp.257-268. doi: 10.1080/13562517.2011.611875.
- Stevens, N. (2011). 'Circular motion', Physics Monthly, (November), pp.8-15.
- The University of Birmingham (2010). The University of Birmingham experience. [Online video]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=YLxV5L6IaFA> (Accessed: 18 June 2015).
- Thompson, J. (2009). My house. [Installation]. Tate Modern, London. (Viewed: 4 January 2009).
- UCL Special Collections (2020) 7 May. Available at https://www.instagram.com/p/B_4hu2_pp0e/ (Accessed: 14 April 2021).

Usage of adverbs in English sentences

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail: zizerion@mail.ru

Senior Teacher, Abushaev Amir, +99890 922 25 83

Abstract

An adverb is a part of speech (or word class) that's primarily used to modify a verb, adjective, or other adverbs and can additionally modify prepositional phrases, subordinate clauses, and complete sentences. Put another way, adverbs are content words that provide information about how, when, or where something happens. An adverb that modifies an adjective—as in quite sad—or another adverb—as in very carelessly—appears immediately in front of the word it modifies, but one that modifies a verb is generally more flexible: It may appear before or after—as in softly sang or sang softly—or at the beginning of the sentence—Softly she sang to the baby—with the position of an adverb typically affecting the meaning of the sentence. Adverbs can modify a verb or adjective in several ways, by providing information about emphasis, manner, time, place, and frequency

Key words: self-realization, general views, soft, responses, providence, particular, complete, addition, quite. Usual. Occasion, typical.

Международная Исламская Академия Узбекистана

E-mail:zizerion@mail.ru

+99890 9222583

Отрывок

Наречие — это часть речи (или класс слов), которая в основном используется для изменения глагола, прилагательного или других наречий и может дополнительно изменять предложные фразы, придаточные предложения и полные предложения. Другими словами, наречия — это содержательные слова, которые предоставляют информацию о том, как, когда и где что-то происходит. Наречие, которое изменяет прилагательное (например, «весьма грустно») или другое наречие (например, «очень

небрежно»), появляется непосредственно перед словом, которое оно изменяет, но наречие, которое изменяет глагол, обычно более гибко: оно может стоять до или после — как в «тихо пела» или «пела тихо» — или в начале предложения — «Тихо она пела ребенку» — с положением наречия, обычно влияющим на смысл предложения. Наречия могут модифицировать глагол или прилагательное несколькими способами, предоставляя информацию об акценте, манере, времени, месте и частоте.

Ключевые слова: самореализация, общие взгляды, мягкие, отклики, провидение, частное, полное, дополнение, вполне. Обычный. Случай, типичный

Adverbs are one of the most powerful tools in the English language. They can add subtlety and nuance to your writing, making it more vivid and expressive. But they can also be tricky to use correctly, so understanding how adverbs work is an important part of mastering English grammar.

In this reference, we'll take a look at what are adverbs, where they fit into sentences, and some adverb usage examples that will help you understand them better. With these tips in hand, you'll soon be able to use English with confidence!

Adverb definition and examples

What are adverbs? They're words that modify or describe a verb, adjective, or another adverb. This means that it tells you when something happens or how something happens – for a common example of adverb, try: “I quickly closed the door”; “He writes beautifully”; “She spoke quietly.”

There are many adverb examples that can help you speak clearly. The most common use is to tell you when an action happens: yesterday, now, tonight, soon. You might also encounter these adverbs of time in their comparative form – one such common example of adverb is the word “sooner”. Other common adverbs include those of place (here, there), degree (very, quite), and manner (slowly, carefully).

So what is the best way to use adverbs in English? Place them as closely as possible to what they modify or describe – for example: “We visited my brother last weekend!”

Adverb phrases

What is an adverb phrase? It's a combination of a main adverb and other words that add extra context to how an action is taking place. For example: “She spoke very softly”; “He worked quickly”; “We will see them soon”; or “He drives extremely carefully.”

Adverb phrases can be composed of single words (e.g., quickly) or multiple words (e.g., in a hurry). When multiple words are used to form an adverb phrase, it may include prepositions such as in, on, off, by, for, from, and with. Adverbs themselves can be modified by adjectives (e.g., beautifully) or other adverbs (e.g., really slowly).

The primary purpose of adverb phrases is to provide more precise details about the action being described. They can also help lend a more vivid description and bring life to your writing by creating imagery that readers can visualize more easily. To achieve this effect effectively, it is important to choose the right adverbs and use them appropriately in your sentences.

References

- Abu Salem, H., Gemail, K.S. and Nosair, A.M. (2021) 'A multidisciplinary approach for delineating wastewater flow paths in shallow groundwater aquifers: A case study in the southeastern part of the Nile Delta, Egypt', *Journal of Contaminant Hydrology*, 236, article number 103701.
- Ashbourn, J. (2014) *Biometrics in the new world: the cloud, mobile technology and pervasive identity*. 2nd edn. London: Springer.
- Environment Agency (2020) *The flood and coastal erosion risk management strategy action plan 2021*. Bristol: Environment Agency.
- Mintel (2019) *Sports and energy drinks - UK*. Available at: <http://www.academic.mintel.com> (Accessed: 5th July 2022).
- Nasta, S. and Stein, M.U. (ed.) (2020) *The Cambridge history of Black and Asian British writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tiwari, S. and Ambinakudige, S. (2020) 'Streetscapes and stereotyping: streets named after Martin Luther King, Jr., and the geographies of racial identity', *GeoJournal*, doi:10.1007/s10708-020-10291-4.
- World Health Organization (2020) *Salt reduction*. Available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/salt-reduction> (Accessed: 24 June 2022).

Prepositions in English language and their usage

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail: zizerion@mail.ru

Senior Teacher, Abushaev Amir, +99890 922 25 83

Abstract

Prepositions are words that help us link nouns, pronouns, and phrases to other words within a sentence. They are one of the most commonly used parts of speech in English and are often essential for crafting an effective and accurate sentence.

Prepositions are short words (on, in, to) that usually stand in front of nouns (sometimes also in front of gerund verbs).

Even advanced learners of English find prepositions difficult, as a 1:1 translation is usually not possible. One preposition in your native language might have several translations depending on the situation.

Key words: interesting, obvious, particular, realization, generous. Satellite, rivalry, curiosity, vital

Международная Исламская Академия Узбекистана

E-mail: zizerion@mail.ru

+99890 9222583

Отрывок

Предлоги — это слова, которые помогают нам связывать существительные, местоимения и фразы с другими словами в предложении. Они являются одной из наиболее часто используемых частей речи в английском языке и часто необходимы для составления эффективного и точного предложения. Предлоги — это короткие слова (on, in, to), которые обычно стоят перед существительными (иногда также перед герундийными глаголами). Даже продвинутым игрокам, изучающим английский язык, предлоги кажутся трудными, поскольку перевод 1:1 обычно невозможен. Один предлог на вашем родном языке может иметь несколько переводов в зависимости от ситуации.

Ключевые слова: интересный, очевидный, конкретный, реализация, щедрый. Спутник, соперничество, любопытство, жизненно важное значение

What Is a Preposition?

A preposition is a short word that is employed in sentences to show the relationship nouns, pronouns or phrases have with other parts within the respective sentences. Prepositions are normally found positioned in the latter part of the sentence, but before a noun or pronoun.

Definition of a Preposition

A preposition is defined as “a word that connects a noun, a noun phrase, or a pronoun to another word, esp. to a verb, another noun, or an adjective”, according to the Cambridge Dictionary. The Oxford Learner’s Dictionary says that a preposition is “a word or group of words, such as in, from, to, out of and on behalf of, used before a noun or pronoun to show place, position, time or method.”

The Collins Dictionary defines a preposition as “a word such as ‘by’, ‘for’, ‘into’, or ‘with’ which usually has a noun group as its object.” The Merriam Webster Dictionary provides a slightly different definition. According to it, a preposition is defined as “a function word that typically combines with a noun phrase to form a phrase which usually expresses a modification or predication.”

Uses of Prepositions

Prepositions are seen to show some key characteristics and perform some vital functions when used in sentences. Let us look at the various uses of prepositions in English.

They are used to show the direction of something.

They can refer to the time of something happening.

They can be used to denote the position or location of an object in the sentence.

They are also used to represent spatial relationships.

Prepositional phrases, in particular, can be used to do all of these when used in sentences.

Types of Prepositions

Based on the different uses and functions of prepositions, they can be divided into four main types. They are as follows:

Prepositions of Time – used to show when something is happening.

For example:

We will be meeting on Friday.

The supermarket will be closed from 9 p.m. to 9 a.m.

Can you come after some time?

We have been asked to work from home until the end of May.

The whole country was asked to stay home during the pandemic to ensure safety and well-being.

Prepositions of Place – indicate the place or position of something.

For example:

I have kept the book I borrowed from you on the table.

Henry hid behind the door.

The dog jumped over the fence.

Can you place the red roses in between the white daisies?

He was waiting in front of the EB office.

Prepositions of Direction – used to denote the direction in which something travels or moves.

For example:

The girl ran toward her father the moment she saw him.

Jerry jumped into the river to help his sister.

Veena passed the book to Priya.

When will Salvia be returning from London?

Neena lives across the street.

Prepositions of Location – employed to denote the location of a particular object.

For example:

Kenny would be staying at his cousin's place for the weekend.

Make sure you keep all the toys back in its place after you play.

I lay on the floor for a really long time.

Prepositions of Spatial Relationship – used to denote an object's movement away from the source and towards a source.

For example:

Navya sat leaning against the wall.

The circus was stationed opposite the children's park.

Lakshmi sat beneath the trees.

Shankar sat beside the stairs.

We spent the evening walking around the lake.

Prepositional Phrase – a combination of a preposition and a noun (the object it is affecting).

For example:

See to it that you reach the venue on time.

The medicines you asked for are out of stock.

Why don't we try taking classes outside for a change.

Make sure you fill in all the forms at once.

Salmaan was able to finish it only with the help of his friends.

Examples of Prepositions Used in Sentences

To know how exactly prepositions can be used in sentences, check out the following sentences.

I will be going to church in the morning.

She placed the plates on the dining table.

Baskar found the cat hiding under the bed.

Will you be with Raimy or Mazeeka?

I love sitting on the beach at night.

Rachel met Phoebe by the lake.

Finn stood opposite Lisa.

The grocery store is right in front of the bus stop.

My brother climbed onto the roof.

It feels great to sit beneath the trees and read.

Now that you know what prepositions are and how they are used in sentences, try working out preposition exercises, preposition of time exercises, preposition exercises for class 10, preposition exercises for class 7 and preposition exercises for class 8.

List of Most Popular Prepositions for Everyday Communication

Given below is an extensive list of prepositions that you can make use of in your daily communication.

Examples of Prepositions

On	At	In	Over
Around	Through	Opposite to	In front of
Behind	Beneath	Beside	Above
Below	Under	Underneath	Down
Up	Out	With	Into
Onto	Across	After	Before
Near	Among	Along	Between
Toward	Away	From	To
Next to	By	Until	About

Commonly Confused Prepositions

With the huge number of prepositions in the English language, it almost seems impossible to have no confusion at all. Here is a list of prepositions that cause confusion among the users of the language.

In/On/At

These three prepositions can be used to depict both time and position. Take a look at the table below to have a better understanding of how it works.

Prepositions of Place

In	On	At
----	----	----

Can be used to show general locations like neighbourhoods, cities, countries and places with a boundary	Can be used to refer to more specific locations like streets, avenues, islands, surfaces and large vehicles	Can be used to refer to very specific locations
---	---	---

For example: I live in India.

We will be staying in a hotel tonight.

For example: Latha stays on the fourth floor.

The book you are looking for is on the rack.

For example: You can find us at the park.

She is at home now.

In the company of

For example: Glint went to Chennai with his friends.

A given time or not later than

For example: See that you reach the exam hall by 8:30 a.m.

In addition to

For example: would you like to have tea with breakfast?

Denotes the doer of the action mentioned in a sentence

For example: The poem was written by my brother.

By means of

For example: I cut my birthday cake with a fruit knife.

Frequently Asked Questions on Prepositions in English

Q1

What is a preposition?

A preposition is a short word that is employed in sentences to show the relationship of nouns, pronouns or phrases with other parts within the respective sentences. Prepositions are normally found positioned in the latter part of the sentence.

Q2

What is the definition of a preposition?

A preposition is defined as “a word that connects a noun, a noun phrase, or a pronoun to another word, esp. to a verb, another noun, or an adjective”, according to the Cambridge Dictionary. The Oxford Learner’s Dictionary says that a preposition is “a word or group of words, such as in, from, to, out of and on behalf of, used before a noun or pronoun to show place, position, time or method.” The Collins Dictionary defines a preposition as “a word such as ‘by’, ‘for’, ‘into’, or ‘with’ which usually has a noun group as its object.” The Merriam Webster Dictionary provides a slightly different definition. According to it, a preposition is defined as “a function word that typically combines with a noun phrase to form a phrase which usually expresses a modification or predication.”

Q3

What are the different types of prepositions?

Prepositions can be divided into different types by categorising them according to their functions. The different types of prepositions are:

some examples of prepositions.

In, on, at, through, across, above, over, up, down, to, with, by, beside, beneath, in front of, between, among, etc. are some examples of prepositions.

References

Easton, B. (2008). Does poverty affect health? In K. Dew & A. Matheson (Eds.), *Understanding health inequalities in Aotearoa New Zealand* (pp. 97–106). Dunedin, New Zealand: Otago University Press.

Rush, E., McLennan, S., Obolonkin, V., Cooper, R., & Hamlin, M. (2015a). Beyond the randomised controlled trial and BMI--evaluation of effectiveness of through-school nutrition and physical activity programmes. *Public Health Nutrition*, 18(9), 1578–1581. <https://doi.org/10.1017/S1368980014003322>

Rush, E. C., Obolonkin, V., Battin, M., Wouldes, T., & Rowan, J. (2015b). Body composition in offspring of New Zealand women: Ethnic and gender differences at age 1–3 years in 2005–2009. *Annals Of Human Biology*, 42(5), 492–497.

Li, S., & Seale, C. (2007). Learning to do qualitative data analysis: An observational study of doctoral work. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1442–1452. <https://doi.org/10.1177/1049732307306924>

Three authors

Barnard, R., de Luca, R., & Li, J. (2015). First-year undergraduate students' perceptions of lecturer and peer feedback: A New Zealand action research project. *Studies In Higher Education*, 40(5), 933–944. <https://doi.org/10.1080/03075079.2014.881343>

Use "&" before the final author.

Four to seven authors

Szcz ę Sna, A., Nowak, A., Grabiec, P., Paszkuta, M., Tajstra, M., & Wojciechowska, M. (2017). Survey of wearable multi-modal vital parameters measurement systems. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, 526. https://doi.org/10.1007/978-3-319-47154-9_37

Kasabov, N., Scott, N. M., Tu, E., Marks, S., Sengupta, N., Capecci, E., . . . Yang, J. (2016). Evolving spatio-temporal data machines based on the NeuCube neuromorphic framework: Design methodology and selected applications. *Neural Networks*, 78, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.neunet.2015.09.011>

Problems of using foreign experiences and innovative technologies in teaching foreign languages

Xasanova Sitora O'ktam qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
assistent-stajyor o'qituvchisi
tel: +998994264278
hasanovasitora1997@gmail.com

Annotation. In the realm of foreign language education, the integration of foreign experiences and innovative technologies holds immense promise for enriching learning outcomes and preparing students for a globally interconnected world. However, this endeavor is not without its challenges. From cultural barriers to technological limitations, educators encounter various obstacles when attempting to leverage foreign experiences and cutting-edge technologies in language instruction.

Key words: innovative technologies, cultural barriers, experiences, cutting-edge technologies, challenge, authentic, outcomes, inequities.

Annotatsiya. Chet tillarini o'qitish sohasida xorijiy tajribalar va innovatsion texnologiyalarning integratsiyasi ta'lim natijalarini boyitish va talabalarni global miqyosda o'zaro bog'langan dunyoga tayyorlash uchun katta va'da beradi. Biroq, bu harakat o'z qiyinchiliklaridan holi emas. Madaniy to'siqlardan tortib texnologik cheklovlargacha, o'qituvchilar til o'qitishda xorijiy tajriba va ilg'or texnologiyalardan foydalanishga urinishda turli to'siqlarga duch kelishadi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, madaniy to'siqlar, tajribalar, ilg'or texnologiyalar, muammo, haqiqiy, natijalar, tengsizliklar.

Аннотация. В сфере образования на иностранных языках интеграция зарубежного опыта и инновационных технологий открывает огромные перспективы для улучшения результатов обучения и подготовки учащихся к жизни в глобально взаимосвязанном мире. Однако это начинание не лишено проблем. От культурных барьеров до технологических ограничений — преподаватели сталкиваются с различными препятствиями, пытаются использовать зарубежный опыт и передовые технологии в обучении языку.

Ключевые слова: инновационные технологии, культурные барьеры, опыт, передовые технологии, вызов, аутентичность, результаты, неравенство.

One of the primary challenges in using foreign experiences in language teaching is ensuring contextual relevance. While exposing students to authentic cultural experiences is invaluable for language acquisition, integrating these experiences into the curriculum in a meaningful way can be complex. Cultural nuances, regional dialects, and socio-political contexts vary widely across different language communities, making it challenging to provide universally applicable foreign experiences.

Moreover, navigating cultural sensitivity issues is paramount when incorporating foreign experiences into language instruction. What may be acceptable or commonplace in one culture could be perceived as inappropriate or offensive in another. Educators must tread carefully to avoid inadvertently reinforcing stereotypes or perpetuating cultural misunderstandings. Additionally, access to authentic foreign experiences can be limited by geographical constraints, financial barriers, and logistical challenges. Not all educational institutions have the resources or infrastructure to facilitate immersive cultural exchanges, study abroad programs, or international guest lectures. As a result, students from disadvantaged backgrounds or remote regions may be deprived of valuable opportunities to engage with foreign cultures firsthand.

Incorporating innovative technologies into language instruction is hindered by infrastructure constraints, particularly in under-resourced schools and developing regions. Limited access to high-speed internet, outdated hardware, and inadequate digital literacy among educators pose significant barriers to the effective implementation of technology-enhanced learning initiatives. Moreover, the digital divide exacerbates inequalities in access to educational resources and opportunities. Students from affluent backgrounds or urban areas may have access to state-of-the-art technology tools and digital resources, while their counterparts in rural or low-income communities may lack access to even basic educational technology infrastructure. This disparity widens the gap in learning outcomes and perpetuates socio-economic inequities.

Even when technology is readily available, integrating innovative tools into language teaching practices can be challenging. Educators must undergo training to familiarize themselves with new technologies and develop pedagogical strategies for their effective utilization. However, time constraints, resistance to change, and lack of institutional support may impede efforts to incorporate technology into the curriculum seamlessly.

Overcoming Challenges in Foreign Experience Integration and Technological Innovation

Despite the challenges, overcoming obstacles to the integration of foreign experiences and innovative technologies into foreign language teaching is possible through strategic approaches and collaborative efforts. Educators must prioritize the development of students' intercultural competence through a multifaceted approach. This involves not only exposing students to authentic foreign experiences but also fostering critical thinking, empathy, and cross-cultural communication skills. Incorporating diverse perspectives, real-world scenarios, and multimedia resources into the curriculum can enhance students' understanding of global issues and cultural differences.

Addressing technological inequalities requires concerted efforts at the policy, institutional, and community levels. Governments should invest in infrastructure development, expand broadband access, and provide subsidies for educational technology resources in underserved areas. Educational institutions should prioritize digital literacy training for educators and students, ensuring equitable access to technology-enhanced learning opportunities for all learners.

Empowering educators with the knowledge, skills, and resources necessary to integrate innovative technologies into language teaching is essential. Professional development programs, workshops, and peer learning networks can equip teachers with the pedagogical strategies and technical expertise needed to leverage technology effectively. Moreover, providing ongoing support and mentoring opportunities can bolster educators' confidence and motivation to embrace digital tools in their teaching practice.

The integration of foreign experiences and innovative technologies into foreign language teaching holds immense potential for enriching students' language proficiency, cultural awareness, and global competence. However, this endeavor is fraught with challenges, including cultural barriers, technological limitations, and inequalities in access to resources. By cultivating intercultural competence, bridging the digital divide, and providing professional development and support for educators, stakeholders can overcome these challenges and harness the transformative power of foreign experiences and cutting-edge technologies in language education. Together, we can create inclusive, dynamic learning environments that prepare students to thrive in an interconnected world characterized by linguistic diversity and cultural understanding.

LIST OF USED LITERATURE

1. Баранова М.В. Совершенствование грамматической стороны диалогической речи студентов пятого курса факультета иностранных языков в процессе работы над видеофильмом Автореферат дисс...канд. пед. наук. – С.Петербург, 2001. – 20 с.
2. Барменкова О.И. Эффективные приемы обучения английскому языку. – Пенза, 1997.
3. Городилова Г.Г. Обучение речи и технические средства. – М., 1979.
4. Карпов Г.В. Романин В.А. Технические средства обучения. – М.: Просвещение, 1979. – 271 с.
5. Кириш Т.К. Аудиовизуальные и технические средства в обучении. М.: МГУ, 1975.
6. Коджаспирова Г.М., Петров К.В. Технические средства обучения и методика их использования. - М.: Академия, 2003. – 256 с.

RESPUBLIKADA EKOLOGIK HOLATNING KESKINLASHUV SABABLARI

Raximbayeva Dilorom Vaxidovna

ISFT instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o'quvchisi. Tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada respublikadagi ekologik holatning keskinlashuviga olib keluvchi asosiy sabablari tahlil qilinadi. Maqolada sanoat rivojlanishi, aholi sonining o'sishi, transport vositalarining ko'payishi va qishloq xo'jaligida foydalanilayotgan kimyoviy moddalar kabi omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ushbu muammolarning atrof-muhitga ko'rsatayotgan salbiy ta'sirlari va ularga qarshi kurashish yo'llari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ekologik holat, sanoat rivojlanishi, aholi soni, transport vositalari, kimyoviy moddalar, qishloq xo'jaligi, atrof-muhit, ekologik muammolar

Albatta, mana sizga ekologik holatning keskinlashuv sabablari mavzusidagi maqolaning kirish, asosiy qism va xulosa qismlari:

So'nggi yillarda dunyo bo'ylab ekologik holatning yomonlashuvi ko'plab mamlakatlar uchun dolzarb muammoga aylangan. Respublikamizda ham bu holatdan mustasno emas. Ekologik muammolar nafaqat atrof-muhitni ifloslantiradi, balki insonlar salomatligi va umumiy hayot sifatiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada respublikamizda ekologik holatning keskinlashuviga olib keluvchi asosiy sabablari va ularning oqibatlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, ushbu muammolarni bartaraf etish yo'llari ham muhokama qilinadi. Respublikamizda ekologik holatning keskinlashuviga olib keluvchi bir necha omillar mavjud. Ushbu omillar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Sanoat rivojlanishi: Sanoatning tezkor rivojlanishi natijasida ko'plab zavod va fabrikalar faoliyat ko'rsatmoqda. Bu korxonalar ko'pincha atrof-muhitga zararli chiqindilarni chiqaradi, bu esa havo, suv va tuproqning ifloslanishiga olib keladi. Ayniqsa, kimyo va metallurgiya sanoati korxonalarini ko'p miqdorda zararli moddalarning ajralishiga sabab bo'lmoqda.

2. Aholi sonining o'sishi: Respublikamiz aholisining soni yildan-yilga oshib bormoqda. Aholining ko'payishi bilan birga turar-joy binolari, yo'llar, transport vositalari soni ham ortmoqda. Bu esa, o'z navbatida, tabiat resurslarining ko'paygan iste'moliga va chiqindilar hajmining ortishiga olib kelmoqda. Shuningdek, aholi ko'payishi bilan qishloq xo'jaligi yerlarining kengayishi va tabiiy resurslarning noto'g'ri boshqarilishi ham ekologik muammolarni kuchaytiradi.

3. Transport vositalarining ko'payishi: Shahar va qishloqlarda transport vositalarining soni ortib bormoqda. Avtomobillardan chiqayotgan zaharli gazlar havo ifloslanishining asosiy manbalaridan biridir. Yo'llardagi transport vositalari sonining ko'payishi nafaqat havoning ifloslanishiga, balki shovqin va issiqlik ifloslanishiga ham sabab bo'ladi.

4. Qishloq xo'jaligida foydalanilayotgan kimyoviy moddalar: Qishloq xo'jaligida hosildorlikni oshirish maqsadida ko'plab kimyoviy o'g'itlar va pestitsidlar qo'llaniladi. Bu moddalar tuproq va suvni ifloslantiradi, shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlari orqali inson organizmiga ham zarar etkazadi.

5. O'rmonlar va yashil maydonlarning qisqarishi: O'rmonlar va yashil maydonlar tabiatning muvozanatini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ammo, aholi sonining oshishi va turar-joy binolarining qurilishi uchun o'rmonlar kesilishi, yashil maydonlarning yo'q qilinishi ekologik holatning yomonlashuviga olib keladi.

Atmosfera ifloslanishi: Atmosfera ifloslanishi respublikamizdagi asosiy ekologik muammolardan biridir. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, yirik shaharlarimizda havo sifati sezilarli darajada yomonlashgan. Masalan, Toshkent shahrida havoning ifloslanishi darajasi Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan belgilangan me'yorlardan bir necha barobar yuqori. Avtomobillar, sanoat korxonalar va issiqlik elektr stansiyalaridan chiqayotgan chiqindilar havoni ifloslantiruvchi asosiy manbalardir. Suv resurslarining ifloslanishi: Respublikamizda suv resurslarining ifloslanishi ham jiddiy muammolardan biri hisoblanadi. Sanoat chiqindilari, qishloq xo'jaligi faoliyatidan kelib chiqadigan kimyoviy moddalar va maishiy chiqindilar suv resurslarini ifloslantirmoqda. Amudaryo va Sirdaryo kabi yirik daryolarimizda suv sifatining yomonlashuvi nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Ichimlik suvi sifatining pasayishi aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tuproq degradatsiyasi: Tuproqning ifloslanishi va degradatsiyasi respublikamizdagi qishloq xo'jaligi uchun katta xavf tug'diradi. Qishloq xo'jaligida keng qo'llanilayotgan kimyoviy o'g'itlar va pestitsidlar tuproqning tabiiy unumdorligini pasaytiradi, tuproq mikroflorasini yo'q qiladi va eroziya jarayonlarini tezlashtiradi. Natijada, hosildorlik kamayadi va oziq-ovqat xavfsizligi xavf ostida qoladi. Biodiversitetning qisqarishi: Respublikamizda o'rmonlar va yashil hududlarning qisqarishi natijasida ko'plab flora va fauna turlari yo'qolish xavfi ostida qolmoqda. O'rmonlar yo'qolishi nafaqat atmosfera va iqlim o'zgarishlariga olib keladi, balki biologik xilma-xillikni ham pasaytiradi. Buning oqibatida ko'plab hayvon va o'simlik turlari yashash muhitini yo'qotadi. Orol dengizining qurishi: Orol dengizining qurishi mintaqamizdagi eng katta ekologik

falokatlardan biridir. Suv sathining pasayishi va dengizning qisqarishi natijasida mintaqada tuz va chang bo'ronlari ko'paygan, bu esa mahalliy aholi salomatligiga jiddiy zarar yetkazmoqda. Orol dengizining qurishi natijasida paydo bo'lgan ekologik va ijtimoiy muammolar bugungi kunda ham davom etmoqda.

Yuqorida sanab o'tilgan omillar respublikamizdagi ekologik holatning yomonlashuviga sezilarli hissa qo'shmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun keng qamrovli va izchil choralar ko'rish zarur. Sanoat korxonalarini ekologik xavfsiz texnologiyalar bilan jihozlash, aholi sonini nazorat qilish va ekologik tarbiyani oshirish, transport vositalarini ekologik toza alternativalar bilan almashtirish, qishloq xo'jaligida organik usullarni joriy etish, o'rmonlarni saqlash va ko'paytirish kabi chora-tadbirlar orqali respublikamizdagi ekologik holatni yaxshilash mumkin bo'ladi.

Hulosa qilib aytganda, Respublikamizdagi ekologik holatning keskinlashuvi sanoat rivojlanishi, aholi sonining o'sishi, transport vositalarining ko'payishi, qishloq xo'jaligida kimyoviy moddalar qo'llanilishi va o'rmonlarning qisqarishi bilan bog'liq. Bu omillar atrof-muhitga va inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun sanoatni modernizatsiya qilish, ekologik tarbiyani kuchaytirish, transport vositalarini ekologik toza alternativalar bilan almashtirish, va o'rmonlarni muhofaza qilish zarur. Bu chora-tadbirlar orqali ekologik holatni yaxshilash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nigmatov, A. N. (2012). Ekologiya huquqi. T.:«Noshir, 14-22.
2. Mo'ydinovich, X. X. (2023). RESPUBLIKADAGI EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH. Science Promotion, 1(1), 18-22.
3. Mo'ydinovich, X. X. (2023). RESPUBLIKADAGI EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH. Science Promotion, 1(1), 18-22.

“O‘zbekiston ta’lim tizimining gender xususiyatlari.”

Rajabova Zamira Ravshanbekovna.

Urganch davlat universiteti

“Pedagogika va psixologiya”

ta’lim yo’nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimida gender xususiyatlarning roli va ularning ta’lim tizimiga ko‘rsatadigan tasiri haqida fikr yuritilgan. Shuningdek yurtimizda xotin-qizlarning teng huquqliligini ta’minlashning umumiy asoslari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Gender, konsepsiya, faoliyat, soha, qonun, BMT, ilm-fan.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль гендерных особенностей в системе образования Узбекистана и их влияние на образовательную систему. Также были упомянуты общие принципы обеспечения равноправия женщин в нашей стране.

Ключевые слова: Гендер, концепция, деятельность, сфера, право, ООН, наука.

Abstract. This article discusses the role of gender characteristics in the educational system of Uzbekistan and their impact on the educational system. Also, the general principles of ensuring the equal rights of women in our country were mentioned.

Key words: Gender, concept, activity, field, law, UN, science.

Gender tenglik g‘oyasi XX asrning oxirgi o‘n yilliklarida to‘liq **shakllandi**, u turli davr va ijtimoiy-madaniy sharoitda har xil ma’naviy-axloqiy talablar asosida o‘zgarib turgan ijtimoiy-madaniy jarayon ekanligi anglanildi. Gender tengligi ijtimoiy tenglikni ham anglatadi. Gender – xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta’lim, ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy holat. “Gender” so‘zi inglizcha “gender”, lotincha “genus” so‘zlaridan olingan bo‘lib, “zot, jins, kelib chiqish” ma’nosini anglatadi. Agarda biologik jins insonlarni ayol va erkaklarga ajratadigan bo‘lsa, gender ayol va erkaklarning jamiyatdagi o‘rnini ajratishga qaratilgan. Jamiyatda ayol va erkaklarning o‘z o‘rnini topishi va belgilashi uchun davlat ularga bir xil sharoit va imkoniyat yaratib berishi gender tenglikni ta’minlashda asos bo‘lib xizmat qiladi. Gender madaniyatini shakllantirishda eng muhim pedagogik xulosalardan biri,

yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalash ishlarida oila, maktab, tengdoshlar, ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye, internet)ning roli ahamiyatlidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning inson xuquqlari, erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan siyosati ana shu ijtimoiy **farqlarni yumshatishga**, iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotning barcha sohalarida ularga teng imkoniyatlar yaratishga gender tenglik g'oyasini shakllantirishga qaratilgandir. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplarida ta'lim va tarbiyaning **insonparvar**, demokratik xarakterda ekanligi muhim tamoyil sifatida belgilangan. Shundan kelib chiqqan holda yoshlarni gender tenglik, tolerantlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalash hozirgi davrning dolzarb pedagogik muammosidir. U davlat ahamiyatiga molik ma'naviy-axloqiy, xuquqiy-siyosiy tarbiya asosidir. Yoshlarni gender tengligi g'oyasi asosida tarbiyalash, uning mazmun-mohiyati, vazifalarini ilmiy-nazariy hamda pedagogik jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Gender tenglik tarbiya tizimi nihoyatda keng qamrovlidir. Maqsadli disputlar, davra suxbatlari, savol-javob kechalari, tematik ma'ruzalar, seminar-treninglar, nazariy-amaliy konferensiyalar ham ushbu yo'nalish rivojiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalashning **eng muhim ahamiyati ularni**, birinchi galda, qiz bolalarni o'zligini anglashiga, ijtimoiy muhitni, ijtimoiy ruhiyatni, ichki uyushtiruvchi, xarakterga keltiruvchi va yetaklovchi, inson qadr-qimmatining jinsiga qarab belgilanmasligini isbotlovchi kuchga aylanishiga xizmat qilishidir. Bu holda gender tenglik g'oyasi (o'g'il va qiz bolalarga teng huquq hamda teng imkoniyatlar yaratish) shaxsning ham, jamiyatning ham ma'naviy yuksalishiga ta'sir qiladi, insonlarini anglashga, ijtimoiy tafakkurning o'zgarishiga olib keladi. Gender tenglik goyasi jamiyatda yoshlarning siyosiy ongini shakllantirishga, **mustaqil fikrlashga**, ma'naviy-ruhiy jihatdan tenglik tamoyillarini o'ziga singdirishga undovchi va uni harakatga keltiruvchi bunyodkor g'oyadir. Jamiyat hayotida chuqur o'rin olgan gender notenglik (jinsiga qarab ustunlik belgilash; bu yerda o'g'il bolalar maqomining, "men"ning qiz bolalar maqomidan va "men"idan yuqorida turishi) shaxs taraqqiyotiga, o'sishiga g'ov bo'lmoqda. Qiz bolalarning inson va jamiyat faoliyatining barcha sohalarida o'z kuchlarini sinashga, salohiyat va qobiliyatlariga tayanib qaysidir bir murakkab sohani egallashga intilishlarini cheklaydi, ba'zi hollarda, umuman, imkon bermaydi. Gender tenglikni ta'minlashga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya yoshlar xulq-atvorining, dunyoqarashining ijtimoiy foydali, adolatli, insonparvar, demokratik sifatlarini shakllantirish ishiga yordam berishi shubhasiz. Gender madaniyatini shakllantirishda eng muhim pedagogik xulosalardan biri,

yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalash ishlarida oila, maktab, tengdoshlar, ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye, internet)ning roli ahamiyatlidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning inson xuquqlari, erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan siyosati ana shu ijtimoiy farqlarni yumshatishga, iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotning barcha sohalarida ularga teng imkoniyatlar yaratishga gender tenglik g'oyasini shakllantirishga qaratilgandir. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplarida ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi muhim tamoyil sifatida belgilangan. Shundan kelib chiqqan holda yoshlarni gender tenglik, tolerantlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalash hozirgi davrning dolzarb pedagogik muammosidir. U davlat ahamiyatiga molik ma'naviy-axloqiy, xuquqiy-siyosiy tarbiya asosidir.

Yoshlarni gender tengligi g'oyasi asosida tarbiyalash, uning mazmun-mohiyati, vazifalarini ilmiy-nazariy hamda pedagogik jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Gender tenglik tarbiya tizimi nihoyatda keng qamrovlidir. Maqsadli disputlar, davra suxbatlari, savol-javob kechalari, tematik ma'ruzalar, seminar-treninglar, nazariy-amaliy konferensiyalar ham ushbu yo'nalish rivojiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Yoshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalashning eng muhim ahamiyati ularni, birinchi galda, qiz bolalarni o'zligini anglashiga, ijtimoiy muhitni, ijtimoiy ruhiyatni, ichki uyushtiruvchi, xarakterga keltiruvchi va yetaklovchi, inson qadr-qimmatining jinsiga qarab belgilanmasligini isbotlovchi kuchga aylanishiga xizmat qilishidir. Gender tenglik bo'yicha institutsional choralarga kelsak, ayni paytda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida ayollar huquqlarini ta'minlash va kamsitishning har qanday shakliga barham berish bo'yicha milliy qonunchilikda xalqaro standartlarni uyg'unlashtirish bilan shug'ullanuvchi yangi Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil qilingan. Bundan tashqari, mehnatga oid huquqlarning kafolatlari va qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, uydagi zo'ravonlik qurbonlariga yordam berish maqsadida zo'rlik ishlatishdan jabr ko'rgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish hamda o'z joniga qasd qilishning oldini olish respublika markazi va Xotin-qizlar tadbirkorligi markazi kabi yangi tuzilmalar tashkil topdi. Bu, o'z navbatida, Sharqona gender tengligining o'ziga xos huquqiy tomoni hisoblanadi. Mazkur yangi tashkil etilgan barcha institutsional mexanizmlar O'zbekiston Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi bilan birgalikda BMT Konvensiyasiga muvofiq ayollar huquqlari, gender tengligi va xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarga barham berishning yagona yaxlit mexanizmiga aylanishi masalaning muhim tomonidir. Ta'kidlash joiz, qabul qilingan normativ-me'yoriy hujjatlar va amaliy choratadbirlar

O‘zbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va u qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me’yor va standartlariga to‘liq mos keladi, shu bilan birga, ularning bir qismi BMTning inson huquqlari bo‘yicha idoralari tavsiyalariga asoslangan. Binobarin, “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi va “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunlarning bajarilishini ta’minlash uchun “Yo‘l xaritalari” va gender tengligi bo‘yicha milliy strategiya ham qabul qilingan. Biologik jins va ijtimoiy jins differensiyasi 1935-yilda Polineziya orollarida o‘smirlarning ijtimoiylashuvini tadqiq etgan amerikalik antropolog Margaret Mid tomonidan tahlil qilingan. Gender tushunchasi shaxs ijtimoiylashuvi bilan uzviy bog‘liq. Insonlar tug‘ilishi 13 bilan ijtimoiylashadi, o‘zi yashayotgan jamiyatning axloq, fe‘l-atvor, xulq me‘yorlari, ijtimoiy determinant (lot. determinans – aniqlovchi)larga muvofiq rivojlanadi, voyaga yetadi va o‘zini tutishni o‘rganadi. Insonlarga oila, maktab, professional muhit, ommaviy axborot vositalari, axborot texnologiyalari va madaniy normalar katta ta’sir ko‘rsatadi. Shaxs umri davomida jinsga bog‘liq ijtimoiy konstruksiyalar ta’sirida rivojlanadi. Masalan, o‘g‘il bolalar ongiga o‘zlarining his-tuyg‘ularini sezdirmaslik, jismoniy kuchni namoyon etish, harbiy xizmatga tayyorgarlik ko‘rish singdiriladi. Uy mehnati esa azaldan ayollarning zimmasidagi vazifa deb tushuntiriladi. Aksariyat barcha rivojlangan mamlakatlarda barqaror gender taqsimotiga ko‘ra erkaklar mehnat bozorida, ayollar esa uy mehnati bilan band.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekistonda xotin-qizlar, qonun va jamiyat muammolari. Toshkent, 1999.
2. Ubaydullayeva R.A. Mustaqil O‘zbekiston: ayol, oila va jamiyat. T.: Fan, 2006.
3. O‘zbekistonda Xotin-qizlar huquqlarini ta’minlashning tashkiliy- huquqiy asoslarini takomillashtirish. Toshkent 2008 y
4. Bern S. Gender psixologiyasi. Sankt-Peterburg: Prime-Evroznak, 2002.
5. Bojovich L. I. Shaxs va uning bolalik davrida shakllanishi. Moskva: Ta’lim, 2000.
6. W.W.W.ziyonet.uz

OUTLINE

VOLUME-1, ISSUE-1

1.	CREATIVE METHOD OF TEACHING AS A SPORTS SCIENCE <i>Namozov Sherzod Nasimovich</i>	5-8
2.	MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUV METODLARI <i>Ergasheva Sarvinoz Ulug'bek qizi</i>	9-12
3.	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MUHITGA MOSLASHUVI <i>Ergasheva Sarvinoz Ulug'bek qizi</i>	13-16
4.	BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHLARIDA IZOHLI LUG'ATDAN FOYDALANISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI <i>Xolmurodova Nilufar Bobomurod qizi</i>	17-22
5.	PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISHDA ZAMONAVIY TEXNANOLOGIYALARNING AHAMIYATI <i>Quchqorova Ruhshona Sirojiddin qizi</i>	23-29
6.	ЛОЙИХАНИ БОШҚАРИШНИНГ САМАРАЛИ УСУЛЛАРИ <i>Каримова Зарифа Комиловна</i>	30-34
7.	METHODOLOGY FOR PREPARING ELEMENTARY STUDENTS FOR PIRLS INTERNATIONAL ASSESSMENT CONTROL <i>Akhmadaliyeva Gulkhayo Asqarali qizi</i>	35-37
8.	Sustainable Development of the Regional Economy in Uzbekistan <i>Yavmutov Dilshod Shoyimardonqulovich</i> <i>Bahronov Shaxriyor Shukrulloevich</i>	38-46
9.	Tabiiy geografiya kurslarini o'rganishda topishmoq, she'r va maqollardan foydalanish usullari <i>Madrinova Madinabonu Otabek qizi</i>	47-51
10.	SEMANTIK RAQAMLI KUTUBXONALAR BILIMLAR BAZASINING ASOSI <i>Ziyodullaeva Gulchiroy Erkinovna</i>	52-56

11.	АКТУАЛЬНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСА ОБУЧЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА Набиулина Луиза Махмудовна Раимжонов Азиз	57-61
12.	3D МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ Хубиева Камилла Рафаэльевна Ишметов Акбар	62-65
13.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING AXBOROTLAR BILAN ISHLASH KOMPETETNSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI Rajabova Munisa Aminboy qizi	66-69
14.	In pregnancy of hemoglobin common quantity decrease Abdullayeva Guzalkhan Vladimirovna	70-73
15.	ИҚТИСОДИЁТНИНГ САНОАТ ТАРМОҚЛАРИ РИВОЖЛАНИШИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ БОБОМУРОДОВ НАСРИДДИН ҲАСАНОВИЧ	74-79
16.	САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ БОБОМУРОДОВ НАСРИДДИН ҲАСАНОВИЧ	80-85
17.	САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БОШҚАРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ РАДЖАПОВА ЛАТОФАТ САРДАРОВНА	86-89
18.	РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ШАРОИТИДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА ТЎРТИНЧИ САНОАТ (САНОАТ 4.0) НИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ РАДЖАПОВА ЛАТОФАТ САРДАРОВНА	90-94

19.	“FIRDAVS UL-IQBOL” ASARIDAGI BA’ZI ETNONIMLARNING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI Xosiyat BAYMURATOVA	95-101
20.	APPEARANCE OF ATOPIC DERMATITIS IN THE ORAL MUCOUS MEMBRANE AND LIPS IN PRE- SCHOOL CHILDREN Murtazaev S.S., Eshkulova Sh.B.	102-103
21.	PENNISSETUM GLAUKUM (L.) R.Br. NAVLARINING XORAZM TUPROQ – IQLIM SHAROITIDA BIOLOGIK XUSUSIYATLARI D.R.Annamuratova, Bekchanova M.K, Sh.R.Qodirova,	104-106
22.	XX asr Andijon adabiy muhiti haqida ayrim mulohazalar Saloxiddinova Nigoraxon Inomjonovna	107-109
23.	HUDUDLARNI IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA XUDUD SALOXIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING AHAMIYATI Kamilov Mirzoxid Zafarjanovich	110-113
24.	КИЧИК БИЗНЕС КОРХОНАЛАРИДА БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ МАСАЛАЛАРИ ЭРМАТОВ ДОНИЁР САИДҚУЛОВИЧ	114-117
25.	Idioms in English Abushaev Amir	118-125
26.	Role of newspapers in English Abushaev Amir	126-130
27.	Phrasal verbs and their role in English Amir Abushaev	131-139
28.	Usage of adverbs in English sentences Abushaev Amir	140-142
29.	Prepositions in English language and their usage Abushaev Amir	143-150
30.	Problems of using foreign experiences and innovative technologies in teaching foreign languages Xasanova Sitara O’ktam qizi	151-154

31.	RESPUBLIKADA EKOLOGIK HOLATNING KESKINLASHUV SABABLARI Raximbayeva Dilorom Vaxidovna	155-157
32.	“O‘zbekiston ta’lim tizimining gender xususiyatlari.” Rajabova Zamira Ravshanbekovna	158-161
33.	MUNDARIJA	162-165